...mission de los ... in

...res Correa ... conforme

... del año de

...

pego ...

V. 267

Est. ~~...~~ 22

N 157

IVRIS
N[ATVR]ALIS GEN
TIVM ET CIVILIS
εἰσαγωγή.

LEGES XII tabularum interpretationibus ad forum accommodatis, illustratae.

[redacted]

EPITOME successionis ab intestato, & alia [redacted] quaedam pro tyronibus Iuris.

PER [redacted] Ioannem Oldendorpium.

auctore damnato opus caeterum [illegible], nunc [illegible] cum expurgatione [redacted] permissum.

[redacted]

ANTVERPIAE excudendum curabat Antonius Goinus ANNO M. D. XXXIX.

De Ant° de mariana

CLARISSIMO VIRO ...
gno Carolo Imp. à Secret...
nus Moren...
.S. D.

IN tibi vir ornatissime εἰσαγωγὴν Iuris Na. Gent. & Ciuil. & q̃dē à ,pdigiosis mendis quibus cacographi priore æditione scatebat, iam nostro qualicunq; studio castigatiorem, elimatiorē, & accuratius repurgatā. Quã nuper ne cui plagiarius videar, [redacted] I. Oldendorpius ex multis Iurisperitorũ literis nõ oscitãter cõcinnauit. Cui pariter adiũxit [redacted] in diuini hũaniq; Iuris XII. tabulas, vtpote ad forũ adcõmodatã exegesin atq; vt ē naris emũctissimæ duob9 numinib9 cõsecrauit Carolo Imp. & Ferdinãdo Cæs. fratrib9: memoria fortassis repetēs, q̃dã ob hoc ipsum summo habe[redacted] dicata sint. Verũ quãtũ ad me attinet, [redacted] in hac noua τῆς εἰσαγωγῆς facie, & tãquã persona [redacted] sit, nõ ,pfecto verebor [redacted] singulari quē tũ i[redacted] Opt. Max. principem [redacted] ,nobilitate decorarunt, [redacted] s quæ magnis dijs litantur, fieri solet, vellicatam portiunculam tibi religiose appendere. Ex quo tu vir eruditissime ab aulicis [redacted] deas: quem ista præpotens, et gloriosa, philosophia delectat, dicã audacius inquit Cicero, hosce habet fontes omnium disputa[redacted] Legib9 continentur, ἔῤῥωσο ἀνὴρ εὐδοκιμώτατε, καὶ εὐτυχῶν διατέλει. Antuerpiæ pridie Calendas Iulias, Anno 1539.

SERENISSIMIS ATQVE POTENTISSIMIS PRINCIPIBVS ET Dominis, D. Carolo. V. Imperatori Augusto, Et D. Ferdinãdo Cæsari, Fratribꝰ, Germaniæ, Hispaniarũ utriusq; Siciliæ, Hierusalem, Vngariæ, Bohemiæ, Dalmaciæ, Croaciæ, &c. Regibus, Archiducibus Austriæ, Ducibus Burgũdiæ, &c. Comitibus habspurgi Flandriæ, &c. Principibus Opt. Max.

S.

SI omnium temporum memoriam replicemus, Serenißimi atque potentißimi Principes, apparebit tandem hoc seculum non tam multis nominibus infelix æstimandum esse, sicut plæriq;, aut rerũ ignari, aut certè iniqßimi cẽsores temere pronuntiant. Porrò, nihil ferè usquam malorum contingit, quod non congerentes ad iniuriam horũ temporũ referãt. Verũ, iniqua est in oẽ re accusanda prætermißis bonis, uitiorũ selectio. Nã isto qdẽ mõ, qduis in orbe Ciceroni uidet uitupabile Causãt, enĩ bellorũ tumultꝰ, dißidia, rixa fraudes

A ij hos

corregido por el indice del año de 1612. a. 11. de junio. de 1613

fr Estevan de hojeda

hominum: quasi uero non ab initio ista fuerunt & plura, & perniciosiora. Proinde si ueriore consilio earum quoq; rerum rationem ineamus, quæ ueram felicitatem adferunt, & quibus ademptis, omnia sunt miserrima: certè seculum istud cum aureis illis. Augusti Cæsaris temporibus conferendum fuerit bonis conditionibus. Sed cum maxima felicitatis pars sit nosse ipsam felicitatē, magnopere cauendum est: ne damnemus id quod ignoramus. Qua in re primum omnium illud perpendi oportet, hominem ad DEI cognitionem esse creatum, datasq; multifariam dona quæ ad eam nos perducerent: qualia sunt linguæ & omnia disciplinarum genera. Iā quis ignorat, aut quis uel impudēs negare possit, nullo unquam seculo bonas artes fuisse puriores, quàm nunc Diuino prælucente uerbo tradantur? Et erant quidē hac studia, superiorum temporum iniuriâ miserrimè corrupta: sed cum primis Ciuilis disciplina, quam simplici ueritate certam in Republica retinere oportebat, tam uarijs disputationum inuolucris lacerata fuit, ut ne nomen quidem ipsum Iuris agnosceretur. Quod malum duplicabatur codicibus adeò deprauatis, ut nulla propemodum Lex menda careret. Idq; A. M. Tua maxime Princeps Carole, in Pandectis Iustinianeis ab excellentißimo Gregorio Haloandro restitutis, ue-

rißimè

rißimè commemorat. Atq; haud scio an ullum priuilegij diploma rectius, quàm in rem tam præclaram, utilem ac necessariam collocare potuerit, immortali certè nominis commendatione. Circumferuntur enim nunc Romanæ Leges, Imperatoriæq; Constitutiones, geuninæ puritati restitutæ: supplentur (quoad fieri potest) omnia quæ hactenus in grauißimis atq; præscisis Iurisconsultorum responsis desiderata sunt. Quid rogo splendidius? quid felicius fuit unquam? Quænam Gens multis retrò annis talem uidit gloriam? Profecto lapideum cor fuerit, quod non exultet in tam magnis DEI beneficiis: cum uideamus omnia bonarum literarum studia ex durißima captiuitate uelut postliminio ad nos redijsse, doctißimorũ uirorum quibus Germania uestra nunc scatet, opera. In hoc auem tam felix seculum, Diui Principes, ut omnia sibi pulchrè responderẽt: DEVS omnipotens uestra destinauit Imperia, quemadmodũ olim cũ filium suũ redemptorem nobis donaret, optimum Augustũ præesse uoluit. Habet nunc Christiana Respublica literis ornata, Principes longè ornatißimos. Et quandoquidem Cicero grauißimè probat, talem semper fuisse Reipublicæ statum, quales eam principes gubernarint: nihil ambigendum est, quin optima uiuendi conditio sub uestro omnibus modis inclyta monar-

chia (Propitio CHRISTO) ut hactenus fuit, futuraquoq; sit semper melior. Neq; uerò plura quæ huc pertinent addo: quoniam tantorum Principum ea solet esse magnanimitas, ut malint subditos sentire, quàm audire ipsi uirtutis suæ commendationem: Interim uerò qui sic incusant hæc tempora, qui infelicißima temerè condemnāt: qui discordias hominum & Iuris neglectum queruntur: hi primū meminisse uelint mundum esse, qui semper aliquid molestiarum habet, ut cœlestia potius ambiamus, quæ summum bonum adferre possunt. Deinde, dum tempus falsis impendunt querelis, prodeant potius in medium, & pro uiribus opem suppeditent, ut fruamur his DEI donis, quibus unaquæq; Respublica melior fieri poßit. hoc est, ut iuuentus bonis artibus educetur, ac solidis Iustitiæ præceptis ad rectè uiuendum imbuatur. Et tum paulatim experientur huius temporis felicitatem, uidebuntq; meliorem in maxima rerum humanarum uicißitudine. Alioquin quid stultius, quàm perfectißimam omniū rerum aut subitam nimis emendationem optare? perinde ac si ex maxima bellorum calamitate, sic uelimus omnia protinus esse reparata, quasi nunquam bellum fuerit. Ea quæ longo tempore luxata sunt, non possunt uno statim aut altero anno redintegrari. Qua in re ut ego quoque secundum talenti mei

gratiam

gratiam, quamuis operæ parum: animi tamen con-
gratulabundi qualecunq; argumentum adijcerem,
tabulas hasce Diuini & humani Iuris in manus sum
psi, atq; in his animaduerti ueras honestè uiuendi
formulas esse reclusas, sine quibus impoßibile fue-
rit, aut Romanas Leges, aut quaslibet fori disputa-
tiones intelligere: & ne quidem umbram iusticiæ si
ne his perspici posse, nemo sanæ mentis negauerit. I
gitur si quo possem modo hæc studia iuuare, tentā
dum duxi, etiam si conatus mihi perire poßit. Nam
& hoc ago, ut doctiores uiros ad tam pulchrum la-
borem Reipublicæ præstandum inuitem. Cæterum
cur A. ac C. M. V. hoc quicquid sit operis nuncu
pauerim, quorsum attinet inire rationē? Quid enim
non deceat summos Principes? Quid meo uō incū-
bat ad eorum gloriam obsequio? Imò quos alios po-
terat hic libellus meliores inuenire patronos? Sed
& in easum opinione, idq; omnes boni uiri mecū
expectant: A. ac C. M. V. post bellicos aduer-
sus immanes hostes triumphos, hanc quoq; gloirā
adepturas: ut abolitis in Ciuili disciplina perni-
ciosißimis altercationibus & argutiarum pugnis
immortale commodum sit omnibus uestri Imperij
subditis rediturum: ut uel semel constet aliquan-
tò certius, quid pro Iure seruari oporteat. Nulla
enim re magis, quàm Legum interpretandarum in

 cōstat

constantia, solent Reipublicæ conquassari. Cuius rei tantis principibus exempla exhibere, qui orbis statum quotidie uident, indecorum puto. Interim ut CHRISTVS ad hanc cœptam multarum rerum felicitatem A. ac C. M. V. multos in annos Reipublicæ conseruet, orabimus omnes.

A. & C. M. V.

Subditißimus

Ioannes Oldendorpius minimus Iuris Doctor.

IVRIS NATVRALIS, GENTIVM, ET CIVILIS *εἰσαγωγὴ seu elementaria introductio.*

QVARE IVRISPRVDENTIA PRAE CAETERIS ARTIBVS TAM VIDEATVR OBSCVRA.

TIT. I.

SAEpè ego miratus sum & uideo passim multos ambigere, quam ob rem Iuris disciplina præ cæteris artibus tam uideatur abscura, ut plerique uel à limine statim terreantur, & nonnunquam desperatione quadam ab hoc studio discedant? Tum & illud quæsitum esse scio, qui eueniat, cum Iurisprudentia peculiariter pertineat ad politiæ cognitionem, quód iuuentus ad Academias magnis sumptibus ideo destinari soleat: ut spes eos pulcherrima foueat, posse Rempublicam in partibus illis credendis, rectè gubernari, sicut Iustinianus dicit in proœmio Institu. contingere tamen plærunque uideamus,

mus, quòd domum tandem redeuntes, nihil sciant minus quàm quæ ad publicum pertineant statum, uideanturq; cùm ad consultationem peruentum fuerit, ab analphabetis facilè uinci: quanquam de priuatis rixis sexcentas possint citare Leges uno spiritu, ut Erasmus dixit. sed tamen nec illas facilè intellectas. In summa, muti sunt in serijs rebus: in argutijs loquacissimi, Quid autem est caussæ?

Ad has quæstiones, quarum altera trahit alterã ut primùm rectè respondeam: deinde, ut inuidiam euitem, quasi cuiuslibet nomen suggillare uelim, quod longe à me sit alienum: Ciceronem ipsum adhibebimus authorem ut nodum soluat. Is enim de Legibus & arte boni & æqui grauissimè disputãs (quem locum accipe semper, nisi aliũ citauero nominatim) Sed Iureconsulti (inquit) siue erroris obijciendi caussâ, quo plura & difficiliora scire uideantur: siue (quod uerisimilius est) ignoratiõe docendi (nam non solum scire aliquid artis est, quædam ars etiam docendi) sæpè quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuntur. Et infra: Nam ueteres (ait) uerbotenus acutè illi quidẽ, sed non ad hunc usum popularem atq; ciuilem de Republica disserebant.

Audis quænam sit caussa tantarum tenebrarũ,

quas

quas non Leges ipsæ, sed homines offundunt nobis. Primo, nõ rectè docuerũt ab aliquot annis, partim uana ambitione gloriæ, partim ignorantia seducti. Tum, id quod in una ac simplici cognitione erat, in infinita torserunt, ut nulla hominis ætas sufficiat lectioni uel solius Baldi aut Iasonis. Deinde, nõ obseruarũt forũ, hoc est, traditiões suas non exegerũt ad usum forensem, nec perpenderũt quid huic seculo conueniret: quid obseruãdum esset: quid mutatum aut abolitũ uideretur, idq; breuiter. Deniq;, non adhibuerunt methodum, sed omnia confuse tractarunt. Imò in quibus maxima uis erat gubernandæ Reipublicæ & Legum interpretandarum, de his aut nihil, aut erronea tradiderunt. Contrà quæ obliteranda potius erant, scripserunt sæpius, ordinem planè inuertentes. Et hoc quod Cicero detestatur: Quam ob rem (inquiens) quò me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum iure? An ut stipulationum & Iudiciorum formulam componam? Et paulò pòst: Non ergo (ait) à Prætoris edicto, ut plærique nunc: neq; à XII. tabulis, ut superiores: sed penitus ex intima philosophia hauriẽdam Iuris disciplinã puto.

Vt igitur emendemus huic errorem, ante om-

nia

nia fugere oportet uanam rixandi libidem, scilicet ut res Ciuiles tum publicæ, tū priuatæ, magna grauitate atque ad captum iuuentutis simpliciter & crassè tractentur. Deinde, methodus seruanda fuerit, ut prius fontes, quàm riuuli perspiciantur: & prius Diuini, quàm humani Iuris formulæ concinna quadam breuitate studiosis proponantur. Refert Atticus apud Ciceronem de Legibus disserentem. Gellium quendam cum Proconsul ex Prætura in Græciam uenisset, & Athenis philosophos qui tum erant, in locum unum conuocasset: ipsis magnopere authorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquē facerent modum, Quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem cum eis conuenire, & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. Quod si quis nunc quoque tentaret, haud dubie ab omnibus derideretur, tametsi nihil esset Reipublicæ futurū præclarius, nihilq; utilius, si impetrari posset. Sed hoc non est sperandum sine maximorum Principum interuentu.

DE IVRE NATVRALI.
TIT. II.

Methodica ratio exigit, ut Iuris interpretationem à Iure naturali exordiamur. Siquidem naturæ normâ distingui Legem bonam à mala, Cicero rectißimè tradit. Et cum palàm sit, ab infinitis ad finita nullam cognitionem subsistere: necessarium fuerit docenti Iura, ut omnes Legum partes, totãq; Ciuilis disciplinæ ciclopediam in paruum quendã & angustũ cõcludat naturæ locũ, à quo reliqua paulatim procedentia hominum sancita facillimè tractari atque intelligi poßint.

Sed primùm percipiamus uim horum uerborũ, Natura, Lex, Ius, Iustitia, ne labamur interdum errore sermonis, ad quem omnia quæ dicentur, sunt referenda. Verendum enim est committere, ut nõ benè prouisa & diligenter explorata principia ponantur.

Naturam itaq; hominis sic intelligi probat Cicero: ut Legem ex ea non opinionibus, sed summa quadam uirtutis ratione metiendam existimemus

mus. Certè parum aberat à cognitione ueri: lumen duntaxat rationis secutus, cum DEI cognitionē nō haberet Cicero. Proinde naturam hoc in loco accipi oportet pro DEO ipso: qui est caußa prima, à quo omnes caussæ profluxerunt. Porrò, natura φύσις dicta ē ab eo, quòd aliquid nasci faciat, cuius proprietatem caußamq; non inuenimus, prӕterq̃ quòd ita natura comparatum sit.

Cæterum, Iurisconsulti naturæ uocabulum secundum subiectam materiam uarijs modis transferunt ad significandam, aliâs uim seu inclinationē, aliâs consuetudinē seu motum necessarium in omnibus animalibus, nedū in homine, ut infrà dicetur.

Lex magis uidetur Ciceroni à deligendo dici, quàm à distribuendo. νόμος Græcis appellatur Nā ut illi æquitatis (inquit) sic nos delectus uim in Lege ponimus, & proprium tamen utrunq; Legis est. Potest autem duobus modis fieri mentio Legis: Altero, secundum propriam atq; perfectam significationem. Et sic Lex est notitia naturalis à DEO nobis insita, ad discernendum æquum ab iniquo. Vnde dicitur aliâs mens uel ratio recta: aliâs naturæ uis: aliâs regula seu norma Iuris & iniuriæ: quæ omnia tamen eodem tendunt. Altero modo populariter (ut Cicero uocat) nuncupamus Legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando

Ita uulgò Lex accipitur in. l. Legis uirtus. ff. De Legib. & ferè per reliquos libros Iuris.

Ius deniq; idem est quod Lex, à iussum per apocopen dictum, quoniã propriè nihil aliud est, quã quod natura iubet sequi aut uitari. Quanquam & uulgò sicut Lex, Ius etiã adpelletur, quicquid uel Gens, uel Populus, uel consuetudo iubet. Quoties igitur audis has uoces, Lex, Ius, Iustitia: statim cogitate Diuinũ aliquid atq; excelsum audire, hoc ẽ, ueram & à DEO ipso dictatam honestatis formulam. Loquor de propria significatione, & eminentißima istorum uerborum potestate.

Iustitiam Cicero interpretatur obtemperationem, primùm, Iuri naturali, deinde scriptis Legibus institutisq; populorum. Ex quo satis intelligi potest diffinitio, quã tradit Vlpianus in tit. De Iustiti: & Iur. Et post hunc Iustinianus Instit. eod tit. Iustitia est constãs & perpetua uoluntas, Ius suum cuiq; tribuendi. Quam Philippus plenam eruditionis appellat, ut est certè. Nam Iuris nullus est usus, nisi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictãti Legis formulã: sicq; prodit in medium: nunquã est ociosa: semper refertur ad alium: neminem lædit: tribuit cuiq; suum, constanter & perpetuo: abstinet ab alieno: impartit libenter alijs, unde etiam in distributiuam & commutatiuam diuiditur. Pro

fert

fert enim tales ac tam uarios in Republica fructus ut Iustinianus eam meritò præferat omnibus uirtutibus. Nouell. Vt omnes obedi. Iudici. in princip. Quod Accursius non percipiens, prorsus inuertit. Instit. De Iustit. & Iur. dum dicit. Ius esse executionem Iustitiæ.

Illud summopere cauendum est: ne cum audis mentionem fieri naturæ, uertas cogitationem ad incorruptam hominis naturam, qualis fuit ante peccatum originis. Nam nos loquimur de præsenti statu post lapsum Adæ, & inde exordimur Iuris naturalis formulas, quibus nec anteà ad condendas Leges opus erat, quàm in hac fragilitate & mūdi inconstantia Quorsum enim attinet ex summa perfectione paradysi, nostram corruptam metiri politiam? Quod multos ad insulsas opiniones de communione rerum perduxit.

Videamus itaq; nūc quid sit Ius naturale. Vlpianus in. l. j. ff. De Iusti. & Iur. Ius naturale est (inquid) quod natura omnia animalia docuit. Nā Ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium quæ in terra, quæ in cœlo, quæ in mari nascuntur. Hunc sequitur Iustinianus Instit De Iur. natur. Genti. & Ciuili. Sed ualde abutuntur ibi uocabulo Iuris: cum in brutis nulla sit ratio. Igitur nullum Ius. Magis autem diffinitur ad-

fectus

fectus & inclinatio naturalis, quàm Ius aut Lex. Itaq; ex tot generibus (inquit Cicero) nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Et paulò superius: Solum est enim (ait) ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis & cogitationis, cum cætera sint omnia expertia. Proinde nisi hanc diffinitionem sic accipias, tota uia errabis, & nunquam Iuris cognitionem rectè assequêris.

Ius autem uel lex naturæ, secundum Ciceronem sic rectè diffinitur: Est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. Apostolus Roma. 2. hoc modo colligit: Est in Gentibus conscientia factum accusans uel defendens: Est igitur Lex Quasi dicat: Conscientia cuilibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini planè agresti & indocto. Sed tale iudicium non potest fieri in conscientia sine aliqua formula Legis, quæ indicet in corde hominis esse iustum aut iniquum id quod fecit. Ergo est in homine Lex, quam etsi nusquam ex scripto legit, habet tamen à DEO insculptam ad formandos mores. Cicero quoque lumine naturali percepit hanc conscientiam seu Legem naturalem ferè simili argumentatione: Itaque (inquiens) pœnas habent: non tam iudiciis (quæ quõdam nusquam erant: hodie multifariam nulla sunt:

ubi sunt, ficta tamen persæpè & falsa sunt) quàm ut eos agitent insectēturq; furiæ: non ardentibus tæ-dis (sicut ī fabulis) sed angore cōscientiæ fraudisq; cruciatu. Et hoc est quod dici, nec intelligi ab om-nibus solet: Conscientia mille testes. Conscientiæ Iu dicium, non fallitur. Nosce te ipsum. Et cætera id genus.

Huc accedit, & ueram adfert Iuris naturalis descriptionem id, quod Iustinianus dicit in. §. pe-nult. Instit. De Iure natura. Genti. & Ciuil. Sed na-turalia quidē Iura (inquiens) quæ apud omnes Gē tes perœquè obseruantur: Diuina quadam prouidē tia constituta, semper firma atq; immutabilia per-manent. Sed ubi nam sunt talia Iura per Diuinam prouidentiam constituta? Certè in corde & mente hominis, uelut in quibusdam uiuis tabulis ad imagi nem DEI creatis. Prouidebat enim clementissimus pater, nihil æquè in hoc mundo homini opus esse, quàm regulis atq; principijs quibusdam rectè ui-uendi, quæ præter eum nemo dare posset. Vnde Paulus rectè in. l. j. ff. De adquir. rer. domini. Et quia (inquit) antiquum Ius Gentium, cum ipso ge-nere humano proditū est. Quod Paulus appellat Ius gētium, id Iustinianus rectè uocat in dicto loco. Ius naturale: Commodius est itaq; (ait) à uetustiore Iu re incipere. Palam est autem, uetustius esse Ius na-

turale

turale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Accursius interpretatur, hoc est, DEVS, nec unquam in toto iure, aut uerius aliquid dixit, aut plura uno uerbo complexus est, quã quam uim non intelligeret, distinguens inter Ius Diuinum & naturale, quantum ad mores attinet.

Ex his apparet euidenter: Iurisconsultos appellatione Iuris naturalis multùm abusos fuisse: qmemadmodum etiam Cicero: Nam nec arboris (inquit) nec equi uirtus (quæ dicitur, in qua abutimur nomen) in opinione sita est, sed in natura. Alioqui, si brutis animalibus Legem aut Ius tribuas, necessariò tribuitur etiam ratio, ac per consequens ex brutis homines, ex hominibus bruta facies animalia. Et hoc quidem Doctores nostri nõ dijudicant, cum ineptißimè distinguunt inter Ius naturale primarium & secundarium: uolentes utiq; ut aliquod Ius habeamus cũ brutis commune, scilicet ut egregiè ebbrutescamus: adeò cæcus est per omnia captus humanus, nisi Diuino præscripto tenaciter adhæreat.

Semper igitur memento (ut iterum inculcem) cum audis hæc uerba Lex, Ius, Iusticia, Iurisprudentia. erigendam esse cogitationem ad excelsam quandam soli homini à DEO donatam uirtutem: cætera ue rò animalia hominis causa esse creata, in

quibus tametsi inclinationes quædam sunt & sensus cum hominibus cōmunes: nulla tamen ratiōe prædita sunt: nulla honestatis formula: nihil denique Iuris habent. Cicero eleganter: quibus enim (inquit) ratio a natura data est: iisdem etiam recta ratio data est. Ergo & Lex. quæ est recta ratio in iubē do & uetando. Si Lex, Ius quoq;. At omnibus ratio: Ius igitur datum est omnibus.

Iurisconsultis uerò, quod aliquantò in hac materia licentius sint locuti: fortè ut deseruirent teneris studiosorum ingeniis, & populariter rem explicarent, facilè condonandum est: præsertim, quòd hāc sermonis inconcinnitatem & abusum, aliis responsis grauiter resarciunt & ad uerum sensum reformant. Sicut ipse Paulus longe aliter sentit de Iure naturali in .l. Si unus. §. Pactus .ff. De pact. Qua in re cum superioris temporis interpretes nullam phrasis certam rationem obseruarent, infinitis erroribus inuoluti sunt: sicut ferè ex ignoratione principii, tota series materiæ solet obscurari.

Cæterum natura hominis ex Adæ lapsu adeò corrupta fuit, ut uix igniculi remanerent, ex quibus tam magnifica Diuini & naturalis Iuris bonitas agnosci posset. Obscurata enim fuit ratio naturalis: & extenuata per inobedientiam primi illius parentis & imposturam Sathanæ. Et cum ratio

domina

dominari debeat, ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere: contrarium euenit, uincitq; carnalis uoluntas prona ad malum. Vnde fit, quòd Iurisconsulti sæpe, naturam hominum pro corruptela tali accipiunt. Vlpianus in .l. Item si unus. §. Principaliter .ff. De recept. arbit. Quia res (inquit) ferè sine exitu futura est. propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatē. Item, Iustinianus in .l. ij. in princi. C. Quand. & quib. quart pars debet. lib. X. Naturale quippè uitium est (ait) negligi, quod communiter poßidetur.

Ob hanc autem corruptam naturam introductæ sunt pœnæ, quibus mali coerceantur, ne peccent seu delinquant faciliter. Qui enim iustè agere propter naturalem Legem summamq; bonitatem non expetit, quiq; obtemperare non uult rationi in qua sunt honestatis formulæ, quas intelligit quidem dictante conscientia, sed contemnit: is rogo quid spectabit, quid timebit, si pœnas adimamus? Certè nihil sed irruet in omnia flagitia. Nam quid faciet (ait Cicero) is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem uel Iudicem? Quid in deserto loco nactus, quē multo auro spoliare poßit imbecillem atque solū? Alioqui uir bonus, qui iuri naturali obtemperat, & uoluntatem suam illi conformem facit eamq; sequitur, unde & Iusticia uirtus dicta: is omnibus pœnis

exemptus est, nec timet, sed amat Magistratum uelut honestatis conseruatorem, Roma. XIII. Ideoq; nullas bonorum utilitates, æquitati naturæ præfert neminem sciens lædit, & uerè iustus est, quatenus ad politicam uitam attinet. Recteq; Socrates execrare eum solebat, qui primus utilitatem à natura seiunxisset. Id enim quærebatur caput esse exitiorum omnium, ut Cicero refert. Et rursus Isocrates eleganter Leges appellat cancellos quosdã flatiis hominũ circũdatos, ne transiliant mali. Quod ideo toties dico, ut intelligas pœnas defensiones legitimas, ex natura esse, sicut & Magistratus.

Ex prædictis quoq; sequitur, uerißimũ esse qđ Cicero dixit: Constituendi Iuris, ab illa summa Lege capiendum exordium, quæ seculis omnibus antè nata est, quàm scripta Lex ulla, aut quàm omnino Ciuitas constituta. Errare autem Accursium cum suis, qui uerba Vlpiani in. l. j. ff. De Iustit. & Iur. pronunciat impropriè accipienda: Iuri operam daturum, prius nosce oportet, unde nomen Iuris descendat. Oportet (ait Accursius) id est, decet. Profecto si ullo in loco Pandectarum significatur neceßitas, maximè omnium hic absolutam neceßitatem indicare nobis Vlpianus uoluit: uidelicet neminem unquam rectè daturum operam Iuri Romano, nisi prius noscat fontes & principia eius. Loquitur autem

tem ibi quoque uulgariter: sentiens Iustitiam esse uirtutem, quæ cum Lege naturali sic semper cohæreat, ut propemodum Ius à Iusticia dici uideatur neque sit operæ pretium de temporis (ut dicunt) prioritate, aut de uerborum structura, tam curiosis argutijs disputare, ut quidam faciunt. Per se igitur (ait Cicero) Ius est expetendum. Quod si Ius, & Iusticia. Et paulò superius: Est enim (inquit) unum Ius, in quo deuincta est hominum societas, & quod Lex constituit una. Quæ Lex est recta ratio imperandi atq; prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam.

Breuiter Lex est sententia, qua bona tum præcipiuntur, tum mala probibentur. Ius est authoritas seu facultas agendi secundum Legem. Iustitia, est uirtus perducens ista ad exercitationem. Complectitur enim hæc: Administratorem esse & distributorem tum publicè tum priuatim, secundum uniuscuiusque dignitatem: patrios mores seruare: scriptis Legibus obsequi: ueritatem colere: Religionē conseruare ante omnia: & singulis se æquum exhibere. Hæc enim sunt præcepta Iuris naturalis reducta in compendium. §. penult. Instit. De Iustit. & Iur.

Sed dices: Quænam sunt istæ formulæ Legum seu notitiæ naturales? Respondeo. Tractabuntur

in Diuinis tabulis quas paulò post uidebis, explicato prius Iure Gentium & Ciuili. Et hactenus de iure naturali.

DE IVRE GENTIVM.

TIT. III:

VLpianus in .l.j.§.ulti. ff. De Iusti. & Iur. Ius Gentium (inquit) est, quo Gentes humanæ utuntur: quod à naturali recedere facilè intelligere licet: quia omnibus illud animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit. Pomponius in .l.ij. adijcit exempla. Veluti erga Deum religio: ut parentibus & patriæ pareamus. Iustinianus Instit. eod. tit. rectißimè sentit: Ius Gentium eadem ratione generaliter dici, qua Ius Ciuile in speciem nuncupatur. Nam sicut à Populo alicuius Ciuitatis tractum est nomen Iuris Ciuilis: Ita ius Gentium ab omnibus Populis uocatur. Quod uerò naturalis ratio (ait) inter omnes Gentes constituit, id apud omnes Populos peræque custoditur: uocaturq; Ius Gentium: quasi quo Iure omnes Gentes utuntur.

Illud diligentißimè obseruandū est, quod multis

erran

errandi causam dedit: Ius gentium aliâs accipi apud Iurisconſ. pro uero naturæ Iure: aliâs pro eo Iure quod plurima hominum pars ubique recepit. Quod nisi rectè diſcernas, nunquam peruenies ad ueram Iuris cognitionem. Veteres enim rati ſunt, quicquid ab omnibus Gētibus pro Iure ſeruaretur: id quoq; ex naturali ratione productū fuiſſe. Cum non crederent, omnes homines in deligendo Iure, prorſus erraſſe. Hoc modo loquitur de Iure Gētiū Vlpianus in loco citato, iuxta exēpla Pomponij, & quidē rectè. Item in. l. Vt uim. Et. l. Ex hoc Iure. ff. De Iuſt. & Iur. Iuſtinianus in. §. Vēditæ. Inſti. De rer. diuiſ. Cæterū ſi in. l. Manumiſsiōes. ff. dict. tit. quatenus loquitur de effectib9 & prædura ſeruitutis forma: accipias Ius Gentiū naturali ratione conſtitutū eſſe: errabis tota uia. Nā ea ſeruitus pugnat cū Iure naturali, recteq; fuit emēdata. Quanq̄ tolerabilis ſeruitus, quali nūc utimur, ſecundū naturā eſt, ut grauiter probat Ariſtoteles in Politicis: nec id negat Vlpianus in eadē. l. Manumiſsiones, ſi ex æquo & bono intelligatur, collatis aliunde ſententijs ſuis. Neq; enim ex uno ſtatim dicto, totus Vlpianus iudicari poteſt quid ſentiat de Iure naturali. Videndum enim etiam eſt quid alio in loco dicat.

Quare cum audis hanc uocem, Ius Gentium, non ſemper exaudiēdū eſt Ius naturale: ſed plerūq; Ius huma

humanum, ut Liuius rectè appellat. Neq; enim sequitur: Gentes id constituerunt aut in usum admiserunt: Ergo est Ius naturale aut æquum. Imò, sæpè iniquißimum est. Ego sanè multũ tribuo humanæ authoritati, sed nõ præfero eã naturæ. Audiamus Ciceronem sic dißerentem: Iam uerò stultißimum illud existimare: omnia iusta esse quæ sita sint in Populorum institutis aut Legibus etiam. An si quæ Leges essent Tyrannorum: si triginta illi Athenis Leges imponere uoluißent: aut si omnes Athenienses delectarentur Tyrannicis Legibus: non iccirco hæ Leges iustæ haberentur? Et paulò infrà: Quòd si tanta potestas est stultorum sentẽtijs atq; iußis, ut eorum suffragijs rerum natura uertatur: cur non sanciunt, ut quæ mala pernitiosáq; sunt, habeãtur pro bonis ac salutaribus? aut cur, cum Ius ex iniuria Lex facere poßit, bonum eadem facere nõ posſit ex malo? Atqui nos Legem bonam à mala nulla alia nisi naturæ norma, diuidere poßumus. Aristoteles lib. Politi. iij. Qui Legem (ait) uolunt Ciuitati dominari: hi uidentur DEVM ac Leges dominari uelle. Qui uerò hominem dominari uolunt: hi beluam præficiũt. Legem accipi uult, pro naturali ratione Diuinitus indita, ex qua ducatur certa uiuendi forma. Per hominẽ intelligit solam authoritatem humanam, quia sic placeat, sic receptũ sit.

Exempla

Exempla multa uidebimus in duodecim tabulis: Et sunt paßim in libris Pandectarum, de inhumanißima seruitutis forma, scilicet quòd homo ad imaginem DEI *creatus, comparatus sit planè brutis animalibus, potueritq; olim impunè occîdi. Instit. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Neq; enim mirũ est, Gentes aliquãdo à uero declinasse, nec fuisse q faceret bonum & nc unum quidem, ut Dauid dicit: quia adfectibus obcæcata fuit ratio naturalis, & ad beluinam ignauiam tracta. Magno igitur iudicio perpende ea quæ de iure Gentium legis: nec statim opinare, Ius naturæ immutatum esse, sicubi uideas ab Imperatoribus aut à consuetudine aliquid aboleri, quod apud Gentes seruatum communiter fuerit. Est enim longe alia doctrina, quatenus Ius naturale sit immutabile, quam alias tractabimus. Illud tamẽ admonuerim: quòd Ius aut Legẽ naturalẽ ex opinione multorum: metiri, docere, aut discere, dementis est, ut Ciceronis utar uerbo. Nisi communem rationis intelligentiam quam* DEVS *nobis indidit, uelut normam mathematicam sequamur.*

DE

¶ DE IVRE CIVILI

TIT: IIII.

IVS Ciuile quid ſit & quatenus ualeat, nemo grauius deſcripſit quàm Vlpianus. ff. De Iuſtit. & Iur. Ius Ciuile (iquiēs) eſt, quod neq; in totū à naturali Iure uel Gentiū recedit, neq; per omnia ei ſeruit. Itaq; cū aliquid addimus uel detrahimus Iuri communi: Ius propriū, id eſt, Ciuile efficimus. Rectè quidem ille. Nam Ius Ciuile nihil aliud eſt quàm determinatio Iuris naturalis, ut Philippus dicit. Si igitur recedat in totum à naturali ratione, non determinat, ſed magis adfingit aliquid incognitum naturâ, hoc eſt, ut Ariſtotelis uerbo utar, quod nullam cauſam in natura habet. Ergo non Lex, uerum tyrannis eſt cenſenda. Ex diuerſo, ſi per oīa deſeruiat naturæ, ſi idem dictet quod communis ſenſus & formula: iam non Ciuilis, ſed naturalis Lex eſt.

Hoc modo ſi omnes Titulos Iuris, & ſub Titulis Leges (loquendum enim nunc populariter eſt de Legibus) expendas diligenter: comperies nullā propemodum ſanctionem eſſe, quæ non aliquo modo ad

do ad naturæ perpendiculum respondeat, quæ non aliquam radicem ex naturalibus notitijs trahat. Et hæc est uis & potestas Legis Ciuilis, de qua admonet nos Celsus in. l. Scire Leges. ff. De Legib.

Papinianus ostendit Ius Ciuile ex partibus eius ff. De Iusti. & Iur. Ius autem Ciuile (ait) est, quod ex Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, decretis Principum, authoritate prudentum uenit. Has partes declarat Iustinianus Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuili.

Sed (dicet aliquis) unde tam diuersa Iuris constituendi forma? Respondeo: Gentes primũ omnes, & subinde Romana quoq; Respublica, multis ac diuersis politiæ speciebus usæ sunt, quas uarijs Legibus uelut nauem aliter in serenitate, aliter in tempestate, gubernare oportebat. Est autem Politia, legitima ordinatio Reipublicæ, secundum quã alij præsunt, alij parent: cuius tres sunt species, uidelicet Regnum, Aristocratia, Populare imperiũ: quas in Romana Republica (nam ad illius exemplum omnes alias etiam nunc exigere possumus) euidenter ostendemus in Lege Pomponij. Interim tamen propter tyrones Iuris, summo digito rem attingemus.

Regnum, est monarchia seu unius principatus, administrantis Rempublicam ad utilitatem commu

nem. Hac politia usi sunt Romani primo & postremo tempore, nos etiamnunc utimur sub optimis Principibus. Inde factæ sunt constitutiones, decreta seu placita Principum, quæ sunt in Codice & in lib. Nouellarum. Hæc politia cum denegarat, hoc est, cum ad propriam utilitatem tendit, nihilq; administrãs quærit aliud, quàm suis adfectibus deseruire: tunc conuertitur in Tyrannidem, non tam regni quàm Regis uitio, ut dixit Cicero, Tales aliquãdo DEVS orbi dedit, ut interim re ipsa agnoscerentur boni Principes. Quid enim animaduertissent Romani, & quid posteritas recordaretur, Octauium Augustum fuisse optimum moderatorem: nisi Neronem quoq; pessimum experti fuissent?

Aristocratia, est paucorum optimatum Principatus, qui administrant omnia ad utilitatem publicam: qualis fuit Romæ, cum Senatus summa authoritate, Ciuitatis statum gubernabat, nihilque præter Populi dignitatem aut domi aut foris spectabat. Quo tempore factæ fuerunt Leges & Senatusconsulta. Hæc quando corrumpitur, relata scilicet administratione ad utilitatem potentium, contemptis tenuioribus, tunc fit ὀλιγαρχία, qualis fuit tempore Syllæ.

Populare imperium est, cùm summa potestas penes populum seu plebem cẽsetur, nihilq; nisi eo-

rum ſcitu & nomine fieri poteſt. Qualis ſæpè fuit Romæ, abdicata prorſus omni patrum authoritate. Et eo tempore facta fuerunt Plebiſcita. Hæc ſpecies ferè ſemper degenerare ſolet, ut uulgus authoritatē ſuam cōferat ad augendam potentiam tenuiorum ciuium contra optimates, ſub prætextu defendendi: unde tandem ſeditiones naſcuntur & multa mala. Noſtro tempore in ruſticis horribile uidimus exemplum. Ariſtoteles appellat talem ambitionem imperandi & corruptum ſtatum, δημοκρατίαν.

Prætorum uerò Edicta & Reſponſa prudentum prædictis temporibus in omni Politia fuerunt. Quanquàm prudentibus ſumma reſpondendi authoritas, à qua recedere Iudicibus non liceret, ſub monarchia conceſſa eſt ab optimo Principe Auguſto, qui pater patriæ meritò appellatus eſt. §. Reſponſa prudentum. Inſtit. De Iur. natura. Gent. & Ciuil. Quem tit. ex his rectè percipies. Et l. ij. §. Et ut obiter ſciamus: ff. De origi. Iur.

EPILOGVS.

Quid eſt igitur Ius gentium? Eſt multorum Populorum authoritas. Quid Ius Ciuile? Eſt unius Populi iuſſus. Quî ſcies an utrunq; rectè ſit receptum

ptum? Ex norma naturæ ceu fonte. Vbi est illa norma? In corde & conscientia hominis à DEO insculpta. Quid si multi dissentiant circa hanc normam, nec rectè de ea iudicent? Recurrendum est ad tabulas Diuinas, in quibus renouatum & descriptum est Ius uel Lex naturæ tam certo testimonio, ut uariari non poßit. Vbi sunt hæ tabulæ? Extant inferius.

Viden', quid sit quod Vlpianus dicit: Veram (nisi fallor) Philosophiam, non simulatam adfectantes. Cicero lib. De orato j. Præpotentem & gloriosam Philosophiam nuncupat. Nam sic oportet de rebus mundanis & honesta uiuendi formula authore DEO ex certis principijs philosophari & uarietatem inquirere: non uerò Sathana duce de stillicidijs statim aut iure parietũ rixari, & tandem nimium altercando, ueritatẽ prorsus amittere, ut dixit Mimus Publianus.

Cæterum, ubi hæc principia satis intellexeris: tum fuerit oportunum, ut Ius Romanum, & si quid boni præterea adferat Bartolus, perlustres, ut certè inter omnès facile princeps, commodas habet factorum & casuum distinctiones, nec immodicè disputat, nisi Accursij erroneis præiudicijs prouocatus. Habes exemplum inter alia longe pulcherrimum, de Lege Aelia Sentia, quam. Iustinianus grauiter

uiter exigit ad normam Iuris naturalis, usus his ap-pellationibus, scilicet, humanitatis ratione, ualde prospiciendum erat: mediam uiam eligentes: & aliis id genus uerbis ad æquitatis censuram adcommodatis.

Præterea, perpende rogo, candide lector, quàm ociosæ sint disputationes Doctorum, de actionibus de nuptijs, alijsq; multis speciebus humanarum functionum: utrum sint de Iure naturali, an gentium, uel Ciuili. Quorsum enim attinet ista tam nudis argutijs controuertere? an non totũ Ius Ciuile habet causam in natura positam per omnes sanctiones? Certè fatuus fuerit aut impudentißimus, qui id neget. Igitur hoc erat potius quærendum: quomodo quælibet Ciuilis determinatio uel constitutio, aut mos conueniat cum aliquo capite Iuris naturalis, & ceu structura respondeat ad perpendiculũ. Nũ adeò recedat à natura, ut nullam eius certam rationem inire possumus, an tolerandum statutum sit, uel non sit. Item, quænam Leges propè accedant ad formulam naturalis honestatis, uel ad noticias mentis, ut hæ sint aliarum Legum duces, utq; ex his consequentias trahamus latè patentes: reliquas uerò in suis tantum seruemus repagulis. Hic est fructus quem tractare debebant Doctores nostri. Sic enim

uerè intelligendus est Vlpianus in.l. Nam ut ait,cũ iij ll.seq.ff.De Legib.

Deniq; ex his intelligere potes.quid sit qđ dicit idem Vlpianus in.l.j.ff. De Iust.& Iur. Ius est ars boni & æqui.Si ars:Ergo cõstat ex præceptis.Sed præcepta oportet esse certa:Igitur non ex opiniõe hominũ uaga,quæ neque bonum neque malum facere potest eum qui non est:sed ex præscripta Diuinitus ratione naturali colligenda sunt. Nam ubi id factum fuerit:tunc per se consequitur bonũ & æquũ. Natura enim non potest non esse bona,nec potest esse iniqua.

Eam profecto artem multis in locis depictam habemus ob oculos,nec tamen uidemus:adeo nos statim delectant rixæ de stillicidijs & parietibus:quarum sicut principium ignoramus, ita nec finem aut exitum inuenimus. Iustinianus Instit. De Iustitia. & Iur.quid aliud facit,quàm quod artem quandam nobis explicat? His igitur (inquiens) generaliter cognitis,& incipientibus nobis exponere Iura Populi Romani: ita uidentur posse tradi commodißimè, si primo leui ac simplici uia, post deinde diligentissima atq; exactißima interpretatione singula tradantur. Quænam est ista leuis & simplex uia, nisi incipere primum à naturalibus & diuinis præceptis: Deinde progredi ad capita humanarum Le-

gum, & demum ad propagatas gentium & Magistratuum constitutiones ac mores patrios?

Pudet me a ilium fabularum, quibus tam praeclari Institutionum loci prorsus obscurantur. Cicero: Tractabo (inquit) quoad potero eius ipsius generis Ius Ciuile nostrum: sed ita, ut locus ipse notus sit ex quo ducatur quaeq; res & ars Iuris. Vt nõ difficile sit, quaecunq; noua causa consultatióue acciderit: eius tenere Ius, cum scias à quo sit capite repetendum. Et paulò pòst: Hoc uno posito quod ad cognitionem disciplinae satis, innumerabilla nascuntur quibus implentur Iurisconsultorum libri.

Sic Iustinianus tractaturus Romanum Ius, repetit praecepta naturalis Iuris, pauca admodum, scilicet secutus artem docendi quam ipse tradidit: Iuris (ait) praecepta sunt haec: Honestè uiuere, alterum non laedere, Ius suum cuiq; tribuere. Videbis autem inferius quam omnes huc referantur humanae Leges. Cicero. de Orato. lib. j. Si enim (inquit) aut mihi facere licuerit, quod iam diu cogito: aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit: ut primum omne Ius Ciuile in genera digerat, quae perpauca sunt: Deinde eorum generum quasi quaedam membra dispartiat: tum propriam cuiusq; uim diffinitione declaret: perfectam

artem Iuris Ciuilis habebit: magis magnam atque uberem, quàm difficilem & obscuram.

Videamus itaq; principia Iuris naturalis & Diuini, ex quibus Ius humanum propagatum est. Summa enim diuisio Iuris scitè traditur, ut aut sit Naturale: aut positiuum. c. ij. Distincti. j. Ius enim positiuum est sententia Magistratus, quæ ex uarijs rerum mundanarum circumstantijs extendit & determinat Ius naturale probabili quadam ratione. Et cum hæ circumstantiæ uarient: fit quædam dissimilitudo Iuris positiui in diuersis locis & temporibus. Inde toties in Iure reperies hæc uerba: Inciuile est: Item neque naturale, neq; Ciuile est: hoc Iure hodie utimur: Ciuilis ratio suadet: & alia eiusmodi. Positiuũ quippè Ius dicitur, quasi ab hominibus positũ, Ciuili quadam & politica argumentatione (ad extendendum Ius naturæ, ut est pulcherrimum exemplum in. l. Bona fides. ff. Deposit. Et in omnibus humanorum negotiorum, aut formis, aut pœnis.

DIVINÆ

DIVINAE TABV-
LÆ .X. PRÆCEPTO-
RVM.

QVandoquidem (ut superius dictū est) obscurata esset in hominibus naturalis notitia, propter originis uitium: uoluit misericors DEVS uiua uoce eam renouari atq; in tabulas lapideas describi: ut certū extaret testimonium, has esse naturæ Leges uerbo DEI cōfirmatas, quas in animis hominum quoq; insculpsisset. Futurum enim prouidebat, ut imbecillitate quadam in errorem facilè lapsuri essent homines: nisi certum extrinsecus adijceretur præscriptū ad quod hæsitantes confugerent. Enimuerò utcūq; hoc sit factum, uidemus tamen Gentes falsa persuasione à naturali iudicio aliquando esse abductas: quid igitur credamus futurū fuisse, si nulla extarent literarum monumenta Diuina bonitate nobis de Iure naturali data? Perpendamus igitur diligēter has tabulas, ceu fontes sequentium humanarū XII. tabularū, & totius Iuris Gētiū & Ciuilis.

I PRÆCEPTVM.

Non habebis deos alienos

Hæc prima naturæ Lex omniũq; maxima est ut uerum DEVM nostrum timeamus & amemus, illiq; soli, nec alij cõfidamus, quam Legem CHRISTVS ipse latius explicat Matthæ. XXII. Diliges (inquiens) dominum Deum tuum ex toto corde tuo & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc ē primum & magnum mandatum.

Est autem ista Lex omnibus modis naturæ consentanea. Nam semper clamitat conscientia hominis & ratio dictat esse DEVM conditorem omniũ rerum, cui sit obediendum, qui sit inuocandus. Inde sumpta sunt omnia quæ in XII. tabulis dicentur Tit. j. cap. j. & ij. Nam & Gentes id intelligebant lumine naturali: quanquam Euangelij gratiã prorsus nescirent nec uerè DEVM cognoscerent. Cicero de Legib. De ipsis quidem (inquit) hominibus nulla Gens est, neq; tam immansueta, neque tam fera, quæ non (etiam si ignoret qualem habere Deum deceat) tamen habendũ sciat. Valde igitur ad rẽ dixit Pomponius in. l. Vt uim. ff. De Iusti. & Iur. cum inter exempla Iuris naturalis (na sic ibi intelligi debet ius Gentium) referret religionẽ erga Deũ

Hinc propagatæ sunt omnes Leges, de religione, de ceremonijs & cultu pseudo Deorum apud Gẽtes, de quibus mira uidebis in XII. tabulis: Apud nos autem sunt leges de uera pietate erga DEVM

deq;

deq́; cultu Ecclesiastico. Rursus hinc consequitur: quòd quicquid cum religione nostra & pietate pugnat: id quoque censendum est cũ Iure naturali pugnare & iniustũ esse: etiamsi in speciem prima frõte uideatur aliquam præ se ferre utilitatẽ. Idq́; ad uarias interpretationes tibi deseruiet, & Legum & opinionum conciliationem suppeditabit, ut inspicias utra sententia sit religioni conuenientior.

II PRÆCEPTVM.

Non assumes nomen domini DEI tui in vanum.

Hoc est: cum timendus & amandus sit DEVS: nemini per sacrum eius nomen mala imprecaberis: non iurabis in uanum: non falles sub testimonio Dei: non magicam exercebis: sed nomen eius glorificabis, & in omnibus rebus inuocabis. Accedunt XII tabulæ Tit. j. capit. VIII. Inde promanarunt omnes Leges de Iureiurando, tum conseruando, tum puniendo periurio. Sunt enim actiones & pœnæ ad hoc constitutæ, ut coërceantur periuria, ut religio sæpromißioni satis fiat. Exempla ipse tu adferre potes.

III PRÆCEPTVM.

Memento, vt diem Sabbati santifices.

Præcedentibus Legibus præcipitur dilectio & timor DEI. Verum non possumus diligere DEVM nisi cognoscamus eum. Non est autem poßibile DEVM cognoscere, absq; uerbo eius, Romano. X. Igitur ut ex auditu uerbi concipiamus fidem & cognitionem DEI, seponenda sunt omnia mundi negotia, quo magis Diuino cultui uacemus certis ad hoc constitutis diebus, quos hic complectitur sub appellatione Sabbati.

Magno autem mysterio accipiēda sunt hæc uerba: Diem Sabbati sanctifices. Nam cōplectūtur uerbi prædicationem, & omnes ceremonias probatas, ad cultum & honorem DEI nos perducentes, ut eas diligenter conseruemus, totumq; Sabbatismum non nisi in laude & sanctificatione Diuini nominis transigamus, sepositis operibus ciuilibus.

Sabbatum enim σάββατον: lingua Hebraica, dies quietus dicitur: & est septimus dies, quo Deus requieuit ab operibus suis. Vnde Hebræi septimanam numerabant, uelut primum diem Sabbati: secundum, tertium, diem Sabbati: sicut Gentes ab elementis Idolisq;: diem Lunæ, diem Martis, Mercurij & cæteros dicebant.

Hos dies sanctificationibus destinatos, ferias in

Iure

Iure dicunt, de quibus multa in XII. tabulis Tit. 5. cap. IIII plura in libris Pandectarum & Codice De ferijs. Pertinent etiam huc quæcunque de ceremonijs & de templis scripta sunt, uel apud Gentes cùm ueritatem adhuc ignorarent. uel à Christianis Principibus & Pontificibus. Nam complectitur uerbum (sanctifices) omnes omnino iustas ceremonias conseruandas & defendendas, unà cum sacerdotibus & ministris uerbi Diuini.

Refert Philippus in iure iurando quod dabant Athenienses, cum adscriberentur inter ciues, fuisse hæc uerba: Pugnabo pro sacris, & solus & unà cum alijs ciuibus. Quòd per omnia conuenit (quantum ad Ius naturale attinet) cùm clausula iuramenti nostrorum Magistratuũ. Nouell. Iusiuran. quod præstar. solet: Et quod cum sanctißima DEI catholica & apostolica Ecclesia communionem habeo: neque ei ulla unquàm in re aut modo aduersabor, neque (quantum in me erit) alicui alij permittam.

Et hactenus de tribus Legibus priores tabulæ, quæ quàm latè pateant, facilè uides. Continent nãque totam religionis formam à capite usque ad finem & consequenter potißimam publici iuris partem, de

tem, de qua loquitur Vlpianus in.l.j.§.j.ff. De Iustit. & Iur. Publicum Ius (inquit) in sacris, Sacerdotibus, & Magistratibus consistit. Et mediusfidius, præcepta uel authoritates Gentium aut Populi in hac parte spectare non oportet: sed solum uerbum DEI. Igitur ineptiunt planè in nostro foro, qui nimis dialecticè accusant Vlpianum, quòd non etiam Iuris publici præcepta trifariam distinxerit: uidelecet Naturalia, Gentium, & Ciuilia. Reor Vlpianũ multa de his scripsisse: quæ tamen rectè prætermissa sunt, cum haud dubiè ad nos non pertinerent si haberemus, magisq; expediret si scripta eius de Iure priuato extarent integra. Vt interim prædicti reprehensores intelligant: sycophantiam sese potius, quàm artem boni & æqui secutos esse, ut dicit Paulus in.l.Si seruum §.Sequitur.ff.De uerbo. obligatio.

IIII PRÆCEPTVM.

Honora patrem tuum, & matrem tuam.

Quemadmodum prædictæ tres leges ad primã tabulam pertinẽt, in qua Religio erga DEVM nobis ob oculos ponitur, secundum formulas menti inditas sicut oculo lumen: Ita sequentes Leges ad secundam referũtur, de moribus Ciuilibus. Et ideo

sunt

ſunt multò faciliores ad captum humanum.

Præcipit itaq; hæc Lex honorari patrē & matrem, hoc eſt timere nos uult & amare parentes. Item, illos qui in nos authore DEO imperium habent aut quodlibet Ius. Non enim debemus eos contemnere, multò minus offendere: ſed habere illis honorem & reuerentiam ſecundū uniuſcuiuſq; conditionem. Hic enim locus probat ex natura eſſe ſtatum & ordines perſonarum: ut ſit poteſtas & obedientia: ut alij imperent, alij obtemperent: alij ſint ſui iuris, alij ſint alieni iuris, quæ uoces tyronibus ſunt notiores.

Meminiſſe nos oportet: in his tabulis, nō humanas ſed Diuinas eſſe uoces: ut uerba earum multó auguſtiore ſenſu debeamus exaudire, quàm ſi hominis ſcriptum multis erroribus ſubiectum proponeretur. Ex hoc igitur fonte promanarūt & DEO placent omnes Magiſtratuum gradus & publica Imperia. Item, parentum & dominorum aliorumq; adminiſtratorum priuata poteſtas, dominia & iura, de quibus in XII. tabulis Tit. ij. per omnia capita. Et Tit. iij.

Seruitus hic quoq; probatur, quam Ariſtoteles in Politicis grauiſsimis rationibus defēdit ex natura cauſam trahere, repræhendens eos qui contrarium adfirmarunt. Quanquam (ait Philippus)

quorſum

quorsum opus est tam subtili disputatione? Illa uox Honora patrem & matrem, subijcit omnes homines seruituti. Non loquor de effectibus illis contra omnem humanitatis rationem corrupta natura introductis: ut sic facilè conciliare poßis. Vlpiani sententiã in. l. Manumißionis. ff. De Iust. & Iur. cũ his tabulis. Intelligendum enim est Ius Gẽtium pro Iure humano, ut Liuius appellare solet: & seruitus, pro dura forma & effectu intollerabili.

Ecce, quam pulchrè huc quadrat: quod Pomponius addens exempla Iuris Gentium naturali ratione cõstitui, hoc est, Iuris uerè naturalis & Diuini: Vt parentibus (inquit) & patriæ pareamus. Coniũgit parentes & patriam. Complectitur enim in se patria, quicquid ad eam gubernandam est necessarium, id est, totam politiæ ordinationem: scilicet Magistratus, potestates, dominia, & cætera huiusmodi.

Habes ergo unde sit locus communis totius Iuris Ciuilis, qui tractat de Iure personarum: iuxta diuisionem Caij in. l. j. ff. De stat. homin. Et. §. ulti Instit. De Iur. natur. Genti. & Ciuili.

V PRÆCEPTVM

Non occides.

Hoc

Hoc est: Non lædes corpus aut famam proximi, nec ulla eum adficies iniuria. Non insidiaberis ei uelut uulpecula: sed iuuabis potius, & aderis ei in omnibus periculis quoad potes. Cum enim natura seu DEVS uelit esse societatem quandam & cognationem hominum: ea non potest conseruari, si nemo aduersus iniurias tutus sit.

Ex hac igitur Lege conceditur defensio Magistratui & puniendi potestas aduersus malos: ut Florentinus quoque sensit naturali ratione in. l. Vt uim. ff. De Iustit. & Iur. Vnde promanarũt omnes Leges de uarijs pœnarum speciebus sancientes, ne sint maiores aut minores quàm delicti qualitas exigat. Inter quas nulla ad naturam propius accedit pœna talionis, ut Aristoteles quoq; probat: de qua in XII. tabul. Tit. XI. Extat ualde elegans locus. ff. Quod quis. Iur. in ali. stat. De homicidijs est ff. & C. Ad Leg. Corneli. de sicari. De iniurijs uerò alijsq; delictis, noti sunt loci.

VI PRÆCEPTVM.

Non mœchaberis.

Hoc est, non pollues castitatem, ac modestiam uiuendi factis aut dictis: nec admittes adulterium aut stuprum. Ostendit ergo secũdum naturam esse

matrimonia, ut unusquisque habeat suam, retineaturque in uoluptatibus modestia quædam & certitudo. Vagi enim concubitus incertam facerent de sobole opinionem, eleuarentque curam alendi partus.

Hinc sunt aliquot Leges duodecim tabularum Tit. XI. In libris Pandectarum & C. De ritu nuptiarum: De secundis nuptijs: De Iure dotium: Ad Legem Iuli. de adulteri. & aliæ multæ.

VII PRAECEPTVM.

Furtum non facies.

Hoc est, non eripies aliorum fortunas, neque ulla fraude ad te transferes: aut si apud te sunt, nō contrectabis inuito domino. Vnde rectißimè dixit Paulus: furtum naturali Lege prohibitum esse admittere. in. l. j. ff. De furt. De quo Lex XII. tabularum tractat in Tit. XII.

Obseruandum autem est diligentißimè, ex hac Lege nobis ostendi: rerum omnium communionē repugnare cum natura. Nam si omnes res nobis secundum naturam essent communes, hoc est, ita unius sicut alterius, non posse committi furtum cōtra naturam: quia concederētur Iure occupanti, ut etiam nunc habemus quasdam res communes, quæ furtum non admittūt: quoniam furtum committitur

titur dumtaxat de rebus alienis uel alieni Iuris clã domino.

Statuitur igitur legitima rerum & dominiorũ diuisio, ut unusquisq; suum habeat, sitq; sua sorte contentus: quod Aristoles eleganter ac omnes Romani Iureconsulti probant: reiecta Platonis falsißima opinione, quam & nunc quidem phanatici uidẽtur amplecti, de communione rerum inter homines retinenda. Quo nihil perniciosius ad concitandã seditionem dici potest. Siquidem naturale iudicium facile sentit: fieri non posse, ut homines insatiabili quadam cupiditate corrupti, fruantur communiter omnibus rebus. Dictat enim iniquum uideri: quòd ignaui & desides alãtur alieno labore, cũ quemlibet deceat in sudore uultus sui comedere panem suum. Ideóque prospicit naturæ ratio futurum esse, ut nulla pax uel tranquillitas in societate hominum retineri poßit, permissa communione secundum quam rapiat quilibet & abutatur suo arbitrio alienis fortunis.

Sic intelligi debet Hermogenianus. ff. De Iusti ti. & Iur. Ex hoc iure Gentium (inquiens) introducta sunt bella: discretæ Gentes: regna condita, dominia distincta: agris termini positi: ædificia collata: commercium: emptiones: uenditiones: locationes: conductiones: obligationes institutæ, exceptis

ceptis quibusdam quæ ex Iure Ciuili introducta sunt. Porrò, Ius Gentium ibi intelligi oportet, non pro humana tantum authoritate, ut alibi: sed pro communi sensu seu intelligentia hominum, ut Cicero appellat, seu communi iudicio rationis, hoc est, pro Iure naturali & Diuino.

Vnde uides ex hac Lege & sequentibus colligi secundum locum communē totius Iuris Ciuilis, uidelicet, qui pertinet ad res. Vt interim animaduertas, quàm pulchra sit methodus, quā bonus, prudens, pius & clemens sit DEVS naturæ author. Primum à Religione incepit: & pietatē erga se, in qua est æterna uita, breuiter tradit. Deinde, ad formandos mores huius mortalis uitæ: ostendit formulas de personis, ut honestè uiuant, colantq; maiores: ut neminem lædant etiam ex paribus aut inferioribus. Tum postea de rebus quibus ad sustinendum mortale corpus obiter indigemus, iterat naturæ axiomata: ne in illis absoluta communio pariat discordiam neue rapiantur passim aliena. O altitudinem Diuinæ sapientiæ. Quis non libenter recipiat Politiam tanti Legislatoris?

Præterea, nec illud est prætereundum: Quòd cum ad transigendam hanc uitam, opus sit quadā communione rerum in regulas certas redacta, ut unusquisque ad usum suum acquirere posit res

quas

quas uelit, sine alterius iniuria: consequens est approbari hoc loco omnes contractuum formulas: in quibus ea seruatur æqualitas, ut sine ullo grauamine res ab uno ad alium transferantur: sicut etiam Pōponius in. d. l. Ex hoc Iure Gentium, rectè animaduerterit.

Sed dicet aliquis: Si communio rerum naturæ contraria sit: si distincta debeant esse dominia: quomodo subsistet Iure, quòd & hodie nonnullæ res sint communes & concedantur occupanti? § j. Et. §. Feræ igitur bestiæ. Insti. De rer. diuisio. Aut ergo falsum est quod ibi dicitur: Quædam enim naturali Iure communia sunt omnium: aut concedenda communio. Argumentum istud me hercle multis imposuit, qui uim Iuris naturalis non percipiebant.

Respondendum itaq; sic est. Cum Ius naturæ sit totum naturale Iudicium, multa continet, in quibus alia sunt præcepta summa, quæ gubernant omnes Leges & sunt immutabilia: aliæ sunt leges inferiores, q̃ interdū mutationē recipiūt: non propter aliquod uitium qđ in ipsis sit emēdandū: sed ob uarias rerū circūstantias. Quare id quod dicitur: Ius naturæ immutabile esse: de toto iudicio naturæ intelligatur, nō de usu earū rerū q̃ sua natura sunt indifferētes, & aliq̃ mutationē Iudicio naturali admittūt. Iā

 ad quæst-

ad quæstionem. Lex superior est: Hominem ad cognitionē Dei, & ad societatem quandam creatum esse, tollēdumq; quicquid eam cognationem dirimere poßit aut corrumpere. Hæc immutabilis est. Inferiores Leges sunt: Distinguenda esse dominia, ne discordiam pariant. Item: retinendam (quoad fieri poßit) rerū communionē, hoc est, ubi non distrahūt societatē. Hæ recipiūt aliquam mutationem. Ergo cū de feris bestiis, piscibus maris, auibus cœli, nullū uidebatur (scilicet cum communi sensu utimur) cōtrouertendi periculum: merito hæ res & aliæ il genus, cōmunes manēt, reliquæ uerò distinctæ si. Ex his apparet uerus sensus dict. §. j. Et. §. Sed naturalia. Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. quem cum Accursius cum alijs non adsequatur, torquet ac uoluit se & lectorem non aliter q̄ mus in pice.

Rursus nonnulli sunt qui ad probandam cōmunionem rerum citant Euangelium CHRISTI, toto errantes cœlo. Nam Euangelium tractat de æterna uita & iustitia spiritus, [redacted]. Interim non abolet Ius naturæ de hac corporali ac momentanea uita honestè transigenda legitimis formulis. Et propterea falsißima est sententia Accursij & aliorum, qui dicunt superiorem diffinitionem: Iusticiæ, posse intelligi de Diuina, hoc est, Euangelij Iustitia, [redacted]

[redacted] neq; enim aliam dicimus Iustitiam Diuinam, quæ discerni possit ab humana iustitia quàm quæ ex Euangelio nobis reuelatur. Igitur locus ille diffinitionis accipiẽdus est de naturali & Diuina iustitia hominibus indita, quæ ad mores Ciuiles huius uitæ formandos pertinet, & uirtute quadam distribuit singula mũdana. Ecce, quàm longè absunt à ueritate cognoscẽdi Iuris naturalis, qui non dijudicant inter cælum & terram: inter cœlestia & terrena: inter spiritũ & corpus: ac uerè dixerim, inter album & nigrũ: miscentes omnia sursum ac deorsum.

Ex hoc itaq; fonte promanarunt in duodecim tabulis Leges Tit. iiij. & IX. Item, in Pandectis & Codice de rerum diuisione & adquisitione: De cõtractibus: De furtis: De ui bonorum raptorum, & cæteræ huiusmodi.

VIII PRÆCEPTVM.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Hoc est: Fugies mendacium: non deferes falsò aliquem in Iudicio: non denigrabis famam eius extra Iudicium: sed ueritatem ubiq; profiteberis, & (quoad de nullius detrimento tractatur) omnia in meliorem ac benigniorem partem interpretaberis. Sicut enim ratio colligit: mendacium infinitis mo-

dis humano ge[illegible] esse. Ata rursus certò statuit, ueritatem simpliciter esse retinendam in omnibus conuentionibus & iudicijs ubi sacro sancta Iusticia tractatur.

Itaq; hic est fons iudiciorum & actionum, de quibus anxiè disputatur apud Doctores, quasi nulla Lex naturæ scripta ac renouata in istis tabulis esset, quæ originem & causam earum prōptissimè nobis ad memoriā reuocaret. Pauci autē id animaduerterunt: quia relegatæ prorsus erant à scholis Iurisperitorum hæ tabulæ, admissis potius immensis Baldi & aliorum commentarijs. Videbatur enim ad theologos pertinere, nec quicquam conferre ad iurisprudentiam Decalogus.

Huc pertinent Leges XII. tabula. Tit. VII. & VIII. Item quæcunq; extant in reliquo iure: De iudicijs de actionibus: De probationibus: De testibus: De calumniatoribus: Et pulchra illa lex Diffamari. C. De ingenu. manumiss. Quam uix summo digito attingunt interpretes: sed ego cum plerisq; bonis uiris expertus sum, quā opus hîc esset diligentissima interpretatione & nomophilacia. Et profecto nisi calumniarū ac diffamationū aliquando finem faciant æmuli quidam: cogent me ad orbis tribunal confugere, atq; (DEO authore) causam meam agere aduersus illos impudentes, certè nec à me unquam

quam laceßitos. Interim uides, bone lector, in his uersari tertium locum subiectæ materiæ communem, De actionibus. ut intelligas Ius naturale eodem pertinere, quò pertinet Ius Ciuile: scilicet aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones.

IX PRÆCEPTVM.

Non concupisces domum proximi tui,

Hactenus nulla humanæ eloquentiæ ui posset satis explicari, quãta grauitate nobis ob oculos posuerit Deus Opt. Max. Legẽ naturæ de honestate uiuẽdi: de non lædendo proximo: de tribuẽdo cuiq; suum Nunc rursus duo mandata tractat, quibus & præcedentia repetit, & inculcat seruanda esse per omnẽ omnium hominum successiõem. Vetat enim nos concupiscere domum proximi nostri, hoc est, ne ulla fraude aut dolo in proximi hæreditatẽ uel fortunas irrepamus, cognatis illius paulatim ad egestatẽ protrusis: etiam si quædam summi Iuris species nobis opitulari in hoc uideatur. Imo potius quisque sua sorte contentus, diuitem se, domumq; satis amplam habere existimet: sciens extremam reuera paupertatem esse auaritiam & alieni iuris inuasionem.

Age ergo, quàm pulchrè depingit hic DEVS notitiam naturalem de conseruanda succeßione cognatorum & familiarum? Et ne per cõcupiscentiam

carnis corruptæ; simus acribodicæi seu præduri Iuris interpretes, ad expilandas uel in totum transferēdas hereditates alienas, neq; proponamus (ut indocti quoq; solent dicere) rapere capere. Item, ne callidi causarum patroni ad hoc operam elocent. Quó & hoc pertinet: Summum Ius, summa iniuria, tritum sermone prouerbium.

Huc quadrat regula quam Pomponius tradit ff. De conditione indebit. Loquens de pupillo qui sine authoritate tutoris mutuum accipiens, locupletior factus sit: Nam hoc natura (ait) æquum est, neminé cum alterius detrimento fieri locupletiorem. Quasi dicat: Posset quidem tentari summo Iure, hūc pupillum repetere debere pecuniā si soluat, quia scilicet mutui contractus non ualuerit: attamen naturalis ratio dictat cessare repetitionem, quia ditaretur aliena iactura.

Item ualde accedit Annus Iubilæi, quem olim obseruabāt, ut quæq; familia suā possessionē reciperet, cessantibus interim omnibus de alienatione facta Legibus, Nume. 25. Et propterea puto .l. Dudum. C. De contrahen. emptio. si ad naturam exigatur, defendi Iure non posse, quanquàm & posteriores Imperatores aliter constituerint: & Ciuitates ea de re sibi soleant ordinare. Certè Apostolus 1. Timoth. 5. uocat infideli deteriorem eum, qui suis

non prouidet. Et Iustinianus Nouell. De trient. & semiss. in princi. Et natura (ait) prius, quo decet modo, curata tum demum ad liberalitatem in extraneos exercendam deuenire.

Hinc sunt Leges duodecim tabularũ Tit. iiij. Et omnia Romani Iuris statuta: De successionibus testatis & intestatis: De gradibus heredum, & cæteræ huiusmodi. Diligenter autem perpende has uoces: Non concupisces: non desiderabis. Quia per corruptam concupiscentiam, facilè solet inueniri uia ad iniquitatem: cùm non desint regulæ summi Iuris, quarum prætextu res alienæ possent occupari, præsertim apud iudicem qui libenter obsequitur. Ergo concupiscentiam natura prohibet: sciens actum esse de non facienda iniuria, ubi processum fuerit usq; ad concupiscentiam.

X PRÆCEPTVM.

Non desiderabis vxorem eius, nõ seruũ, nõ ancillam, non bouẽ, non asinum, nec omnia quę illius sunt

Declarat hæc postrema Lex omnia præcedentia, ne ambiamus alienas fortunas. Et semper meminisse oportet, quòd Lex Diuina uetãdo aliqd, breuissimis quidem uerbis utitur: sed longa rerum series subest prohibitioni, si ordinationem spectes propter quam prohibet.

Vt ecce prohibet Lex naturæ desiderari uxorem

rem, seruum, ancillam, iumenta aliena. Ergo probat secundum naturam esse: quód paterfamilias habeat domum ex omnibus partibus instructam, quiq; in ea sit (ut ita dicam) paruus Rex. Confirmat igitur totā Oeconomicam uitam. Et profectò potes uel ex his solis tabulis præclaram Ciuitatem constituere. Optimū enim rei publicæ statum dicit Aristoteles: qui proximè ad naturam accedit.

SVMMA PRAECEPTORVM.

Omnia quæcunque volueritis vt faciant vobis homines sic & vos facite illis. Hęc enim est Lex & Prophetæ. Mathei. VII. Luc. X. Roma. XIII. i. Timo.

Cum insculpserit nobis DEVS per creationem notitias & Leges naturales: remittit nos ad conscientiam, quam scit ita se formasse, ut dictaret omnia facienda & uitanda incipiens primum à se ipsa. Hoc Gentes etiam per industriam innatam cognouerunt. Vt. ff. Quod quisq; iuris in aliū statuit. Item, Nosce te ipsum. Cuius sententiæ uim Cicero latißimè & grauiter tractat.

POENA ET PROMISSIO DE PRÆCEPTIS.

EXOD. XX.

Ego sum dominus DEVS tuus fortis zelotes, visitās iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartā generationē eorū qui oderunt me. Et faciēs misericordiā in milia, his qui diligūt me et custodiunt pręcepta mea.

 Grauis

Grauiter interminatur Deus pœnam trāſgreſ-ſoribus: & contrà gratiam promittit obſeruatori-bus mandatorum eius. Quare apparet, maximè ſe-cundum naturam eſſe id, quod Solon dicit: duabus potißimùm rebus conſtare Rempublicam, ſcilicet pœna & præmio. Pœnas utcūque ſeruat Magiſtratus præſertim pecuniarias: uirtutis uerò rara nunc ſunt præmia apud multos, atq; utinam ab æmulatione ſaltem tuta eſſet.

QVOMODO REGVLÆ IVRIS EX NATVRAE PRAECEPTIS COLLECTAE SINT, ALIQVOT EXEMPLA PRO TYRONIBVS

Ex tit. ff. De regul. Iur.

Ex primo præcepto.

Iuſtinianus in l. j. C. de ueter. Iur. Enuclean. Et Nouell. De priuilegi. doti. loquens de fiducia in DEVM: Vnde conuenit (ait) ut & Legislationes noſtræ inde pendeāt, & hoc earū principiū ſimul, & medium atq; finis ſit. Porrò diſciplina Ciuilis, pædagogia eſt ad Chriſtum. Galat. III.

Principium omnis traditionis, à timore DEI ſumendū eſt. Nouell. Quomod. opor. Epiſc. In princ.

Huc pertinent omnia ſtatuta, quæ aut olim, aut hoc ſeculo introducta ſunt, certè omnium maximè nūc neceſſaria: De falſo cultu Deorū aut potius dæ-

mo-

moniorum, in lib. Codicis. §. *Item, Inuocationes* Diui*ni nominis, quibus utũtur profitentes bonas artes,* Iudices, Notarij, *cõfirmatæ hic sunt.* Dilectio enim DEI, *complectitur his tribus capitulis in prima tabula totum* Religionis *negocium latißimè patens, quod (quãtum ad extremam politiam attinet)* Iuris *pars est, & cum primis* Magistratus *officio incumbit: interna ad* Theologos *reijciuntur.*

Ex secundo præcepto.

Vlpianus *in. l.* Non erit. *ff.* De iureiuran. *Omne enim licitum* Iusiurandum *per quod uoluit quis sibi iurari, idoneum est, & si ex eo fuerit iuratum,* Prætor *id tuebitur.*

Ex tertio præcepto.

Vlpianus *in. l. ij. ff.* De in ius uocand. *Neq; pontificem, dum sacra facit: nec eos qui propter loci* Religionem *inde se mouere non possunt:* Videlicet, *licet in* Ius *trahere.*

Leo & Anthemius Imperatores *in. l. ult.* C. De feri. *Dies festos, dies maiestati altißimæ dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari.*

Ex quarto præcepto.

Iabolenus: *Non potest dolo carere, qui imperio* Magistratus *non obtemperat.*

Paulus: *Qui non facit, quod facere debet: uidetur facere aduersus ea quæ non facit. At qui facit quod facere non debet: non uidetur facere id, quod*

facere

facere iussus est.

Vlpianus: Non est singulis concedendum, quod per Magistratum publicè posit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.

Idē in l. Iussu: Qui iussu Iudicis aliqd facit, nō uidetur dolo malo facere quia parere necesse habet.

Idem: Nihil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei iudicia sustinet, quàm uis atq; metus quem comprobare, contra bonos mores est.

Callistratus in l. V. ff. De iur. immuni. Semper in Ciuitate nostra senectus uenerabilis fuit. Namq; maiores nostri penè eundem honorem senibus, quē Magistratibus tribuebant:

Vlpianus in l. j. ff. De obsequi. à liber. Si filius patrem & matrem, quos uenerari oportet, contumelijs adficit uel impias manus eis infert: Præfectus urbis delictum ad publicam pietatem pertinēs, pro modo eius uindicat.

Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

Idem sub eodē titulo: Liberto & filio semper honesta & sācta psona patris ac patroni uideri debet.

Omnes istæ atque his similes regulæ huc pertinent: quia Lex naturalis, & Magistratuum, & dominorum patronorumq; ordines approbat sub appellatios

pellatione parentum, statuendo omnem publicæ honestatis obedientiam, quæ uirtus est ad retinendam hominum societatem necessaria.

EX V. PRAECEPTO.

Paulus: Fere in omnibus pœnalibus Iudicijs, & ætati, & prudentiæ succurritur.

Claudius Saturninus elegantißimè disputās, multas regulas tradit de cæde & furto, in .l. Aut facta ff. De pœn.

Florentinus in .l. ut uim. ff. De Iustit. & Iur. Et cum inter nos cognationē quandā natura cōstituit, consequēs est hominem homini insidiari nefas esse.

Omnem enim læsionem comprehendit, quæ hominum societatem quomodolibet corrumpere aut turbare poßit.

EX VI. PRÆCEPTO.

Paulus: Non omne quod licet, honestum est.

Modestinus: Semper in coniunctionibus nō solū qđ liceat considerandū est: sed & quod honestum est.

Vlpianus: Nuptias, non concubitus, sed consensus facit.

Porrò, ista Lex omnem nuptiarum conseruandarum materiam, & quicquid matrimonijs accedit à maximo ad minimum continet. Insuper omnem statuit uiuendi modestiam & publicā honestatē. Semper enim meminisse oportet (quod sæpè inculcādū est)

est) DEVM seu uniuersam rerũ naturam loqui, cõprehẽdentẽ certò omnia: non mortalem hominem, qui tradat aliquid errore uel prætermittat.

EX SEPTIMO PRAECEPTO.

Vlpianus in l. Non fraudantur: Nemo ex suo delicto, meliorem suam conditionem facere potest.

Pomponius: Id quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

Vlpianus. ff. De furt. Qui ea mente alienũ quid contrectauit, ut lucrifaceret: tametsi mutato cõsilio id domino posteà reddidit, fur est. Nemo enim tali peccato, pœnitentia sua nocens esse desijt.

Furtum quoq; impium est, occupare bona naufragorũ, quod quidam faciunt impudẽter, sicut apparet ex cõstitutione Federici. Nauigia. C. De fur:

Enimuero non solũ hic contractatio rei alienæ clãdestina, sed omnis iniqua occupatio prohibetur, & habet hæc naturæ Lex radices latißimè patentes aduersus hominum auaritiã nihil nõ machinãtẽ

EX OCTAVO PRAECEPTO.

Vlpianus: Res iudicata pro ueritate accipitur.

Marcellus: In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustius est, quàm tutius.

Vlpianus in. l. In contractibus: Dolo facit, qui petit quod restituturus est.

Idem: Capienda occasio est quæ præbet benig-

gnius

gnius responsum. (da sunt.

Caius: Semper in dubio, benigniora præferens

Iulianus: Ea est natura cauillatiõis, quã Græci σόφισμα appellãt, ut ab euidenter ueris, per breuißimas mutationes disputatio ad ea quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

Papinianus: Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

Nemo enim existimauerit hanc naturæ Legè sic loqui de falso testimonio, ut uulgus solet, quod in Iudicio solũ feratur. Omnis enim uox lædens proximũ: omnis prædura & summi Iuris interpretatio refragante æquitate, falsum testimonium est in natura, quæ & sic præcipit: Estote misericordes, ut pulchrè declarat.c.j. De uerbo. significa.

EX NONO PRAECEPTO

Vlpianus: Iure naturæ æquũ est, neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem.

Paulus in.l. Factum: Non uidetur uim facere, q Iure suo utitur.

Idem: Nemo damnũ facit, nisi qui id facit quod facere Ius non habet.

Celsus: Omnia ferè Iura hæredũ perinde habẽtur ac si continuò sub tẽpore mortis hæredes extitissẽt

Pomponius: Iura sanguinis, nullo Iure Ciuili dirimi possunt.

Caius:

Caius: Bona fides nõ patitur, ut bis idem exigatur.

Hæ regulæ omnes ex ista naturali Lege & sequente promanant. Statuta enim semel distinctione dominiorũ, prohibetur omnis iniusta inuasio uel expilatio alieni. Rursus admittitur legitima persecutio rerum & defensio.

EX DECIMO PRAECEPTO

Papinianus: Nemo potest mutare consiliũ suũ in alterius iniuriam.

Idem: In totum: omnia quæ in animi destinatiõe agenda sunt, non nisi uera & certa scientia perfici possunt.

Idem: Fraudis interpretatio, semper in Iure Ciuili, nõ ex euẽtu dumtaxat, sed ex consilio quoque desyderatur. Vides, Papinianũ eodem respexisse, quo respexit naturalis Lex dum dicit: non concupisces: Non desiderabis aliena.

COMMVNES REGVLAE EX OMNIBVS PRAECEPTIS.

Celsus in. l. Vbi repugnantia: Quæ rerũ natura prohibentur, nulla Lege confirmata sunt.

Marcellus: Impoßibilium nulla obligatio est.

Paulus in. l. Cum amplius: Is natura debet, quẽ Iure Gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus. Ecce, Ius Gentium accipit pro Iure naturali.

Idem: In omnibus quidẽ, maximè tamen in Iure

æquitas spectanda est. Obserua phrasim: In Iure respicitur æquitas: hoc est, in Iure Ciuili, Ius naturale: In lege humana, Lex naturæ: breuiter, in Iure, Ius spectatur.

Vlpianus: Nõ capitur qui Ius publicũ sequitur

Idem in .l. Neq; pignus: Priuatorum conuentio, Iuri publico non derogat.

Reliqua id genus exẽpla ipse tu, bone lector, inter legẽdum obserua. Ego enim nõ hoc institui, ut omnia cõgererẽ quæ eòdẽ pertinẽt: sed ut ex multis ostenderẽ pauca quæ te ad cognitionẽ huius artis boni & æqui perducerent. Proinde, nemo accedet ad istã disciplinã feliciter, nisi prius principia Iuris naturalis & Diuini diligenter perspexerit.

Itaq; post naturales notitias & principia Iuris, uideamus nunc humanas Leges, easq; exordiamur à XII. tabulis, ut Iuriscõsulti quoq; faciunt rectè, cum de Iure Romano tractant, quòd à Græcis primum sunt mutuati, sicut Græci ab Hebreis. Idq; facilè ex collatione animaduertere licet.

LEGES

¶LEGES XII. TBVLA- RVM.

DE RELIGIONE TIT. I.

QVas reliquias harum Legum habemus, eas Ciceroni acceptas ferre oportet. Nam is in li. 2. De Legibus ſic ait: Leges autem à me ædẽtur, non perfectæ (nã eſſent infinitæ) ſed ipſæ ſummæ rerum ac ſẽtentiæ. Verbis autem uſus eſt Cicero, non ita priſcis, ut in ueteribus legibus: & tamen quò plus authoritatis haberent, paulò antiquioribus, quàm ſermo tum eſſet apud Romanos certè politiſſimus.

Quoties igitur in his ſcholijs Ciceronem citabimus, non adiecto loco, intelliges ſemper libros tres, quos de Legibus incredibili quadam grauitate ſcripſit: ut ſemel in uniuerſum id admoneamus, quod alioqui ſæpè repetendum eſſet.

Rectiſſimè autem ſecundum Græcos authores exorſus eſt à religione & cultu Deorum, uelut felici quodam auſpicio: ut interim admoneamur, quãtò magis nos deceat primum quærere regnũ DEI, qui non ſolum Decalogo meliorum olim tabularũ,

sed etiam per filium suum CHRISTVM *& apostolos eius fideliter nos docuit, Math. 6. Qua ratione in Codice Imperatorio, illucente iam Euangelica ueritate, De summa Trinitate & fide Catholica, primo loco tractatur.*

DE CVLTV DEORVM. CAPVT I.

AD Diuos adeunto castè: pietatem adhibento: opes amouento.
Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit.

INTERPRETATIO

Videamus nunc uerborum & rerum interpretationem sigillatim

Ad Diuos adeunto castè.

Cicero sic explicat. Castè iubet Lex adire Deos animo uidelicet, in quo sunt omnia. Nec tollit castimonium corporis: sed hoc oportet intelligi: Cũ multũ aĩus corpori præstet, obserueturq; ut casta corpora adhibeãtur, multò eẽ in aĩis id obseruãdũ magis

Nos uerè scimus, animum DEO *esse adferẽdũ contritum & humiliatum, Psal. 50. Et. 101. Math. 6. Ioan. 4. Et. 1. Corin. 14. Quo circa Paulus circumcisionem cordis grauiter tractat Roman. 2.*

Pietatem adhibento.

Quid

Quid est pietas? Cicero De natura Deorũ lib. 2. diffinit pietatẽ esse iustitiam erga Deos, quã Religionem dicimus, qua sublata, non posit constare fides humaniq; generis societas. Rectè quidẽ, si uerum Deũ per fidem cognouisset sicut nobis reuelatus ẽ à CHRISTO seruatore nostro. Augustinus: Pietas uera (inquit) est uerax Dei cultus non cultus falsorum tot Deorum, quot demoniorum.

Pietas quoq; est subiectorum erga maiores & cognatos obseruatio quædam, naturæ consentanea. Et contrà maiorum erga subiectos clementia seu benignitas. vt in. l. penult. ff. De oper. liberto. l. Imperialis, in princip. & §. j. C. De nupti. Vlpianus in. l. Et eleganter. §. Idem Labeo quærit. ff. De dol. mal. Et in. l. Si hominem, in princi, ff. deposi. Pietatem accipi uult pro misericordia quam alter exercet erga alterum qui se iuuare non potest. Nam et CHRISTVS author naturæ, uult nos esse misericordes, Sed de hac pietate, & suprà dictum est, & infrà dicetur.

Opes amouento.

Quod autem Pietatẽ (ait Cicero) adhiberi, opes amoueri iubet: significat pietatẽ gratã eẽ Deo, sũptũ esse remouẽdũ Videlicet, ne sũptu sacris adhibito, paupertas q̃ illi cũ primis placet, arceretur ab aditu eius. Quippè nihil deo ĩgrati⁹ eẽ Cice. subdit, q̃ non omnibus patere ad se colendũ uiã Certè nõ

contemnenda uox est, nec à Christiana ueritate abhorrens: præter quàm quòd Gentes ante cognitionem ueritatis, omnia fere referebant ad res externas: cum DEVS noster, pauperes spiritu uelit etiã in medijs diuitiis, Matth.5. & Luc.1.

Deus ipse vindex erit.

Quòd *autem non* Iudex, *sed* Deus *ipse uindex cõstituitur. præsentis pœnæ metu religio confirmari uidetur, inquit* Cicero. *Quasi dicat:* Videtur Dei *uindicta plus põderis adferre ac timoris, q̃ hominũ pœnæ, ut qui uideat omnia quo quisq; animo* Religionem colat. Quare *paulò pòst subiũgit:* Et quod *uult* Thales, *qui sapientißimus inter septem fuit: homines existimare oportere,* Deos *omnia cernere* Deorũ *omnia esse plena.* Sic & Alexãder Imperator. C. De *reb. credit.* & Iureiura. Iurisiurandi (*inquit*) *cõtẽpta* Religio, *satis* D*eum ultorem habet.* Nõ *tamen, aut* Lex XII. *tabularum, aut* Imperator *negauit, pœnis humanis esse subdẽdos* Religiõis *cõtemptores uel periuros, ut inferius dicetur.* Quod *non satis intellectum, multis negotium fecit in materia puniendi periurij.*

Hæc sane, cum Religione *nostra conueniunt.* Primum *enim, omnia facimus sub oculis omnipotentis* DEI, *Galat.3.* Colloss 3. Ecclesi.39 .l.j. *in princi.*

C.De

C.De ueter.iur.enuclea. Et Nouell.De preuileg. dot.Deinde,transgressorum delicta non fore apud DEVM impunita, etiamsi hominibus utcūq; imponant,testimonia sunt scripturæ sacræ admodū horrenda. Adam,obliti præcepti pœnam luit expulsus Paradyso,& ad nos transmisit,Gene .j. Israhelitæ parantes expeditionem contra præceptum, occisi sunt, Nume.14. Item Saul transgressor, destituitur regno,1.Reg.15.& 3.Corinth.6. Ne erretis (inquit Paulus) Deus non irridetur.

DE TEMPLIS ET LVCIS.
CAPVT II.

SEparatim nemo habebit Deos néue nouos: sed ne aduenas, nisi publicè ascitas priuatim colunto.

Constructa à patribus delubra habento, lucos in agris habento.

Et larium sedes, ritus familiæ patrięq; seruanto.

INTERPRETATIO

Impia hæc & pleraq; sequētia sunt, quare uerba Legis obiter & antiquitatis ritus non ob aliud enarrabimus, quàm ut alieni errores ad ueram Religionem amplectandam nos inuitent, & ardentiores reddant: utq; nonnulla ad forum nostrum exigamus, quæ ad formandos mores pertinent.

Nisi publicè ascitos.

Cicero, existimat proprios Deos, aut nouos, aut alienigenas, ideo prohiberi: q̄a ignotæ cerimoniæ cõfusionẽ habeãt religionũ, quibus proinde hominũ aĩi uarijs motibus distrahi soleãt. Quo cõsilio cõstat Romanos Pontifices, Alexandrum III. & Innocentium III. fuisse motos, ut interdicerent omnẽ Sanctorum uenerationẽ, et reliquiarũ expositionẽ, quam non authoritas Ecclesiastica precederet. Vnde est Tit. De reliq. & uenerati. sancto.

Delubra habento.

Hoc est templa inde dicta delubra, quòd uno tecto plurima cõplectebãtur numina, teste Seruio. Sunt phanatici quidam, quibus ne nunc quidẽ placẽt templa, cãpanæ, uestes, organa, linguarum dona & nescio quid non improbent, quorum falsas opiniones uideo à doctis & pijs uiris reijci.

Patrum delubra (inquit Cicero) esse in urbibus censeo: nec sequor Magos Persarum, quibus authoribus Xerxes inflammasse Templa Græciæ dicitur quòd parietibus includerẽt Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumq; hic mundus omnis, templum esset & domus. Melius Græci atq; nostri, qui ut augerent pietatem in Deos, easdẽ illas Vrbes, quas nos, incolere maluerunt

Hodie ueri Dei templa habemus, ut ad audiendum uer

dum uerbum eius Populus Christianus statis tempo ribus conueniat: suntq; donata multis preuilegiis. Quò pertinent Tit. Iuris. De summa Trinita. & fid. catholic. De Sacrosanct. Ecclesi. De immunita Ecclesi. & alij id genus. Item, interdicta Prætorũ. ff. Ne quid in loc. sac. Nam Ecclesiæ uerbo ibi pro templo utuntur Imperatores, populariter, loquentes, ut sæpe alibi. alia

Lucos in agris habento.

A luceo dici lucos, inter omnes quidem conuenit: sed non per antiphrasin, ut Priscianus opinatur quia minime luceat propter arborũ densitatẽ: Imò magis ideo, quòd sacrificiorum luminibus quæ ibi per noctem habere solebãt, quoquo uersus luceret. Vnde Lucraria festa sũt dicta, q̃ Festus tractat.

Rationem autem lucorum tractans Cicero. Neq; enim (ait) ea quæ à maioribus prodita est, tum dominis, tũ famulis posita in fundi uillæq; conspectu, Religio patrum repudianda ẽ. Scilicet, ut ubique homines rebus diuinis operam dantes, ipso aspectu frequenti, Deorum Religionẽ, & uiuendi castitatẽ animis infigerent. præclara certè uerba, si ex uera Dei cognitione processissent

Christiani nunc ruri quoque, non luco, sed templis utimur, propter loci distantiam. c. iij. De Eccl. ædifican. uel reparan.

Et Larium sedes.) Lares à Lare Nympha, reputabantur apud cæcas Gentes, gemini dij familiares, alter bonus, alter malus, unicuiq; homini designati, ut curam eius peculiarem haberent. Ideo Genij & Penates appellati. Hos enim domi colebant, quasi peculiares deos in Larario, hoc est, loco & sacrario domestico. Refert Lampridius: Alexãdrũ Seuerum Imperatorem, primum in Larario suo coluisse Habrahamũ & CHRISTVM. Sed Philippus deinde Imperator, Religionem CHRISTIANAM planè secutus est.

Ex his facilè accipitur id quod Vlpi. in .l. si duo patroni. §. ult. ff. De iureiuran. Si quis (ait) iurauerit in re pecuniaria per Genium Principis, se dare non oportere, & periurauerit. Et paulò post Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eũ castigatum dimittere. De periurio eutem inferius plura.

Ritus familiæ, patriæq; seruanto.

Iam ritus (inquit Cice.) familiæ patrumq; seruari, id est, quoniam antiquitas proxmè accedit ad deos, à dijs quasi traditam Religionem tueri. porrò in qualibet familia proprijs utebantur sacrificiorum ritibus: ad qđ respiciẽs Modestinus in. l. j. ff. De ri. nupti. Nuptiæ (ait) sunt coniunctio maris & fœminæ, con

næ, consortium omnis uitæ, Diuini & humani Iuris communicatio.

DE DVPLICI DEORVM GENERE. CAPVT III.

DIuos, & eos qui Cœlestes semper habiti, colunto.

Illos quos in Cœlum merita vocauerunt, Herculẽ, Liberum, Aesculapium: Castorem, Pollucem, Quirinũ:

Et illa propter quæ datur huiusmodi ascensus in Cœlum: Mẽtẽ Virtutem, Pietatem, Fidem, earum laudum delubra sunto.

Nec vlla vitiorum sacra solennia obeunto,

INTERPRETATIO.

Ea ab initio fuit post lapsum Adæ & corruptã hominum naturam, cæcitas & amentia: ut nunquã cessarent simulachra sibi & Deos fingere modò hos, modò illos, aliâs publice, aliâs priuatim. Scilicet, quia Religio erga Deum secundum naturam est, sicut intelligi debet Pomponius in. l. ij. ff. De Iustit. & Iur. Et cum uerum DEVM ignorarent, imaginati sunt secundum carnem falsos Deos, aut potius Demones, quos depingit suis coloribus Dauid psal. CXXXIII. Horum genera duo hæc tractat Lex.

Hinc

Hinc sacra scriptura nihil seuerius prohibet ac puniendum dicit, q̃ Idololatriam, Exod.20, Et Deutero.5. Non habebis Deos alienos in conspectu meo. Et.17. Item 27. Adorans Deos alienos interficiatur, maledictus sit. Item 1. Corinth.10. Fugite à cultura Idolorum, & 2. Corinth.6. Galat.5. Opera carnis seruitus Idolorum. Obseruemus igitur hoc loco & fugiamus Gentium uesaniam: inspicientes interim si quid in foro nobis significatio uerborum deseruiat, ad cognitionem Legum Romanarũ quas antiquitatis ignorantes, non rectè intelligemus.

Diuos & eos qui cœlestes, semper habiti.)

Hi nuncupabantur: maiorum Gentium Dij & selecti: sicut sequenti loco enumerati minorum Gentium Dij, tanquam adscriptitij dicebantur & adlecti in Deorum numerum. Sic olim Imperatores Diuos appellabant, nescientes tamen rationem quare id facerent. Nos uerò DEO authore, possumus dicere Diuos Imperatores etiam dũ uiuunt, quia in administranda Sacrosancta Iustitia, Dei ministerium agunt, ut qui eos contemnant, Deum censeantur contẽnere, Roman.13. Item ego dixi dij estis & filij excelsi omnes. Quam ob causam cum Ioas coronaretur in templo, tradebatur ei Lex Domini in manus. 2. Para.23. Quem morem in hodiernum diẽ

rectè

rectè imitantur CHRISTIANI. *Dauid enim beatos pronunciat eos, qui meditantur in lege Domini die ac nocte*, Psalm. 1. *Proinde meritò Diuos fratres dixerimus* Carolum V. A. Et Ferdinandū C. *Optimos maximosq́; Principes nostros. Vnde diligentißimus* Latinæ *linguæ interpres* A. Calepinus: *Cum autem dicimus (inquit) Diuam fœminam, intelligimus eam, quę sua uirtute* Diuinitatem *mereretur. Sic dicimus, Diuos* Imperatores, *etiam dum sunt in uita.*

Herculem, Liberum, Aesculapium.)

Quòd autem (ait Cicero) ex hominum genere consecratos, sicut Herculem *& cæteros coli* Lex *iubet: indicat omnium quidē animos immortales esse: sed fortium bonorūq́; Diuinos. Ecce, quàm fallax semper est humanus captus, ueris falsa miscens, nisi scopum teneat* Diuinæ *scripturæ. Sicut enim uerum est, animos immortales esse, uitamq́; futuram omnibus modis æternam, ut est in* Symbolo *fidei catholicæ: Ita rursus falsißimum est, fortitudine aut bonitate, maiorem aliquam* Diuinitatem *donari:* [redacted]

Horum autem hominum & pseudodeorum nomina, gesta, & cœremonias quibus inter Diuos *relati*

lati sunt, nihil moror. Nimis enim impia sunt, nec deseruiunt ad forum. De Quirino autè ut sciamus eum uelut conditorem Vrbis Romæ consecratum, ac ita nuncupatum esse, cum anteà Romulus diceretur, & mortuo fratre solus aliquot annis regnasset: deseruit nobis ad intelligendum id, quod Iustinianus dicit Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. §. Sed Ius quidem. Sic enim (inquiens) & Ius quô Romanus Populus utitur, Ius Ciuile Romanorũ appellamus: uel Ius Quiritum, quô Quirites utuntur. Romani enim, à Romulo: Quirites, à Quirino appellantur. Cæterum, huic Quirino siue ab hasta, siue à Marte, quem & Quirinum uocabant, dicto, tẽplum ædificatum erat in Colle Quirinali.

Mentem, Virtutem, Pietatem,)

Benè uerò (ait Cicero) quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, ut illa qui habeãt (habent autem omnes boni) Deos ipsos in animis suis collocatos putent.

Rectius autem nos cogitamus, has uirtutes à DEO *creatore nostro, omnibus suis infusas nobis esse, uelut pretiosissima dona ad sui imaginem, ut in hac hominum societate fruamur illis: Primum ad ipsius Dei cognitionem: Deinde ad charitatem proximi,*

ximi, glorificantes tam omnipotentem, benignum, æternum patrem & creatorem nostrum :, qua de re suprà latius dictum est. Roma.1. Et.1. Ioan.3.

Nec vlla vitiorum sacra solennia obeunto.)

Obibant ne igitur Gentes uitiorum sacra? Hoc est sacrificabant ne uitijs & turpitudini ante hanc latam Legem? Vtique : ut uel hinc uideas, modò si oculos uidēdi habes, num cæca sit hominū industria, num tota uia omnes Gentes facilè aberrent, si non sequātur Diuinas illas naturalis honestatis præscriptas formulas. Hoc enim quò magis urgeamus persuade tibi, non carere utilitate maxima, ut exemplo nobis est iniquißimum aliquando Ius à Gētibus constitutum, de quo suprà dictum est.

Proinde, tam insaniebant olim Gentes, & ne quidem communi sensu utebātur, ut non solum Febris templum haberent, & malæ fortunæ, scilicet ne noceret: uerumetiam turpißimarum rerum, quas me pudet referre, delubra constituerent: quod & Ciceroni uitiosum uidetur.

DE FERIIS CAP. IIII.

FEriis iurgia amouēto: easq; in famulis, operibus patratis, habento.

Itaque vt ita cadat, in annuis amfractibus descriptum esto.

Certasq;

Certasq; fruges, certasq; baccas, sacerdotes publi cè libanto.

Hoc certis sacrificijs ac diebus: itemq; alios addes.

Vbertatem lactis fœturæq; seruanto.

Idq; ne committi possit, ad eam rem & rationem, cursus annuos sacerdotes finiunto.

INTERPRETATIO.

Ferijs iurgia amouento.)

In liberis hominibus sic est habenda ratio feriarum festorumq; (nã de seruis paulò post dicetur) ut requiem habeant litium & iurgiorũ. Hinc promanauit Tit. ff. De feri. in quo Vlpianus ad aliquã huius antiquitatis partem respexit in .l. V. Pridie (inquiens) Kalendas Ianuarij, Magistratus nec Ius decernere, sed nec sui potestatem facere consueuerunt. Et quanquàm incredibili Gentium uanitate feriarum rationes ab olim uariatæ sint: res ipsa tamen manet, hoc est, ut nunc quoq; ferij cessent lites & Iudicia. Eleganter Imperatores Leo & Anthemius: Dies festos (inquiunt) dies Maiestati altissimæ dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari, nec ullis pactionũ uexationibus prophanari. Dominicum itaque diem, ita semper honorabilem decernimus uenerandum, ut à cũctis exactionibus excusetur. Nulla quenquam urgeat admonitio: nulla fideiußionis flagitetur exactio. Taceat appari-

tio:

tio: aduocatio delitescat: sit idem dies à cognitionibus alienus. Præconis horrida uox silescat: respirent à controuersiis litigantes, & habeant fœderis interuallum. Ad sese simul ueniant aduersarij, non timentes. Subeat animos uicaria pœnitudo. Pacta conferant: transactiones loquantur. Nec tamen huius religiosæ diei ocia relaxantes, obscœnis quenquam patimur uoluptatibus detineri. l. Dies festos. C. De feri. Pudet autem me referre, præterquã quòd inter surdos frustra canam, quibus uoluptatum ineptijs dies hodie festos transigamus.

Easq; in famulis, operibus patratis, habento.)

Sicut in liberis hominibus, requiem litium: Ita in seruis, operum & laborum, feriæ præstant. Operibus autem patratis, hoc est, perfectis. Nam sic conferri debet anni compositio, quantùm ad ferias attinet, ut opera rustica poßint perfici commodis temporibus,

Et quoniam hoc quoq; seculo diuersimodè colimus ferias, tam eas que propter meßem & uindemiam sunt, quàm illas, quas in honorem Dei sanctificamus: Ideo Paulus in. l. iiij. ff. De feri. Præsides (inquid) Prouinciarum, ex consuetudine cuiusque loci solent meßis uindemiarùmque causa tempus statuere.

Cate

Cæterum neceßitas non habet ferias, ut dic solet: ſicut nec pietatis exercitiũ ferijs impeditur. Scitè ergo Scæuola interrogatus olim: q̃dnã ferijs agi liceret: quod noceret (inquit) prætermißum. Vlpianus in. l. j. §. Sed excipiuntur, & duabus. ll. seq. ff. De feri. tractat multas id genus ſpecies. Sic & in. c. ij. & ult. eod tit. Romanus Pontifex non uult ligari neceßitatem & pietatem. Qua in re Iudei cum planè cæci eſſet, à CHRISTO reprehendũtur Luc. 13. & 14.

Itaq; ut ita cadat.) Hoc eſt, quò magis ratiõ tẽporum diligenter obſeruetur, ut ſingulæ feriæ, ſingulis diebus commodè incidant. Eſt enim antiqua loquendi phraſis, qua nunc quoq; uulgus utitur: rem ita cadere, Quocirca admonendi ſumus hoc uerbũ multas egregias & uetuſtas translationes habere

I Cadere pro republica, hoc eſt, occidi mori.

II Cadere commodè, pro contingere, euenire ut hic. III Cadere in ſuſpicionem, in deliberationem, pro incidere, uenire. IIII Cadere cauſa pro amittere. V Cadere animos cadere uultus uerba: pro frãgi, perire, debilitari. Cadere in poteſtatẽ, pro redigi, ut Inſtit. Quib. mod. Ius patri. poteſt. ſoluit §. j. Tunc hi (inquit Iuſtinianus) qui in poteſtatem eius cadere non poſſunt, ſui Iuris fiunt.

In annuis anfractibus descriptum esto.

Numa Pompilius peritè descripsit anfractus annuos, ceu circonstantias omnium dierum: Videlicet, ut quidã eßẽt dies festi, quidam intersciſi, reliqui omnes profesti. Dies festi, continebant ferias publicas & priuatas, ludos, Epulas, & sacrificia Deorum, Intersciſi dies erãt, quasi Dijs & hominibus cõmunes. Nam quibusdam horis fas erat Ius dicere: quibusdam uerò nefas erat, ut cum hostiæ cæderentur. Ouidius in fastis:

Nec toto perstare die sua Iura putaris.

Qui iam fastus erit, mane nefastus erat.

Profesti denique dies rebus tum publicis tum priuatis destinabantur. Qua ratione horum dierum: alij erant Fasti, in quibus Prætori licebat solemnia hæc uerba fari: do, dico, addico: alij Comitiales, quibus cum populo rectè agebatur: alij Comperendini, quibus uadimonium dicere permittebatur, hoc est, spõsionem decernere iudicio sisti: alij Stati, quos iudicij causa cum hoste instituebant: alij: Præliares, quibus repetere res, uel lacessere hostem licebat.

Certasq; fruges.

Nam non omnem fructum libare fas erat, ut, uites non putatas, uel fruges sine farina, aut reliqua id genus, Porrò fruges dicuntur generaliter, cuicquid ex fructu terræ, in alimoniam uertimus.

Certasq; Baccas.

Erat namq; in Paccis delectus. Sunt aũt bacca fructus minutiores diuersarum arborũ: ut lauri, oli uæ, myrti, & similiũ. Ecce autem superstitiosã Gen tium curiositatem in sacrificijs pseudo Deorum.

Sacerdotes publicè libanto.

Hoc quippè erat munus Sacerdotum arualium, ut Dijs publicè librent, id est, sacrificarent. Nam sic accipitur uerbum libo. Lact. lib. j [redacted]

Hoc certis sacrificiis.

Præscripta enim erãt tempora, quibus tamẽ sacer dotes pro re nata addebant aliquot dies ad sacrifi cãdũ. Sed hæc fructũ nõ habent, ut latius tractemus

Vbertatem lactis fœturæq; seruanto.

Lac & fœtum sacrificasse pastores, author est Varro. In omni enim rerũ & animaliũ genere, ali quid erat deputatũ, quod Dijs immolaretur pro fe lici successu impetrando. Cæterum, quilibet fœt9 à natiuitas

natiuitate ſtatim non cenſebatur idoneus ad ſacrificium, niſi poſt aliquot dies.

Id'q; ne committi poſſit.

Hoc eſt, ne quis ea in re delinquat: Sacerdotes, non ſolũ cuiuſlibet fœtus ætatem: uerumetiã intercalandi ſeu interponẽdi tẽporis rationẽ obſeruare debẽt, ſcilicet quod animaliũ fœturæ cõueniat, utpote quo tẽpore haberi poßit. Cicero. Quod tẽpus (inquit) ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur fœtuſq; pecorum quæ dicta in Lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt.

DE HOSTIIS ET OFFICIIS SACERDOTVM CAP. V.

Quæ'q; cui'q; Diuo decoræ, gratæ ſint hoſtiæ, prouidento,

Diuis'q; aliis, alij Sacerdotes: omnibus Pontifices: Singulis Flamines ſunto.

Virgines veſtales in vrbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternũ

Quoq; & priuatim & publicè modo ritu'q; fiant, diſcunto ignari à publicis Sacerdotibus.

Proſequitur Lex officia Sacerdotum, ritum & ſolennitatem ſacrificandi, cuius exemplum cũ Gẽtes primũ apud Hebræos uidiſſent, uelut ſimiæ ſũt imitati, ac propriæ innitentes prudentiæ, addititiis

erroribus auxerunt & uariarunt. Nam sic est humana cæcitas & philautia, semper adijcere aliquid uult & emendare. Sic & Hæbrei quanquam authore DEO satis instructi, transilierunt tamen ad Idololatriã, Exod. 32.

INTERPRETATIO.

Quæq; cuique Diuo decoræ.

Iam illud (inquit Cicero) ex institutis Pontificũ & aruspicum non mutandum est: quibus hostijs immolandum cuiq; Deo: cui maioribus: cui lactentibus: cui maribus: cui fœminis. Porrò sicut Numa, temporis obseruationẽ: sic Pontifices & Aruspices hostiarum genera distribuerunt. Puta, ut Ioui Maximo, oue: ut Apollini, Neptuno, tauro: Marti, equo: Baccho, capro, qui uitibus obest: Cereri, Porca, quæ frumentis nocet: Aesculapio, capra, quæ nunquam febre caret sacrificaretur.

Aruspices autẽ apud Ciceronem potius intelligendi sunt, qui à uictimis in ara inspiciendis ut futura prædicerent, nũcupabãtur: quorũ magna erat authoritas. Vnde sine aspiratione scribendum fuerit. Victima autem omne animal, quod Dijs immolabatur, dictum est. Hostia ab hostiendo, id est, feriendo. Ouidius.

Victima quæ dextra cecidit uictrice uocatur.
Hostibus à domitis, hostia nomen habet.

Illud nequaquam prætereundum est: Quod Galli in constituendis Deorum sacrificijs ad tantam uesaniam perducti sunt, ut etiam grauioribus malis adflicti, homines immolarent. Sed Romani Galliarum potiti, utiq; in hoc sobriores fuerunt, & senatuscõsulto quod Cn. Corne. Lentulo & P. L. Crasso Coss. factum est: id genus sacrificandi rectissime sustulerunt.

Diuisq; aliis alij sacerdotes.

Numa Sacerdotum genera sic introduxit, ut singuli Dij singulos haberent Sacerdotes, utq; non secundum cuiusq; arbitrium uarijs modis, sed ad formam institutam solenniter fierent immolationes & sacrificia. Cum enim in rebus prophanis formulæ multæ obseruarẽtur: multò magis eas putabant in sacris adhibendas esse.

Omnibus Pontifices.

His idẽ Numa primũ omnẽ authoritatẽ tribuit, nõ solũ cœlestiũ ceremoniarũ: uerũ etiã totius status Publici & Priuati. Adeo, ut Iuris quoq; Ciuilis interpretãdi ratio, & agendi in Iudicio facultas, ab eis peteretur. Quò respexit Pomponius in. l. ij. §.

Ex his legibus. ff. De origi. Iur. Omnium tamen harum (inquit) & interpretandi scientia, & actiones apud collegium Pontificum erat: ex quibus constituebatur quis quoquo anno præesset priuatis. Et populus propè centum annis, hac consuetudine usus est. Postea uero cum tam magna potestate abuterentur Pontifices, merito translata fuit ad Prætorem, Nimia enim ambitio, semper transtulit Imperia, ut alibi diximus.

Singulis flamines esto:

Cum non haberent Gentes uerbum DEI, cuius ductu Religionē constituerent, hæc sacerdotũ genera sibi receperunt, uidelicet Pontifices, Flamines, Virgines Vestales, Augures, & cæteros id genus. Flamines autem ex eo dicti sunt, quòd filo capud cinctum haberent quasi filamines. Et cognominabantur à Dijs quibus sacra faciebant, ut Flamen Martialis: Flamē Dialis, hoc est Iouialis, qualis Iulius Cæsar adolescens adhuc fuit. Erãt Flamines in magna ueneratione, primũq; locum post Regem sacrificulum, in conuiuiis tenebant. Flaminis item matrimonium, sola morte soluebatur, non alio diuortij genere. Cæteras ineptias quid attinet referre?

Virgines vestales in vrbe.

Vesta

Vesta quasi focus Vrbis, Dea reputabatur, cui colendæ Virgines præerant, ut uigilaretur diligẽter ad custodiam ignis, authore Cicerone. Inde enim uirgines Vestales dictæ sunt: quibus magnus habebatur honor, præcedentibus etiam facibus cũ prodirent: Adeò ut damnatum ad mortem, fortè fortuna obuiũ, liberarent à pœna. Triginta aũt annis uirginitatem seruabant: exinde ad quamcunq; uitæ conditionem liberæ.

Custodiunto ignem foci publici sempiternum

Cum uestam, Deam ignis putarent miseri homines, iuxta illud Ouidij.

Nil aliud uestam, quàm purã intellige flammã: Ideo ex uno errore ad alium perducebantur. Quã ob causam inextinguibilem ignem in foco publico adseruabant per uirgines uestales, quarum negligentia si fortè extingueretur, à Pontifice cædebãtur. Nec reparari hunc ex igne, hominum manibus elaborato, fas erat: sed accensa per fomites ex sole flamma purus & cœlestis ignis eliciebatur. Sic autem facit cæcitas carnis semper: non quiescit adfectus ad nouitatem procliuus.

Quoq; & priuatim & publicè.

Hoc ẽ, Quicũq; dubitauerit circa religiõis obserua

tionem,publicam uel priuatam,is confugiat ad Sacerdotes.quorum munus est dijs sacrificare:hominibus uerò scientiam impartiri,Et hoc est quod Cicero dicit:Sacerdotibus & respondendi Iuris,& constituendarum Religionum, facultatem fuisse concessam.

DE DVOBVS SACERDOTVM GENERIBVS CAPVT. VI.

EOrum autem duo genera sunto:vnū quod præsit ceremoniis & sacris.alterum quod interpretur fatidicorum & vatum effata incognita,cum Senatus populusq; asciuerit.

Interpretes autē Iouis Opt.Max. publici Augures, signis & auspiciis posteà vidento, disciplinam tenento.

Sacerdotes vineta virgetaq;,& salutem populi auguranto:quiq; agent rem duelli:quiq; populare auspicium, præmonento,illisq; obtemperanto.

Diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento: cœliq; fulgura Regionibus ratis temperanto.

Vrbemq; & agros,& templa liberata & effata habento.

Quæq; augur inusta,nefasta, vitiosa,diraue dixerit,irrita infectaq; sunto.

Quiq; non paruerit,capitale esto.

Fœderum,pacis, belli,indutiarum: Oratores, Fœtiales,Iudicésue ne sunto.

Bella

Bella disceptando: prodigia, portenta, ad Hetruscos & Aruspices, si Senatus iusserit, deferunto.
Hetruriæq; Principes disciplinam docento.
Quibus Diuis creuerint procurantor: Iidemq; fulgura & oscina pianto.

Hunc locum generaliter explicans Cicero sic ait. Quod sequitur uerò, non solum ad Religionẽ pertinet: sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine his q̃ sacris publicè præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint. Continet enim Reipublicæ consilio & authoritate Optimatum, semper Populum indigere, descriptióque Sacerdotum nullum iustæ Religionis genus prætermittit. Quasi uerò sic dicat Cicero: Religioni cohærent omnia: nihil est quod ex ea non accipiat decentem formam in hac uita. Itaq; consequitur: quòd quibus maxima Religionis Maiestas cõcreditur, eorum quoq; authoritati reliqua hominum negotia tutò committantur.

Nobis sic est dicendum. Habemus Dei uerbum quod nos omnem ueritatem docet, ex quo dependet Publica priuatáq; salus, eóque sublato nihil præter tenebras manet, Matthæ. 2. 1. Corinth. 6. & 1. Timothe. 1.

Cicero secutus Platonem, sensit quidem umbrã huius rei lumine quodam naturali: uerum ipsam ueritatem sine Christiana doctrina apprehẽdere suis

uiribus non potuit. Accedit Ciceroni Iustinianus Nouell. De non alienan. aut permutan. §. Sinimus igitur. Vtique (inquiens) cum nec multum differant ab alterutro Sacerdotium & Imperium: ac Sacræ res à communibus & Publicis. Eodē modo accipiendum est id, quod dicit Isidorus XXI. dist. c. Cleros. Antea autem Pontifices, & Reges erant. Nam maiorū hæc consuetudo fuit, ut Rex esset Sacerdos & Pontifex.

INTERPRETATIO.

Eorum autem duo genera sunto.)

Paulò ante diximus quinq; & plura genera Sacerdotum olim fuisse. Sed hæc diuisio summa est, ut Iurisconsulti dicere solent. Habet enim generalissima Sacerdotum genera, quæ sub se continent reliqua omnia.

Alterum, quod præsit ceremonijs.)

De quorum officijs & uario sacrificandi ritu, superiùs multa sunt dicta. Proinde, uideamus de altero genere.

Alterum, quod interpretatur fatidicorum & uatum effata.)

Sicut enim præcedentis generis Sacerdotes ad placandos Deos constituebantur, ut sacris præessent solennibus: Ita hi prædicta uatum seu responsa, in quibus arcanum aliquid semper putabant latere, inter-

terpretabantur ijs quorum scire intererat. Sic autē dij uel reuera Dæmones, stupidis Gentibus multifariam imponebant. Quandoquidem ipse Sathanas (inquit Paulus 2. Corinth. 11.) transfiguratur in Angelum Lucis.

Sicut autem à fato & dico fatidici dicuntur: Ita à fando quoq; Vates oppellati sunt, quasi fates. Nam utriq;, decreta Deorum exponebant, quæ rursus Sacerdotes enarrare consueuerunt crassius, ut rectè intelligerentur pro re nata, cum Senatus faciendum aliquid aut intermittendum decreuisset. Hoc enim est quod Lex dicit: Cum Senatus Populusq; asciuerit. Siquidem ascisco asciui, significat, aliâs, accerso, aliâs subscribo, approbo, decerno, ut hic.

Interpretes autem Iouis Opt. Maxi. publici Augures.)

Ab auium garritu, Augures dicti sunt. Porrò, trifariam augurari auibus ac futura prædicere solebant: Primùm uolatu: Deinde cantu: Tertiò gustatu obseruato. Nam cū pulli gallinacei ex cauea deprompti, porrectam escam non gustarent, pernicies portendebatur.

Erat autè huius sacerdotij magnus honor apud Romanos, qui nihil publicè aut priuatim, in quo periculum esset, suscipere solebant, nisi sumpto

primus

prius auspicio, præsertim ex pullis, quod frequens admodum erat.

Disciplinam tenento.)

Quemadmodum id, quod Senatus uel Populus asciuerit, posteà uidendum & augurãdum erat diuinationum signis: Ita disciplinam tenere Lex præcipit, ne quid in tam ardua re leuiter aut imperitè committeretur.

Sacerdotes vineta virgetaq; & salutem Populi auguranto.)

Vt etiam periculis quæ aut uitibus, aut arbusculis, aut Populo fortè imminerẽt, occurreretur per immolationes & sacrificia: uult Lex quòd hoc nomine augurarent Sacerdotes ad auspicia deputati. A Sacerdotibus enim Augures constituebãtur uiri Illustres, ut fuerũt Marcus Cicero, & alij similes.

Vinetum autem, est locus ubi multæ sunt uineæ Columell. lib. j. Cui uineta facere cordi est, faciat uitiarium ex quo poßit agrum uineis uestire. Virgetum: dicitur locus uirgis consitus.

Quiq; agent rem duelli.)

Sed & cum de duello tractatur, aut quocunq; populari auspicio, siquid periculi subsit, præmonere debent Augures, ut euitetur pernicies futura.

Duellum uero dicitur bellum, quod duabus partibus de uictoria contendentibus dimicatur. Vnde constat

constat in significatione rei, errare eos, qui duorũ duntaxat duellum priuatim accipi putant, cum & multorum sit publicè, ut apud Horatium:

Græcia barbariæ lento collisa duello.

Vnde perduellio nuncupatur is, qui crimen læsæ Maiestatis admisit. uel contra Rempublicam hostiliter machinatus est: quanquàm Vlpianus pro ipso crimine accipiat in.l.ult.ff.Ad Leg.Iuli. Maiesta. Sed qui perduellionis (inquiẽs) reus est, hostili animo aduersus Rempublicam uel Principem animatus. Et perduellis olim pro hoste intelligebatur Caius in.l.Quos nos, ff.De uerbo.significa. Quos nos (ait) hostes appellamus, eos ueteres perduelles appellabant: per eandem adiectionem indicantes, cũ quibus bellum esset.

Neq; uerò hæc Lex XII tabularum loquitur de bello duorum duntaxat hominum priuato, tametsi frequens hoc dimicãdi genus apud Romanos esset, & (sicut hic uidemus) non improbabatur etiã gloriæ tantum causa institutum, multò minus cum de purgando crimine tractabatur. Imò, intelligendus est iste locus de omni duello, quod magno sẽper discrimine suscipiebatur.

Hodie uerò duella priuata (ut publicas excipias causas & Iure probatas) aliaq; cruenta spectacula quibus olim utebantur: omnino sunt prohibita.l.

Vnic

Vnica.C.De gladiato.lib.XI.Vbi id colligitur.E sic non uidetur hodie locum habere, quod Vlpianus in .l.Qua actione.§.Si quis in colluctatione.ff Ad Le.Aquili. Siquidem(ait)in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquilia: quia gloriæ causa & uirtutis, non iniuriæ gratia uidetur damnum datum.

Federicus Imperator duellorum meminit in Constit.De pac.tenẽd. & eius uiolato. Nisi(inquit)per duellum hoc probare poßit. Quo loco nobis apparet duellorum certamina id temporis admodum fuisse frequentia, ad inuestigandam ueritatem rerũ gestarum etiam priuatim.

Illisq́; obtemperanto.)

Frustra enim admonuissent Augures, ni si dictis audientes esse admonitos iuberet Lex.

Diuorumq́; iras prouidento.)

Inter alias causas hæc uidebatur maxima, ut ex diuinationum auspicijs prouiderent ipsi Sacerdotes, aliosq; rursus admonerent, num Dij fortè irati essent, & ob quam causam: ut tum emẽdato uitio, placarent eos, nec sinerent ad uindictam progredi, lento quidem gradu, sed certè supplicijs grauißimis tarditatem compensantes, ut Valerius monet. Hanc enim emendationem hæc Lex paucis uerbis iterum inculcat: Iisq́;(inquiens)parento.

No

Nobis hodie cum uerbum CHRISTI salutare proponitur, uitia quoq; nostra ex Lege sunt ob oculos ponenda, ut emendemur ne omnipotentem Deũ tandem intollerabilium peccatorum ultorem excitemus. Sic enim in timore, Legem eius die ac nocte meditari debemus, & agere pœnitentiam, Matth. 3. & 4. Marc. 2. Ephesi. 1. Sæpè conqueritur Apostolus, quòd Gentes, lumine tantũ naturali ad quãdam falsam pietatem ducti, superent nos compositis uiuendi moribus.

Cœliq; fulgura Regionibus ratis temperanto.

Putabant enim omnia in omnibus locis nocumẽta colligi posse, uel ex animalium signis, uel cœlestibus prodigijs, uidelicet ut obseruationibus quibusdam solennibus ac ceremonijs, anteuerterent futuram perniciem. Nam baculum manu tenentes Augures, certos sibi fines quoad poterant oculis, reliquos animo finiebant, intra quos rogabant Deos, ne fulgura nocerent agris, eoq; nomine signa diligenter obseruabant. Eodem modo & urbem, agros, & templa liberabant effabanturq; sine periculo salua fore.

Bella disceptanto.

Hoc est, Augurum cognitio sit: num iusta cẽseãtur

bel-

bella, que Senatus Populusq; Romanus meditat. gerere.

Prodigia, portenta, ad Hætruscos & Auruspices.)

Hetruria Italiæ Prouincia est, ad alteram ripam Tiberis, Cum Roma in altera sit. Plinio teste. Huius Populi cæteris omnibus obseruatiores erant siderum, & quid quæque prodigia uel portenta significarent, interpretari diligenter solebant. Proinde Aruspices ex illis peritißimi reputabantur, hoc est, qui aras seu uictimas in ara diligenter inspicientes, uaticinari solebant & futura prædicere, à quibus Romani fatidici discere solebant, ut sequitur.

Ab his Hetruscis Aruspicibus itaq; prodigiorum & portentorum mysteria inuestigabant: Sed non nisi decernente Senatu, ne ea ipsa grauißimorum rerū negocia, que obesse possent Vrbi, scirent paßim omnes.

Prodigia authore Festo, dicuntur quasi Prodicia, & porrò dicentia aliquid futurum esse. Nam litera quæ nunc. C. uocatur, apud Veteres. G. dicta est. Quod & nunc multi pronunciando sequuntur in Italia.

Portenta eodem modo à portēdo, hoc est, præostendo dicuntur, cum præter morem incidentia, ostendant aliquid futurū esse. Vlpianus elegāter duo

duo genera ostentorum explicat in.l Ostentum.ff. De uerbo.significa.

Sed cognita postmodum Euangelij ueritate, omnes istæ diuinationes sunt prohibitæ.C. De male fic. & mathema.

Quæq; Augur, iniusta, nefasta, vitiosa, diráue dixerit.

Magnam hîc uide authoritatem Augurum, quam posteà uerbis Ciceronis aliquantò apertius intelliges.

Quiq; non paruerit capitale esto.

Pœnam quoq; pro rei dignitate adijcit Lex. porrò, qui maximam authoritatem contemnebat, is maxima capitis pœna adficiēdus uidebatur. Et obserua hîc, quàm curiosæ fuerint Gentes ad tuendam salutē uitæ, cuius tamen uerum finem nesciuerunt.

Fœderum, pacis, belli.

Ne à necessario omniumq; maximo (sicut opinabantur) Augurādi negotio distraherētur id gen⁹ sacerdotes, prohibet Lex ne essent Oratores, feciales uel Iudices fœderū, pacis, uel induciarū. Requirūt huiusmodi functiones aliquādo longiorē absentiam, quàm augurandi inopinata rerum necessitas ac subitò eueniens, non admittebat.

Fæciales autem erant, quibus ad indicenda bel-la, quæ alioqui iusta non credebantur, uti solemni-ter solebant. Neq; rursus alijs aut de inducijs, aut de fœdere percutiendo tractandi Ius erat, quàm Fœcialibus. Formulam uerborum indicendi belli hanc refert Liuius lib. j. Tribus enim puberibus Romanis præsentibus sic dicebat Fæcialis: Quòd po-puli priscorum Latinorum, hominesq; prisci Lati-ni, aduersus populum Romanum Quiritium fece-runt, deliquerunt: Quod populus Romanus Quiri-tium bellum cum priscis Latinis iußit esse: Sena-tusq; Populi Romani Qiritium censuit, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem e o populusq; Romanus, Populis prisco-rum Latinorum h hominum, ominibusq; priscis, bel-lum indic o facioq;. Id ubi dixißisset, hastam in fi-nes emittebat. Hoc tum modo (inquit Liuius) a Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Posterius seculum, quod ad nos ferè deuenit, corrumpens omnia, diffidati-onem appellauit. Vnde est Tit. De diffidatio-ni. inter recentiores Imperatorum Constitutiones

Hetruriæq; Principes, disciplinam docento.

Priscus modus loquendi est disciplinam doce-re. Est enim disciplina media dictio inter scienti-

am &

iam & doctrinam, ui delicet quatenus à discipulo percipitur: cum scientia absolutè censeatur per se: doctrina autem quæ à Doctore traditur. Sic sæpè hæc Lex utitur tali phrasi: disciplinam seruare, ut supra: disciplinam docere sicut hic

Docebant Hetrusci autem inter alia, tum suos tum Romanos significationes fulminum: quod alia essent diurna, alia nocturna. Quòd item quædam essent fulgura postularia, quibus Dij insinuarent spretam esse aliquam Religionis partem postulabātq; emendationem. Quædam pestifera, ad denotādam futurā pestem, cladem, mortē primatū. Quædā deniq; peremptalia, ex quibus augurabant, Dijs placatis ademptam esse ultionem præcedentium fulminum. Nulla planè Gens in pronosticationibus superabat Hetruscos.

Hinc Senatus Romanus, ne tantus disciplinarū (sicut illi falso putabant) thesaurus quandoq; periret, decreuit: ut decem Principum filij singulis Hetruriæ populis in disciplinam traderentur, à quibus rectè discerent, & tùm postea docerent alios ac publicè responderent. Ecce, quam incredibilis sit hominum uesania, qui uerbo DEI non manuducuntur ad rectam uiam: & quàm sit ueteranissimus impostor Sathan, qui & nos tentare nūc non desinit.

Eodem pertinet, quod Lex subdit procurādi esse sacrificium ijs Diuis, quibus Hetrusci aruspices decreuerint, quoniam ipsi credebātur rē intelligere & Deorū naturā; quam Cicero latè tractat.

Iidemq; fulgura atq; oscina pianto.

Illi ipsi Aruspices piare, hoc est, colere debent fulgura, & oscina, id est, auium auguria.

Spurina Aruspex (ut multi scribunt) Iulio Cæsari prædixit periclitaturū eū Idibus Martijs. Cū autem Idus Martiæ adessent. Cæsar aditurus Senatum, Spurinæ subridens dixit: Idus Martias sine ulla sua noxa uenisse. At Spurina: uenerunt quidem (ait) sed nondum præterierunt. Nec fefellit: Nam eo die Cæsar cum inter eundem, porrectam cuiusdam amici admonentis epistolam non legisset in Senatu est interfectus. Hic tanti principis exitus fuit nulli non formidabilis.

Nunc adscribenda duxi uerba Ciceronis, quæ prædictis omnibus de officio Augurum lumen adferunt. Maximum autem (inquit) & præstantissimum in Republica Ius est Augurum, cum est authoritati coniunctum. Neq; uerò hoc, quia sum ipse Augur, ita sentio: sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim maius est, si de Iure quærimus, q̄ posse à summis Imperijs & summis potestatibus comitia tollere: & cōsilia, uel instituta dimittere, uel

habita

habita rescindere? Quid grauius, quàm rem susceptam dirimi si unus Augur aliter dixerit? Quid magnificentius, quàm posse decernere ut magistratu se abdicent Consules? Quid religiosius, quàm cum Populo, cum Plebe agendi Ius, aut dare, aut non dare? Quid, Legem si non Iure rogata est, tollere? Et post multa quæ ad probandam diuinationem disputat, sic concludit: Sed dubium non est, quoniã hæc disciplina & ars Augurum euanuerit iam, & uetustate, & negligentia. Hæc ille. Veritas autem est quare ista paulatim desierint. Quia scilicet appropinquante tum regno uerbi Diuini, cedendum erat Sathanæ. Quod Cicero secundum carnis prudentiam intelligere non potuit.

DE NOCTVRNIS MVLIERVM SACRIFICIIS AC LVDIS CAP. VI.

NOcturna mulierũ sacrificia ne sunto præter illa quæ pro Populo ritè fient: nè ve initiantor, nisi (vt assolet) Cereri Græco sacro.

Sacrũ commissũ, quod neq; expiari poterit impiè commissum est.

Quod expiari poterit: publici sacerdotes expiãto.

alias quod fine. alias, fiat.

Ludis publicis, siue curriculo, siue certatione corporis fiant, popularem lętitiam in cantu, & fidibus, & tibiis moderanto: eamq; cum Diuum honore iungito.

Sic enim legendum esse Ciceronis uerba ostendunt: Iam ludi (inquientis) publici, cum sint cauei ci: coq; diuisi: sint corporū concertationes, cursu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorū, usq; ad certam uictoriam circo constitutis: cantu, uoce, ac fidibus: dūmodo ea moderata sint, ut lege praescribitur. Dauid dixit: in tympano, choro, chordis, & organo laudandū esse dominum.

INTERPRETATIO.

Nocturna mulierum sacrificia ne sunto.

Diagondas Thebanus (ut scribit Cicero) primus apud Graecos perpetua lege sustulit nocturna sacrificia. Quod in his tabulis à Romanis translatum uidemus: Et meritò: diligentissimè nanq; prouidendū fuit, ut mulierū famam atq; pudicitiam, multorum oculis lux clara custodiret. Magna sanè causa delinquendi dabatur mulieribus nocturnis sacrificijs cū sint fragiles, & casta est quam nemo rogauit, ut dixit ille.

Quocirca nostro quoq; seculo crudelissima haeresis alicubi dicebatur introducta nocturnis sacrificijs illorū qui luminibus extinctis libidinem exercebant

cebant passim sine ullo personarum discrimine.

Neue initiator, nisi (vt assolent) Cereri græco sacro

Hoc est, Sacris non imbuantur. Sic & nunc dicimus, initiare uel initiari sacris eum ordinibus, qui sacris imbutus, ad ordines deputatur: Hoc enim in clerico requiritur, ut tractatur XXXVIII. distinctio. Mulieres autem propter conditionem sexus prohibentur.

Excipit tamen hæc Lex Cereris sacrificia, quæ possent mulieres ueteri ritu peragere alba ueste. Ouidius in Metamor.

Festa piæ Cereris celebrabant annua matres.
Illa quibus niuea uelatæ corpora uestes:
Primitias frugum dant spicea certa suarum.

Hodie quoq; secundum ordinationẽ Apostoli mulieres non initiantur sacris. Qua ratione & à Ciuilibus officiis arceri mulieres receptũ est moribus, ut dicit Vlpianus in l. j. ff. Ad senatusc. Velleia.

Sacrum commissum quod neq; expiare poterit.

Cicero publicus autem (ait) sacerdos imprudentiam consilio expiatam, metu liberet: audaciam in admittendis Religionibus fœdis, damnet, hoc est culpã dijudicet à dolo, & (ut alibi) leprã à lepra. Culpæ enim delicta expiari possunt seu purgari: Contumacia uerò planè damnãda est uelut impia, præsertim circa Religionem.

Ex hac uero distinctione quæ secundũ naturã est, multa statũntur in Iure Ciuili, tũ de contractibus, tũ de pœnis maleficiorum. l. Aut facta. ff. De pœn. Et profectò hic est fructus Legum ex Græcia in tabulis Romam allatarum, precipue circa Religionem: quod uitam reddiderunt expolitiorem. Nã mihi (ait Cicero) cum multa eximia Diuinaq; uidentur Athenæ tuæ peperisse atq; in uita, hominum attulisse: tum nihil melius illis mysterijs, quibus ex agresti immaniq; uita exculti ad humanitatem & mitigati sumus: initiaq; ut appellãtur, ita reuera principia uitæ cognouimus. His uides quid Cicero tacitè iudicauerit de nostro decalogo, cuius umbra quædam relucebat in Græcis tabulis: & quid nobis de istis Diuinis tabulis iudicandum sit: quãtũ pondus adferant uitæ instituendæ.

Ludis publicis siue curriculo, siue concertatione.

Si legas quod sine concerttaione, neque sensus cohærebit, neque mens legis explicabitur, sicut paulò ante uerbis Ciceronianis probauimus. Hoc enim uult Lex: Q andoquidem ad Deorum honorem, & popularem lætitiam ludi publici pertinẽt: Ideo & festis diebus, & uarijs musices instrumẽtis agi debent. Adsentior enim (inquit Cicero) Platoni nihil tam facile in animos teneros atq; molles influere

ere, q̃ uarios canendi sonos: quorũ dici uix potest, quanta sit uis in utranq; partẽ. Nanq; & incitat lãguentes, & languere facit excitatos, & tum remittit, tum contrahit. Valerius lib. ij. pulchrè tractat.

Qua ratione apud omnes increbuit usus, ut in bellicis quoque expeditionibus, tibijs militum animos ad cogitationem uictoriæ ac laudis inflammarent, sicut iam nunc fit. Verum est, quod ludi quoq; Scenici, pestis gratia ex Senatusconsulto sine curriculo aut concertatione instituti sint T. Sulpitio Potito, & C. Licinio Stolone COSS. De quibus hic non loquitur.

Cicero autem mentionẽ facit caueæ, significãs areã quæ in medio theatri uelis tecta, caueæ similitudinem referebat in qua equitum uelut honoratiorum subsellia constitui solebant. De his tractatur in Tit. C. De Spectac. & Scenic. Et de expens. ludor: lib. XI. l. Ciuitatibus, in princi. De lega. j. l. Annuã pecuniã. ff. De annu. lega. Et. l. Septitia. ff. De pollicita. l. Legatam. §. Si municipio. ff. De administ. rer. ad Ciuita. pertinẽ. Quo in loco Spectacula nõ improbantur, sicut Accursius putat: sed municipibus extra Vrbem Principem Romam, prorsus inutilia censentur. Nam & apud Romanos multum diminuta fuit ludorum celebritas.

Eamq;

Eam'que cum diuum honore iungito.

Sic instituenda est Popularis *lætitia, ut interim ad Deorum quoq; uenerationem pertinere uideatur.*

Hanc Legem multò magis nos imitari oportet: ut nullum lætitiæ genus exerceamus, quod ab honore CHRISTI, *uel à publica honestate alienum uideatur. Sed ò utinam, non etiam nomen* Dei *blasphemetur. omnisq; humana ratio uertatur planè in furiam, nostris conuiuendi moribus.*

DE SACRILEGIO, PERIVRIO, INCESTV. CAP. VIII.

EX patrijs ritibus, colunto optima.

Præter Ideæ matris famulos, eosq; iustis diebus, ne quis stipem cogito.

Sacrum sacroue comendatum, qui clepserit rapseritq;: parricida esto.

Periurij pœna: diuina exitium: humana dedecus.

Incestum, Pontifices supremo supplicio sanciunto.

Impius nè audeto placare donis iram Deorum.

Sanctè vota reddunto: pœna violati Iuris esto.

Quo circa ne quis agrum consecrato.

Auri, argenti, eboris, sacrandi modus esto.

Sa-

Sacra priuata, perpetua manento.
Deorum manium iura sancta sunto.
Hos læto dato, Diuos habento. sumptum in illos luctumq; minuunto.

INTERPRETATIO.

Ex patrijs ritibus colunto optima.

Deinceps (inquit Cicero) in Lege est, ut de ritibus patrijs colantur optimi. De quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium: quas potissimum Religiones tenerent, Oraculum æditum est: eas quæ essent in more maiorum. Quó cum iterum uenissent, maiorumq; morē dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuissentq; quem morem sequerentur potissimum è uarijs, respondit: optimū. Et profecto ita est: ut id habendum, antiquissimum sit & Deo proximum, quod sit optimum.

Multa autem sunt quæ per experientiam magis, quàm ulla deliberatione in legem redigi & probari possunt an sint optima. Nouell. De Mona §. Ordinatione uerò. Vnde Apostolus: Omnia probate, quod melius est tenere.

Ne quis stipem cogito.

Stips aut Stipis dicitur pecunia, quā olim ad sacrificia Deorum, uel etiam ad porrigendam mendicis

stis

ſtipabant, hoc eſt, componebant. Itaq; Lex non uult, ut quis cogat ſtipem, præter famulos Ideæ matris, quibus iuſtis & ſtatis diebus, non quandocũque uellent, id permittebatur. Stipem (inquit Cicero) ſuſtulimus, niſi eam quam ad paucos dies propriã Ideæ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos.

[redacted]

Sacrum ſacróue commendatum.

Solebant Veteres pecunias ſuas in fana ſeu templa deponere, uelut tutiſsimum locum, quod nunc quoque multi faciunt. Vnde refert Cicero: Alexandrũ in Sicilia depoſuiſſe apud Solem in delubro pecuniã. Et Cliſthenem Athenienſem egregium ciuem, cum rebus timeret ſuis, Iunoni Samiæ filiarum dotes credidiſſe.

Is itaq; ſacrilegium admittit ſecundum hanc Legem, qui huiuſmodi res clepſerit aut rapſerit,

ne

ne dum Sacras. Clepserit enim à clepo clepsi est, quod furari aut furto surripere significat: sicut rapserit à rapio, quòd per uim aufero denotat, & aliquando rapsi in præterito habet. Cicero de Republi. Vbi & pueri (inquit) clepere discunt. Loquitur autem de Spartis.

Sed posterioribus seculis hoc Ius, in ea specie quæ ad res depositas in Aedem sacrã pertinet, mutatũ est. Martianus in.l.V.ff. Ad Leg.Iul. pecula: Diui Seuerus & Antonius (inquit) Caßio Festo rescripserunt: Res priuatorum si in Aedem sacram depositæ, surreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

Sed quare Lex dicit, parricidam censeri sacrilegum? nonne sunt diuersa delicta? Respondeo: Sunt quidem diuersa delicta: sed tamen quæ magnã habent adfinitatem. Nam sicut parentibus natiuitatem debemus in hoc mundo: Ita intelligebant Gentes lumine naturali, omnia deberi Dijs uelut summis parentibus. Vnde Pomponius in.l. Veluti.ff. De Iusti. & Iur. Religionem cum obedientia erga patriam & parentes coniungit.

De pœna sacrilegij, haud dubie aliquid adiectũ fuit in.XII.Tabulis: sed Cicero summas rerum tantum nobis exhibuit. Paulus in.l. Sacrilegi.ff. Ad Leg.Iul. peculat. capite puniẽdos esse dicit. Vlpia

nus

nus in.l.Sacrilegij,Ibidem respondit:pro qualitate personæ, pro rei conditione. & temporis, & ætatis, & sexus:uel seuerius, uel clementius statuendam esse pœnam. Huc pertinet.l.Pergit.C. De sepulc.uiola.

Periurij pœna Diuina,exitium.)

*Pœnā infamiæ quam hac Lex introducit, omnibus modis usus recepit inter bonos uiros,quibus periuri non adnumerantur,nec uliam fidem merentur. Præterea & extra ordinem puniri solent,si manifestam adferant publicam uel priuatam læsionem. Et sic intelligendum est quòd dicitur in.l.ij.C. De reb.credit.Et.l.ulti.ff.De in lit.iuran.alijsq; locis Declarat non incōcinnè gloss.*VI.*q.*j.*c.*Quicquā. *Accedit.l.ij.§.ult.C.De indict.uiduita.tollend. Cum satis(ait Iustinianus) esse inhumanum uidetur:per Leges quæ periuria puniunt,uiam periurijs aperiri.*

Incestum Pontifices.)

Incestus propriè dicitur flagitium cum cognatis & adfinibus admissum. Vnde sunt Tit. C. Et Nouell. *De incest.& inutilib..nupti.*

Stuprum autem generaliter coitus est Lege uetitus,isq; duplex. Vnus cum nupta, quem dicimus adulterium,uel cū cognatis, uel sacris uirginibus:

Alter

Alter, cum qualibet persona cui uis infertur, etiã si ancilla sit. Cicero Tuscu.iiii. Omnibus enim ex animi perturbationibus nulla uehementior, ut si iã ipsa illa accusare nolis: stupra dico, & corruptelas, & adulteria: incesta deniq;, quorum omniũ accusabilis est turpitudo.

Seruius quq; docet incestum esse quancũque pollutionem. Quare ex fonte huius Legis generaliter loquentis, profluxerũt Tit. ff. & C. Ad Leg. Iuli. de adulteri. Sed pœnæ harum pollutionum posterioribus seculis sunt uariatæ, ut est uidere in. l. Qui contra. Et. l. Si quis incesti. C. De incest. nupt. Et. C. De rapt. uirg. seu uidua.

Impius ne audeto placare.

Quare impij olim non admittebantur, ut tentarent placare iram Deorum, Cicero ex Platonis sententia rationem scribẽs: Platonem (inquit) audiãt, qui uetat dubitare qua sit mente futurus Deus: cũ uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.

Sed hic, quando Plato & reliquæ Gentes ante cognitionem ueritatis: omnia Diuina metiti sunt ex hominis natura & industria, lapsi fuerunt fœdißimè in multos errores. Fingebant enim modo iratos Deos, modo propitios, humano more: cũ nescirent planè pœnitentiam, & quomodo per uerã

Iustitiã

Iustitiam fidei placandus esset DEVS, cuius miserationes sine numero sunt, dicente Dauide.

Nos autem sic docemur Marc.11. Matthæ.18. Et.5. Itaq; si attuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduersum te: relinque illic munus tuum coram altari, & abi: prius reconsilieris fratri tuo, & tum ueniens offer munus tuum. Certè manifestè impij, qui uel uerbis palam fidem CHRISTI negant, uel operibus sceleratis facto se incredulos declarant, admitti ad Ecclesiam non debent. Qua ratione introducta est excommunicatio, cuius umbram hæc Lex tractat. Adi.1. Corinth.5. Et.2. Corinthio.6. Item Ephe.5. Matt.18. Et est Tit. De senten. excõmunicatio.

Sanctè vota reddunto.

Eleganter Cicero, uotum: sponsionem qua DEO obligamur, diffinit, cui optimo Iure in hac Lege adijcitur pœna: quoniam uiolatæ Religionis iniuria, non habet iustam recusationem pœnæ.

Olim autem, tum uotis tum precibus putabant placari Deos. Vergi. Cecidere animi, nec iam amplius armis, Sed uotis precibusq; iubent exposcere pacem. Vnde secuti planè cæcum carnis iuditium, aut ludos uouebant, aut donaria, aut aliam Idololatriam.

Nobis

Nobis præcipuum uotum est, quod in baptismate fecimus, ut credamus & renunciemus imposturis Sathanæ. De quo cum primis loquitur David Vouete & reddite domino. De uotis extat Tit. De uot. & uot. redempti.

Quocirca ne quis agrum consecrato,

Vetat Lex planè, agros consecrari Dijs: At in auro, argento, ebore, modum uult seruari qui omnibus in rebus optimus est. Fuerunt enim homines semper ad sacrificandas res proni, quibus se sperabant pro uoto consecuturos omnia: Interim tamen mores suos & proximi charitatem nihil expendentes. Platoni (inquit Cicero) prorsus assentior, qui (si modo interpretari potuero) his ferè uerbis utitur. Terra igitur ut focus, domiciliũ sacrum Deorum omnium est. Quocirca ne quis iterum idem cõsecrato. Aurum autem & argentum, in urbibus & priuatim in Fanis inuidiosa res est. Tũ Ebur ex inani corpore extractũ, haud satis castũ donum Deo Iam æs atq; ferrum, duelli instrumenta, non Fani. Quasi uero dicat: Domini est terra & plenitudo eius: non est consecrandum DEO, quod iã satis ei consecratum censetur. Veruntamen Cice. ignarus ueræ Religionis, non est rectè adsecutus quid consecrandum esset, ac gratum DEO uero

Videlicet, ſacrificium ſpirituale, quod eſt fides & mortificatio Pſal.4. & Phip.2.

Sacra priuata perpetua manento.

Hæc una ſententia pertinet ad omnia ſacra in hac lege poſita: ut cōſeruētur ſemper, & deinceps familijs prodātur. Sic enim perpetuò mā ſura putabāt, ſi priuatim ſinguli ſingulis uelut per manus ea traderent ſucceſſoribus hæreditario Iure. Vt ne morte (ait Cicero patris familiâs, ſacrorum memoria occideret, & ijs eſſet adiuncta, ad quos eiuſdē morte pecunia uenerit.

Deorum manium iura ſancta ſunto.

Manes olim, hoc eſt, animas è corpore uolantes, quod ubiq; manerent, quaſi Deos colebant. Ideo iura eorum uoluerunt eſſe ſancta, id eſt, ab iniuria hominum defenſa atq; munita, ut inferius ſequitur.

De ueteri autem exequiarum ritu, unde iuſta dicebantur: nempe quod ſacrificia quædā iuſtè deberi cenſebantur mortuis, qui uiuentes ipſi benemeriti fuiſſent de alijs. quid attinet dicere? Res erat ſuperſtitioſa, & falſæ Religioni omnibus numeris reſpondens.

Illud uerò nobis etiam nunc deſeruit, quòd defunctorum funus & nomen, omnibus iniuriis (præter grauiſsimas cauſas) exemptum eſſe debet. Nam ex hoc fonte ſunt Tit. ff. & C. De ſepulc. uiola. Nouell. Ne

uell. Ne defunct. ſeu reliq. eor. Item Tit. ff. Ne de ſtat. defunct. Et quæcunq; de mortuis inferendis ſunt ſcripta inferius.

Deniq; quod dicit Lex, ſumptũ in illos luctũq; eſſe minuendum, certa quadam forma faciendi ſepulchri olim conſtituebatur (licet fruſtra) apud Romanos: Cicero: Sed poſt aliquanto (inquit) propter has amplitudines ſepulchrorum quas in Ceramico uidemus, lege ſancitum eſt: Ne quis ſepulchrum faceret operoſius, quàm quòd decem homines effecerint triduo.

DE SVMPTIBVS FVNERVM: ET SEPVLCHRIS.

CAP. IX.

IN vrbe ne ſepelito: néue vrito: ne facito rogum: aſcia ne polito.

Mulieres genas ne radunto: néue leſſum funeris ergò habento.

Homini mortuo, ne oſſa legito.

Rogũ buſtũuè nouũ, inuito domino ne propius ædes alienas ſexaginta pedes adducito veſtibulum ſepulchri, buſtumuè ne vſu capito.

Ploratus & lamentationes in funere ſuo latæ ſunto

Mirum dictu, quàm ab initio ſemper lubricus hominum adfectus, nihil reliquerit intra modum. Sicut enim permittebantur quædam ſacrificia, ue-

lut epulum funebre, luctus lamētationesq́;, item orationes quibus defuncti laudes recensebantur, & alia id genus: Ita rursus æquum & bonum non fuerat, ista in infinitum amplificari, ut nemo uellet altero uideri inferior. Sanè contumeliosum erat sine Iustis mori: & frequens in iure est Iustorum mentio. Cicero: Qui uero (inquit) ex ijs qui horum scelerum principes fuerunt, & præter cæteros in omni Religione impij non solum uita cruciati atq; dedecore, uerum & sepultura ac iustitia exequiarũ caruerunt.

INTERPRETATIO.

In vrbe ne sepelito.

Refert Cicero omnia hæc ferè translata esse de Solonis legibus. Noluerunt autem ueteres, cadauera humana in ciuitate sepeliri. Et ad hunc Gentiũ morem alludit quod in Euangelio dicitur: elatũ esse mortuũ adolescentem, quem CHRISTVS ueniēs ad ciuitatē matri suæ restituit. Luc. 7. Sed apud nos aboleuit hic mos.

Neue vrito.

Solebant enim eo tempore cadauera posteaquã aliquot diebus aqua calida lauassent, incendere, ac sequente die reliquias in sepulchrum condere.

Ne faci

Ne facito rogum.

Eodem pertinet quò præcedens clausula, scilicet ne rogus, hoc est strues lignorum fiat in urbe ad cremanda cadauera: sic dictus, quod in eo manes rogari solerent. Est autem ratio huius prohibitionis, ut euitentur incendiorum pericula, quæ ex circumuolantibus flammis possent contingere.

Ascia ne polito.

Hoc est, ne expolias sepulchra quibuslibet artificiosis structuris. Solebant enim nimio quodã fastu nimioq; sumptu exornare sepulchra. Quod Christus quoq; cum Iudeis expostulat, qui prophetarum sepulchris ornamenta addebant, cum corpora nequiter occidissent, Mathe. 23.

Ascia quippe dicta ab abscindendo, instrumentum est quo fabricæ materiæ dolantur.

Mulieres genas ne radunto.

Vetat Lex mulieres radere genas, id est, eam partem faciei quæ oculis subiecta est, id quod in funeris pompa fieri solebat.

Neue lessum funeris ergò habento.

Cicero refert ueteres interpretes Sext. Aelium & L. Accilium, non satis intellexisse hec uerba, ipsis ingenue id fatentibus. Secutus tamen Læliũ, interpretatur Lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat. Quod eò magis (inquit) iudico

uerum esse:quia Lex Solonis id ipsum uetat.

Ergô autem aduerbium hic est,& ponitur pro causa. Vt funeris ergô,hoc ẽ funeris causa,uel gratia.Quo modo frequenter prisci utuntur. Verg.li. VI.illius ergô Venimus,& magnos Erebi tranauimus amnes.

Homini mortuo, ne ossa legito.

Prohibet Lex hominis mortui ossa colligi, quæ commendari terræ uolebat. Excepit tamen Solonis sententia bellicam peregrinamq; mortem, ut tum ossa legi ac domum perferri possent.

Rogum bustumuè nouum.

Cicero putat bustum appellari Tymbũ,quod latinè sepulchrum uel monumentum dicimus:idq; huic loco magis cõgruit. Seruius aũt sic diffinit apud Vergi.Æneí.XI.Pyra,est lignorum congeries:Rogus,cum ardere cœperit,dicitur:Bustum uero,iam exustum uocatur.

Prohibet igitur lex,ne qs propiꝰ alienas ædes, quã sexaginta pedibus sepulchra faciat aut rogos.

Vestibulum sepulchri bustumuè ne vsu capito.

Hoc est neque, aditus sepulchri, neque monumentum ipsum usucapi possit. Sicut enim locus

ante

ante ianuam domus, per quem à uia ad ædes itur, dicitur uestibulum. Ita aditum sepulchri nuncupat eodem uerbo Vlpianus in. l. iij. §. Sepulchri autem ff. De sepul. uiolat. Et in. l. ij. §. Purus autem. ff. De Religio. & sumpti. funer. Sepulchrum est (inquit) ubi corpus mortui ossáue hominis condita sunt.

Cum autem locus ille fiat religiosus, consequēs est usucapionē in eo cessare, iuxta regulam. l. Vsucapionē. Et. l. vbi Lex in prin. ff. De usucap. In Sacris enī et religiosis rebus, nō admittitur usucapio.

Ploratus et lamētationes in funere suo latę sunto.

Sunt sublati ploratus funebres, quoniā modū excedebant, nec proderat aliquid, præscripsisse formam intra quam fierent. Refert enim Cicero circa exequiarum solemnitatem. præter ea quæ in XII. tabulis scripta essent, quædam fuisse in more. Honoratorum (inquit) uirorum laudes in concione memoranto, easq; etiam ad cantus, ad tibicinem prosequuntor. Cui nomen Neniæ: quo uocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant. Et paulo post: Sequebantur epulæ, quas inibant propinqui coronati: apud quas de mortui laude, cū si quid ueri erat, prædicatum. Nā mentiri nefas habebatur. Attamen cū id, quod cū lege scripta secundum naturam

ordinatum, tum, quod per morem adiectum esset iustis, in nimiam pompam traheretur: contigit, ut quod altera Lex præcepisset, altera uetaret. Postea quàm enim sumptuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent: hac Solonis Lege sublata sunt. Quā eisdem prope uerbis (ait Cicero) nostri uiri, in decimam tabulam coniecerunt.

Ex his fontibus sunt Tit. ff. & C. De sumpti. fune. mortu. inferen.. Item in iure Pontificio De sepultu. Et reliquæ paßim Leges in hanc causam latæ: primum, ut pietatem retinerent homines erga morientes: deinde, ne modum in sumptibus excederent & funerum pompis.

Hactenus itaq; de religione sanciuit Lex XII. tabularum, quæ potißima pars est iuris publici: uideamus nunc de magistratibus, ut absoluatur de iure publico disputatio fori. Et sic quidem apparebit, quid sit quod Vlpianus in. l. j. §. Huius studij ff. De Iusti. & Iur. Publicum Ius (inquit in sacris, Sacerdotibus; & Magistratibus cousistit. Cicero: Si ergo (ait) quod cum religione coniunctum est: id autem quantulum est: De Sacris credo: de uotis: de ferijs: de sepulchris: & si quid eiusmodi est.

De

DE MAGISTRATIBVS TIT. II.

Optimo ordine post religionē, Lex tractat de Magistratu. Deus enim approbat Imperia, sine qbus nec domus ulla, nec Ciuitas, nec gens, nec hominū uniuersum genus stare, nec rerū natura omnis, nec ipse mundus potest, ut Cicero dicit. Porrò, nō magis sine magistratu Ciuitas: q̄ nauis sine gubernatore, salua esse potest.

Magistratuum itaq; hæc est uis, ut præsint, præscribāt quæ sunt recta & utilia, & coniuncta cū Legibus. Vt enim (ait Cicero) Magistratibus Leges: Ita Populo præsunt Magistraus: uereq; dici potest: Magistratum, Legem esse loquentē: Legem autem, mutum Magistratū. Et profecto quid profuerit multas habere Leges, nisi sint qui moderentur ac recte distribuant? Quocirca Pomponius in. l ij. §.. Post originē. ff. De origi. Iur. lequens de Magistratibus: Quia (inquit) ut exposuimus, per eos qui Iuri dicendo præsunt, effectus rei accipitur. Parum est enim Ius in Ciuitate esse, nisi sint qui Iura reddere poßint. Vide quàm puldhrè accedant hæc sententiæ Apostoli Roma. 13. qui tradit: potestatē, ordinationem DEI esse.

Quis igitur non obtemperet Ius dicenti authoritate omnipotentis DEI? Nec uerò solum ut obtēperent obediantq; Magistratibus: sed etiam ut eos colant diligantq; requiritur, teste Cicerone. Nam (ait) & qui imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modestè paret, uidetur, qui aliquādo imperet, dignus esse. Bone DEVS quā sunt istæ uoces dignæ ut semper meditemur. Plus enim conferunt lucis ad Ciuilem disciplinam, quàm omnes Doctorum Iuris uerbosi commentarij.

DE MAGISTRATIBVS CIVILIBVS.

CAPVT I.

IVsta Imperia sunto, iisq; Ciues modestè ac sine recusatione parento.

Magistratus nec obedientem & noxium Ciuem, mulcta, vinculis, verberibusue coercēto: ni par maiorue potestas Populusq; prohibessit, ad quos prouocatio esto.

Cum Magistratus iudicassit irrogassitue, per Populum mulctæ, pœnæ certatio esto.

Ecce, quàm breui grauitate, in conspectu posita est omnium Magistratuum descriptio, quatenus ad Ciuitatem Orbis principem Romam attinet. Nā sic habitote (inquit Cicero) Magistratibus, iisq; qui præsunt, contineri Rempublicam: & eorum com-

pos

positiõe, quod cuiusq; in Republica genus sit, intelligi. Porrò, nihil grauius dici potuit & naturæ conuenientius, quàm necessarium esse Magistratũ cui omnes obtemperent.

Huic consequens est, non censeri hominẽ, cui legitima potestas displiceat. Nec ulla Gens tam impudens fuit unquam, que prorsus Imperium repudiaret, quanquàm sæpè mutatũ sit, nõ tam Regni, q̃ Regis uitio. Quibus aũt Regia potestas, qua omnes Gentes ab initio sunt usi, non placuit: non ij nemini, sed non semper uni parêre uoluerunt, teste Cicerone.

INTERPRETATIO.

Iusta imperia sunto.)

Maximã habẽt ista Emphasin uerba, quæ sicut & reliqua, non sic legenda sunt, quasi historiam aliquã legas sensu superficiario, ut sic dicam: sed intus est respicienda uis atq; potestas, admonente Celso in. l Scire. ff. De Legib. Cicero quoq; otiosam lectionẽ improbans: Nam ueteres (inquit) uerbotenus, acute quidem illi: sed non ad hunc usum Popularem atq; Ciuilem, de Republica disserebant.

Itaq; Iusta Imperia Lex statuit, hoc est, secundum naturalem rationem uera, & in omnibus Reipublicæ partibus absoluta, receptaq; à sapientissimis

mis hominibus communi consensu: quibus proinde uelut bonorum morum ac instituendæ uitæ parentibus, Ciues libenter pareant, non tam metu pœnarum, quàm honestatis amore. Hæc omnia enim sub appellatione huius uerbi (Iusta) comprehẽdit Lex. Interim reijciens planè Tyrannidem, quæ neque diuturna est, neq; felicem habet exitum.

Et quamuis olim inter Tyrannidem & Iustum Imperium nihil interesset, cum Tyrãni dicerẽtur domini & Reges qui plenam haberent in subditos potestatem, quales erant plerunq; uiri spectatæ uirtutis: ut apud Vergilium: Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse Tyranni: Tamen cum postea crescente hominum malicia, ui quadam & ex animi libidine, nõ uerò Iure aut Legibus pleriq; regnare cœpissent, ad eos tantum Tyranni nomen restrictum est. Et quô magis patella dignũ haberet operculum, quale fuit Imperium, talis erat subditorum amor & obedientia. Exemplis scatent omnes historie.

Hinc sunt omnes Tituli ac Leges quæ de Magistratibus, eorumq; officio tractant in Iure Ciuili & Pontificio: ut. ff. & .C. De Senatori. De offici. Consu. De offici. Præsid. De Iurisdict. omni. Iudic. Si quis Ius dicent. non obtempe. De maiori. & obedien. Et cæteri id genus.

Magi-

Magistratus nec obedientem & nocuum Ciuem mulctis.)

Hîc tradit Lex usum gladij, quem Apostolus mira grauitate tractat Roman. 13. Coercet enim malos, mulctis, uinculis, uerberibus: ut qui nulla Iuris & Æquitatis ratione moueri ad obediendum uolunt.

Quid autem distet mulcta à pœna, tractant Vlpianus in. l. Aliud est fraus. §. j. Et Paulus in. l. Si qua pœna. ff. De uerbor. significa.

Ni par maiórue potestas.)

Sancit his uerbis potestatem Tribunorum plebis, quam primum X uiri ex Solonis Legibus Romam attulerunt, quæ postea à Valerio Publicola, Sylla, multisq; alijs moderationem accepit. Magna enim orta fuit seditio inter Patres & plebem, quòd nimiam quandam dominationem in Ciues exercere uiderentur. Necessariò igitur inuentum est temperamentum quoddam Tribunitiæ potestatis, de qua inferius nominatim dicetur. Quaobrem (inquit Cicero) in ista quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis Plebis sua Lege, iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.

De potestate autem Tribunitia quid sentiendū sit: salutaris ne, an ad seditionē in Republica olim nata uideri debeat: Cicero longè pulcherrima disputatione tractat, recensens multa uitia quæ sub

Tribunis accidissent. Tandem diffinit: pro ratione temporum fuisse necessariam, adeoq; in ea una fuisse Ciuitatis salutem. Vitia quidem (inquiens) Tribunatus, præclarè, Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis, malorũ enumeratio uitiorumq; selectio. Nam isto quidem modo, uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in ista potestate inesse quiddam mali: sed bonum quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est Tribunorum Plebis quis negat? Sed uis Populi multò uehemẽtior multoq; sæuior. quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. Dux enim suo periculo progredi cogitat: Populi impetus, periculi rationem sui nõn habet.

Rectè quidem hunc Magistratum Cicero intelligi uult, non de Tribunitio furore, qualẽ Triginta illi Athenis exercuerunt, qui sublatis peßimo exemplo Iudicijs, quasi publicam carnificinam exhibuerunt: Sed de moderata quadam intercessione, ne quis iniuste læderetur per Senatum, à quo propterea Ius prouocandi ad Populum, hac Lege conceditur. De his omnibus inferius plura.

Per Populum mulctæ pœnæ certatio esto.)

Sic enim prisci plerumq; sine coniunctione multa

pros

proferebant, ut æquum bonum, mulctæ pænæ. Certationem autem pro cognitione suprema dixit. Certat enim is, qui punire uult, cum eo, qui defensione dignum se contendit extremo apud Populum periculo.

DE MAGISTRATIBVS MILITARIBVS. CAP. II.

Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto.

Quodq; is qui bellum gerat imperassit, Ius ratumq; esto.

Minores Magistratus periti Iuris plures in prælia sunto.

Militiæ quibus iussi erunt imperanto, eorumq; tribuni sunto.

Domi pecuniam publicam custodiunto.

Vincula sonitum seruanto: capitalia ✱iudicanto. ✱Alias vidicanto.

Aes, argentum, aurum publicè signanto.

Lites contractas iudicanto.

Quodcunq; Senatus decreuerit, agunto.

INTERPRETATIO.

Militæ ab eo qui imperabit.)

Multis oli Magistratibus, aut rectius multis Magi

stra

stratus militaris appellationibus, Romani utebãtur in re militari, ueluti in arduo Reipublicæ negocio: quibus exercitum totum committerent. Nam aliás Imperatores designabant, aliâs Consules, aliâs Dictatores. Itaque ab his prouocari, uetat hæc Lex: quia res bellica uult expeditionẽ celerem, nullãq; moram admittit, quæ per prouocationem contingere solet.

Quodq; is qui bellum gerat.)

Qua ratione paulò antè statuit Lex, ne ab Imperatore appelletur: eadem nunc sancit, ut Ius ratumq; sit, quidquid in re militari iusserit. Nisi enim disciplina diligenter obseruetur in exercitu, actum fuerit de belli successu felici.

Minores Magistratus periti Iuris.)

Optima ratione hac Lege statutũ fuit, ut minores aliquot Magistratus ijdemq; periti Iuris, comitarentur belli duces. Nam neq; domi, neq; foris Iustitiã contemnere oportet. Quam ob rem Romanus Senatus publicè tales legebat, quo magis liberè fungi possent officio suo, qui adessent Imperatoribus in exercitu. Sic Vaspasianus ad expeditionem contra Iudæos, usus est legatis, ac inter illos maiore filio suo Tito. Itidem Cæsar in Gallijs multos habebat Legatos, quorum consilio utebatur. Et hi quidem nisi

nisi Iuris periti, nullum consilium dare potuissent. Quippe, quod consiliorum rationem, cum legibus oportet esse coniunctam, ut grauißimè dicit Iustinianus in proœ. Institu. Imperatoriam (inquiens) Maiestatem, non solum armis decoratam, sed etiam Legibus oportet esse armatam.

Militiæ, quibus iussi erunt imperanto.

Hoc est: Quisq; sui imperij officijq; ad rem militarem demandati, rationem diligentißimè habeat. Liuius lib. VII. Nagistratuum militarium Imperia, hoc ordine obseruata fuisse scribit: Videlicet: ut miles, centurioni: Centurio rursus Tribuno. Tribunus, Legato: Legatus, Consuli: Magister equitũ autem ac prædicti omnes, dictatori parêrent. Quod tamen intellige de quocunq; Magistratu, cui totus committeretur exercitus.

Eorumq; tribuni sunto.

De Tribunis militum hoc oportet intelligi: nã Tribunorum plebis, suprà mentio facta est. Tribuni autem militum à tribuendo Iure sunt dicti: solebantq; aliâs ab Imperatore exercitus, aliâs à Consule, aliâs ab ipso populo Romano creari. Horum officium tractans Macer in. l. Officium. §. ulti. ff. De re milita. Officiũ (inquit) tribunorũ est, uel eorũ qui exercitui præsunt: milites in castris continere: &

ad exercitationem perducere: claues portarũ suscipere: uigilias interdum circumire: frumentationibus cõmilitonũ interesse: frumentũ probare: fraudẽ mensuræ coërcere: delicta secundũ suæ authoritatis modum castigare: principijs frequenter interesse: querelas cõmilitonũ audire: ualetudinarios inspicere. Quomodo autem irreuerentes milites qui tribunis non obtemperabant, puniendi essent: idem Macer in. l. seq. §. Irreuerens, eleganter adijcit. Alij quoq; Tribuni post Leges XII. tabularum Consulari propemodum potestate creari cœperũt de quibus infrà dicetur: Nam singuli Magistratus minores, ad excelsiorem paulatim dignitatem ascenderunt, donec omnes fere mutarentur in aliam formam, ut ex Pomponio uidebimus.

Domi pecuniam publicam custodiunto.

Ea ferè quæ ad officium Tribunorum militum pertinebant, ex his intelliges, quæ paulo antè secundum Marcum Iurisc. retulimus. Hic adijcitur (ut uides) munus custodiendæ pecuniæ publicæ, domi scilicet non in castris. Item, æs, argentũ, & aurum publice signabat Tribunus. Quocirca ne fallamur, admonendi sumus: Aeris signandi quidem usum, n[...] dum peruenisse ad Romanorum Rempublicam [...] ex Græcia adferrentur XII tabulæ, ut ex. l. j. [...]

De com[...]

De contrahen. empti. liquido apparet. Olim enim (inquit Paulus) non ita erat nummus. Verumtamen cum postea usus hominum ipsaq; rerum necessitas materiam forma publica percuti postularet (quam nunc monetam dicimus) adiectum id muneris fuit Tribunis militum: ideoq; de eo facta est mentio in tabulis: non à Solone, sed à Romanis, sicut de plerisq; alijs rebus. Idq; Cicero insinuãs: De sepulchris autem (inquit) nihil est apud Solonem amplius, quã ne quis ea deleat, neue alienum inferat. Quasi uerũ dicat: reliqua sunt à nostris adiecta.

Quodcunq; Senatus decreuerit agunto.

Hæc est generalis clasula, per quam omnia recte cõcluduntur. Quando enim non omnia in speciem de officijs Magistratuum militarium tradi possunt: una fuerit summa sententia, ut agant singuli quicqd Senatus Romanus pro re nata conditioneq; temporis, decreuerit.

DE ÆDILIBVS. CAP. III.

SVntoq; Aediles curatores Vrbis: annonæ: ludorumq; solennium.

Ollisq; ad honoris amplioris gradum, is primus ascensus esto.

INTERPRETATIO.

Suntoq; Aediles curatores Vrbis.

Ædilitas: Prætura, Tribunatus, Quæstura, & alia id genus: dignitates erant minores, adeoq; primum plebeiæ, ut Plutarchus scribit: sed temporis successu ad magnum honoris fastigium perductæ. Ædilium itaq; officium erat, curare Vrbē publicè, sicut pater familias priuatim curat familiam: præsertim, quatenus ad annonam, hoc est, prouentum frugum aliarumq; rerum cuiuslibet anni pertinebat: in quibus sanè alimonia uitæ consistit. Ludos quoq; curabant, quoniam his frequenter utebantur ueteres, partim ad lætitiam Populi pulbicam, partim ad placandos Deos, ut suprà dictum est. De his Ædilibus & deinde factis Curulibus, ex Pomponio quæ hic desunt, infrà supplebuntur.

Ollisq; ad honoris amplioris gradum.

Optima ratione Romani certè uiri prudentes, in deferendis Magistratibus ordinem obseruabant, ab inferiore ad ampliorem. Porrò omnibus quidem in rebus, ordo secundum naturam necessarius est: sed tamen in Magistratu deferendo maximam ac peculiarem quandam uim habet. Primùm ut hominis ingeniũ rectè cognoscatur: cũ Magistratus qualis quisq; sit, statim indicare soleat. Deinde, ut expoliantur

ciues negotijs uulgaribus ad arduas res agendas. quoniam pulchrius est parari, q̃ creari nobilẽ. O ue nerandam antiquitatẽ, ut Iustinianus rectè uocat, à qua & eruditum se fatetur in §. ulti. Instit. De adopti. Nam uarijs & grauibus omnium rerum ex emplis scatet. Quid rogo salubrius Reipublicæ fue rit, quàm hunc ordinem in omnibus ciuitatibus imi tari, ut non statim rudes ac nullo gesti officij argu mento probati, rapiantur ad summum administran dæ Reipublicæ gradum & ordinem?

Non possum me hoc loco continere, quin expo stulem cum criticis quibusdam, qui tã sunt amẽtes ut utilem illum longeq; pulcherrimum in omnibus Academiis receptum ordinem titulosq;, aut contẽ nere, aut etiam improbare non erubescant. Quasi uerò uani sint omnium literatorum ordines. Quid (inquiũt) est Doctoris titulus: quid Licentiati: quid Baccalaurei, nisi pecuniarum nundinationes? & re liqua id genus ineptiarum multa effutiunt.

Verùm legant insulsi homines, quid scribãt e ruditi omnium seculorũ in bonis artibus antesigna naui. Quomodo præparãdi sint per ordinẽ studiosi ab incunabulis literarum ad grauiores disciplinas: in quas ne tanq̃ sus in rosas irruerent, quàm diligẽ ter sint à præceptoribus uires ingenij perpendẽdæ Et quàm tale in bonis artibus iuditium nullo poßit

fieri modo, nisi in claßes diuidantur, studia, & sin gulis claßibus tituli accommodentur, quibus alij ab alijs in scholastica ratione discernantur. Quales sunt à Lauribacca, Baccalaureatus, magisterij, li centiæ, & doctoratus. Hæc inquam perpendant, si uoluerint, iniqui Censores, & facilè uidebunt er rorem suum uel conscientia dictante. Interim rede amus ad Magistratuum ordines.

DE CENSORIBVS CAP. IIII.

Censores populi, Ciuitates, sobolesq; fa milias, Pecuniasq; censento.

Vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuento.

Populiq; partes in tribus distribuunto

Exinde * pecunia, ciuitatis ordines partiunto.

* alias pecunias per.

Equitum peditumq; prolem distribunto.

Cœlibes esse prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne relinquunto.

Bini sunto: Magistratum quinquennium habento

Reliqui Magistratus annui sunto: eaq; potestas semper esto.

INTERPRETATIO

Existimat Liuius Censorum ordinem post XII tabulas Romæ cœpisse, de quibus multa scribit Fu

isse autem hunc Magistratum, quatenus ad honestã uiuendi cognitionem attinebat, omnium principẽ, uel hinc apparet: quòd Senatu mouebant Censores: Item publicorum priuatorum locorum nuptiarum, conuiuiorum, equorúmque, rationem habebant: quid denique quisque ageret, diligenter inquirebant.

Cẽsores autem quasi magistri morum, dicti sũt à censendo, hoc est, arbitrando, quoniam (ut dicit Festus) quisque tanti sua æstimabat, quantum illi censuissent: erantq; & rerũ & morũ Cẽsores. Plutarchus in Aemilio: Censura (inquit) maximæ omniũ Magistratuum reuerentiæ, plurimæ potestatis: tũ in alijs rebus, tũ maximè ad morũ emendationem Nam Senatores è Senatu remouere potest: Equitibus equos adimere: ex Plebeis ærarios facere: notare infamia: censum agere: lustrum condere.

Reliqua ferè huius loci, non indigent explanatione, uel mediocriter eruditis non ignota.

Populiq; partes in tribus distribuunto.

Crebrior sententia est, tribus dicta à tributo dãdo & uarijs modis Populum Romanum in partes distributum fuisse. Israelitæ duodecim tribus habebant, de quibus multa in ueteri testamento.

Exinde pecunia ciuitatis ordines partiunto.

Corruptè hic locus circumfertur sic in quibusdam codicibus

codicibus: Exinde *pecunias per* Ciuitatis *ordines partiunto.* Quasi *ueró* Romani *unquam admiserint communionem rerum, scilicet ut alterius fortunæ alteri diuiderentur.* Hic *igitur est sensus:* Ad Censores *pertinebat distribuere* Populum *in ordinem, secundum uniuscuiusq; pecuniam & rei familiaris qualitatem: ne & sibi, & suis, totiq;* Reipublicæ *dedecori essent.* Cœperunt *autem tres ordines* Romæ: Senatorius: Equestris: & Plebeius, *de quibus infrà.*

Cœlibes esse prohibento.

Magnam ueteres curam egerunt, ut urbem Romanã *ciuibus replerent ampliOremq; facerent.* Quãobrẽ *multã permittebant libertatẽ inhabitatoribus, quò plures ad se allicerent.* Et *hoc cõsilio* Lex cœlibẽ *uitã prohibet, nuptiasq; præcipit, secuta* Platonẽ, *qui à trigesimo anno usq; ad annum trigesimũ quintũ ducendã esse uxorem putauit, alioqui puniendum esse matrimonij contemptorẽ.* Et *cũ hæc* Lex, *à quibusdam iniquitatis incusaretur, respõsũ est à* Censoribus: Naturam *sicut nascendi, ita gignẽdi procreandiq;* Legem *præscribere.* Rectè *quidem illi.* Nam *naturæ author* DEVS, *creato homine dixit:* Crescite & *multiplicamini.*

Fuerunt *autem hæc, temporibus illis consentanea:*

nea. Nam & multæ olim nuptiæ concedebantur Iudæis, ut multiplicaretur hominum genus secundũ promiſſionem DEI. Verum cum omnia eſſent ſatis impleta in filio eius CHRISTO ſeruatore noſtro: neq; umltis nunc uxoribus, neq; Edicto de contrahendis nuptijs opus eſt. Quare & Apoſtolus, et omnes Legislatores relinquunt liberum nuptiale negocium, ut qui ligatus ſit, maneat: qui liber fuerit, non urgeatur ad matrimonium.

Quocirca, cum alicui legabatur in teſtamento ſub conditione: ſi nõ contraheret nuptias, aut ſi cœlibem ageret uitam: num tale legatum, reiecta conditione deberetur: magnæ fuerunt inter Iuriſconſultos altercationes. Ideo Leges aliquot introductæ ſunt, & Senatuſconſulta, & cautiones: ut in. l. Sed ſi hoc. §. ult. ff. De conditi. & demonſtrati. l. Cum filius. §. Qui Mutianum. ff. De Legat. ij. Et. C De indict. uiduitat. tollen. Nouell. De nupti. §. Vnde ſancimus. Et. §. Quia uerò.

Profecto, ſicut ueteres curarunt, ut replerentur Ciuitates: Ita nuuc magis ſolicitos eſſe oportet omnes Magiſtratus, quomodo purgẽt eas malis hominibus, & fortaſſis expediret non tam frequẽtes eſſe nonnullas Vrbes. Reliqua taceo.

Probrum in Senatu ne relinquunto.)

Hoc

Hoc eſt: Id curent Cenſores, ne quis in Senatu ſit, qui probro & infamia notandus uideatur. Vnde in hiſtorijs paſsim legimus multos Senatu motos fuiſſe: multis ademptos equos, ut in plebeium ordinem redigerentur.

Eaq; poteſtas ſemper eſto.)

Nam & uitia morum nunquam ceſſabunt, quæ Cenſuræ cauſam præbuerunt: Ergo nec cenſurã oportet ceſſare. Nec etiã deerat ratio, quare hic Magiſtratus quinquennalis eſſet, ceteris ultra annum nõ permiſit. Nam munus iſtud cenſendi, maiorẽ libertatem requirebat quàm aliæ functiones, quæ nõ tãtum inuidiæ habebant.

Transfertur autem hoc uerbum ad alias ſignificationes, quæ tamen ex iſta cauſam trahunt: Vt cẽſura accipiatur pro ſeueritate, correctione & decreto. Vnde cenſuram Eccleſiaſticam dicimus.

DE PRÆTORIBVS.
CAP. V.

IVris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor eſto. Is Iuris Ciuilis cuſtos eſto: huic poteſtati parento.

Quotcunque Senatus creuerit Populusue iuſſerit, tot ſunto.

INTERPRETATIO.

Iuris

Iuris disceptator.)

Qualem Lex hoc loco describit Prætorem, Romani ante Leges XII. tabularum prorsus ignorarũt. Quilibet enim Magistratus cum exercitui præesset, Prætor dicebatur à præeundo secundum Varronem: quòd in re militari præiret. Vnde & Imperatores aliquando dicti sunt Prætores. Cicero ad Heren. Epaminundas Thebanorum Imperator ei, qui sibi ex Lege successerat Prætor, exercitũ nõ tradidit. Verum, cum aucta iam mirum in modum Ciuitate Romana, opus esset præter Senatũ aliquo Magistratu, qui in Vrbe, tum Ciuibus, tum peregrinis Ius diceret: appellabant hanc functionem Præturam: quoniam significatio uerbi à præeundo, uidebatur admodum quadrare.

Fuit itque primus Prætor urbanus, Furius Camillus. De hoc inferius plura ex Pomponio.

Interim meminisse oportet, quod supra quoque admonuimus: hoc caput à Romanis fuisse adiectũ Græcis tabulis.

DE DICTATORIBVS. CAP. VI.

Regio

REgio Imperio duo sunto: iiq; præeundo, iudicando, consulendo: Prætores, Iudices, Consules appellantor.

Militiæ summum Ius habento: nemini parento: salus Populi suprema Lex esto.

INTERPRETATIO

Regio Imperio duo sunto.)

Hunc locum intelligi oportet de Dictatoribus, de quibus infra dicemus. Appellat eos uarijs nominibus, sed non Dictatores. Vnde conijciendum est: rē ipsam esse uetustiorem nomine, ut pleraq; alia. Cæterum, uerba (Regio Imperio) satis ostendunt Dictatores hic describi.

Dicti autem sunt Prætores, quòd Militiæ summum Ius haberent. Itaq; nec alibi, quàm in exercitu, eis hæc appellatio conueniebat, cum in Vrbe lōga esset differentia inter Dictatores & Prætores. Idq; est quod Lex dicit: præeūdo, iudicando. In exercitu enim, & præibant & iudicabāt sine ulla prouocatione.

Militaris igitur res hanc appellationem peperit. Sic & porta in castris, qua exercitus ad præliū educebatur, Prætoria dicta fuit. Item, tabernaculū in quo Consules degebant, Prætorium fuit appellatum. Et Prætoria cohors, quæ à Prætore, hoc est, à Con

à Consule nunquam discederet in bello, ob custodiam corporis teste Festo. Africanum autem inter omnes primum delegisse sibi aliquot fortißimos, q̃ lateri eius adhærentes, omnibus, alijs muneribus uacarent, stipendioq; maiore honorarentur, literis proditum est: quanquàm apud alios multi id anteà quoq; fecissent. Quem morem secuti sunt oẽs, tum in bello, tum domi, præsertim ortis ciuilibus discordijs. Iulius Cæsar propter inimicos aliquandiu usus est custodia corporis, & Pratoria cohorte Hispanorũ, tãdẽ nimia quadam confidentia maluit semel insidias undiq; imminẽtes subire, q̃ cauere semper: ideoq; custodiam remouit, & haud dubiè inimicis maximam insidiandi ansam præstitit: ut euentus tanti uiri nos admonere debeat ne uitiosa securitate periculum subeamus, quod euitare licet.

Vtuntur & hodie Principes nostri custodia corporis, optimo Iure & exemplo.

Militiæ summum Ius habento.)

Hic locus accedit, adeoq; lucem adfert illi, q est supra in Cap. ij. Militiæ ab eo q imperabit, prouocatio ne esto. Quodq; is qui bellum gerat imperaßit, Iusratumq; esto. Per hoc enim disciplinã militarẽ ad amußim obseruabant maiores, quòd à præscripto Ducis, ne digitum quidẽ latum discedere liceret.

ret. Modestinus in. l. iij. §. penulti. ff. De re milita. In bello (ait) qui rem à Duce prohibitã fecit, aut mandatum non seruauit: capite punitur, etiã si res bene gesserit. Quare Macer in. l. Officiũ. ff. eod. tit. Officium (inquit) regentis exercitum nõ tantũ in danda, sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Extant in historijs exempla: Consules. ne filijs quidem suis pepercisse, quod sine iussu eorum con seruissent manus cum hoste.

Salus populi, suprema Lex esto.)

Omnes Leges que ad priuatam utilitatẽ pertinẽt, inferiores esse debent publica salute Populi: præsertim, finis instituti belli, & quæcunq; militiæ agũtur, nõ aliò referenda sunt, q̃ ad Reipublicæ commodum ac defensionẽ. Sicut enim omnium nautarũ finis est, incolumitas nauis, tametsi diuersa sint officia, & utilitas proinde ad unumquenq; reditura sit sigillatim, ut salui perueniant in portum: Ita finis omnium Ciuium domi & militiæ, est publica salus seu defensio Reipublicæ, qua pereũte, nemo potest esse incolumis. Tractat elegãter Cicero De finib. lib. V. Iulianus in. l. Ita uulneratus. §. ulti. ff. Ad Leg. Aquili. Et. l. j. §. ulti. C. De caduc. tollen. Nouell. De hæredi. & Falcidi. in princ.

Huc pertinent omnes Leges, quæ tractant De publi

publicis rebus non alienandis: non usucapiẽdis: nõ intercipiendis, cateraq; id genus. Late enim patet hic fons publicæ salutis, unde suprema Lex in Ciuili statu promanauit.

DE TEMPORIBVS MAGISTRATVVM.

CAP. VII.

EVndem Magistratũ, ni interfuerint X. anni, ne quis capito.

Ciuitatem annali Lege seruanto.

INTERPRETATIO.

Eundem Magistratum.) Grauissima ratione statutum hoc fuit, ne quis eundem Magistratum intra X. annos repeteret: Videlicet, ut euitaretur occasio per diuturnum Magistratũ occupandæ Reipublicæ: quod multos sæpe tentasse, literis proditum est, Tametsi tandem Iulius Cæsar contẽpto Iure, perpetuos honores totumq; Imperium, sed certè infeliciter arripuit.

Hanc legem secuti sunt Imperatores, mutato tamen decimo in quinquenniũ, ad repetendos eosdẽ honores. Iuriscõsulti atq; Iustinianus, cæteris Ciuitatibus idem Ius dffiniunt uelut optimum, in Tit. ff. De muneri. & honorib. Vbi Callistratus in l. Honor: multa de honorum ordine eleganter tractat.

Item

Item in Tit.ff.De uacati. & excusati. munere.Et C. Ad Leg.Iul.de ambit.Item:De honori.non continuan.l.ij.lib.X.Nouell.De defensori.Ciui in.fi. Ne perpetua(inquit Iustinianus)eius solicitudinis continuatione,& fraudulenta per singula biennia renouatione,aliquibus prædicta administratio usq; in infinitum extendatur.

Extant exempla uenerandæ uetustatis, quibus intelligi potest, multos prudentes ac certè bonos uiros,recusasse perpetuum Magistratum etiam cũ offerretur. Fabius enim Maxi.Consulatu à patre suo,auo,ac proauo sæpißimè:à se autẽ quinquies gesto deinde filio eius omnium cõsensu oblato:diligenter cum Populo agebat, ut aliquando uacationem huius honoris genti Fabiæ daret: ne maximum Imperium in una familia continuaretur. Eadem ratione Q.Cincinnatus continuationẽ Cõsulatus oblatam recusauit. Et mirum dictu,quã festinanter optimus ille uir,Dictaturæ à se feliciter gestæ insignia,reiecerit potius quàm deposuerit.M. item Rutilius,iterum Censor creari noluit: longa oratione reprehendens Populum,quòd tantam potestatem uni uellent esse perpetuam.

Quatenus autem ista Magistratuum & annua Legis obseruatio in forũ perduci poßit ac debat: cuiusq;

cuiusq; loci mores, conditio, temporisq; ratio facile commonstrabit.

DE DICTATORIS OFFICIO. CAP. VIII.

AST siquando duellum grauius, discordiæ ciuium: estunto ne amplius sex mẽses, si Senatus creuerit.

Idem Iuris quod duo cõsules tenẽto.

Isq; aue sinistra dictus, Populi magister esto.

Aequitatem quicunq; regat, habeto pari Iure cũ eo quicunq; erit iuris disceptator.

Ast quando Consulis est: Magistratusue Populi, nec reliqui magistratus, ne sunto.

De dictatoris munere prosequitur, quanto tempore duraret olim quo ritu creandus: qua denique præditus esset potestate.

INTERPRETATIO.

Ast si quando duellum grauius.

Quasi sic dicat: Nõ oportet semper in Republica esse Regiũ hoc imperiũ penes duos dumtaxat, qui summum Ius habeãt, neminiq; obtemperent: Verũ tunc duntaxat, cum grauius inopinatumq; bellum, aut implacabiles ciuium discordiæ inciderint, quorum utrunq; summam authoritatem requirit.

Dictaturam autem, Albanos priusquam Romanos habuisse, Fenestella testimonio Liuij refert, & ē uerisimile: quoniā in his tabulis non nisi uetusta, & quæ ab aliis gentibus exemplo didicerunt Romani, tractantur. Erat itaq; extra ordinarius & summus Magistratus, ad quem non nisi in maximo periculo, uelut ad sacram anchoram & ultimum remedium, confugiebatur. In hunc enim quicquid Romanæ ditionis esset, transfundi consueuit: adeò ut non alij Magistratus interim essent. Qua ratione, & duæ secures præcedentibus lictoribus, & cætera Regia insignia illis attribui solebant.

Prætextu huius summi Magistratus, primum Sylla, deinde Iulius Cæsar, Romanam Rempublicā oppresserunt: cum non sex Menses, sed semper retinerent, scilicet ut sic Dictatores dicti euitarent nomen Tyrannidis. Hanc autem arripiendi Imperij occasionem, ut euitarent Romani, semestrē esse uoluerunt tantam potestatem, nec aliter, nisi Senatus decreuisset esse necessarium, admittebant.

Idem iuris.

Diffinit potestatem Dictatoris, quæ tanta fuit, quanta consulis, id est, summa.

Is'q; aue sinistra dictus.

Hoc est, prospera aue. Nam auspicium si uidebatur aduersum, prohibebat suscipere dictaturā. Unde iam

de iam nunc dicimus, bonis aut malis auibus aliquid fieri. Et hac ratione Dictator appellatus est quia creabatur uiua uoce, non suffragijs.

Magister ciuium autem uocatus est: quia in caput ciuis aniaduertere ei licebat, à quo nec prouocabatur. Hinc qui potestatem aliquam de publico habereret, Magistratus est appellatus. In summa, Regiam planè potestatem habebat, solo nomine à Rege distans, & temporis semestris ratione, teste Fenestella.

Aequitatem quicunque regat.

Hoc est. Qui ad talem dictus fuerit summam regēdi potestatem, is Æquitatis & iustitiæ religiosus sit simili modo, atq; omnes Iudices æquū & bonū semper præ oculis habere debent.

Et tacitè Lex insinuat differentiam inter Dictatorem ex corpore patrum, uel Plebe creatū (nā & ex plebe creari mox cœperunt in bello cum Faliscis, teste Fenestella) & eum qui ex consule Dictator salutaretur. Ideoq; subiungit: ast quando consulis: quæ dictio diuersitatem sensus significare solet

Ast quando consulis est.

Quasi dicat: Hoc peculiariter obseruandū, ut quando Consulis est, seu quando ex consule creatur Di-

F ij ctator

ctator: tunc duabus concurrentibus in unum homi-nem dignitatibus, nullus omninò sit Magistratus, nisi quem ipse dixerit. Qua ratione, M. Varro existimat Dictatorē inde appellatū, quòd futuros dictitare Magistratus solitus fuerit.

Originem Dictatorum Pomponius Lætus secundum Octauium Manlium ad id tempus refert, quo Latinorum quadraginta urbes coniurassent in Romanos, non parùm multùm ob id perterritos.

DE AVSPICIIS, ELECTIONIBVS, ALIISQVE RITIBVS. CAP. IX.

Reipublicæ auspicia, Patrum sunto: olliq; ex se produnto, qui comitiis creare consules ritè possint.

Imperia, potestates, legationes, cù Senatus creuerit Populusue iusserit ex urbe exeunto.

Duella iusta iustè gerunto.

Sociis parcunto: se & seruos continento.

Populi sui gloriam augento: domum cum laude redeunto.

Rei suæ ergò, ne quis Legatus esto.

INTERPRETATIO

Rei publicæ auspicia.

Superius de auspicijs siue augurijs diximus, quam

que ob

que olim Gentes prorsus nihil aut domi, aut militiæ inauspicatò agerēt. Appellatum est enim auspicium, ab auium uolantiū spectatione, quasi auis speciū: sicut auguriū à garritu auiū, tam in bonā, q̄ in malā partē. Nā ex auspiciis intelligere se putabāt miseri, quid faciendum utiliter, quidue fugiendū ob perniciē futuram esset. Ideoq; cū omnia ab auspiciis inciperēt, uulgo nunc auspicari dicimus pro incipere. Et augusti appellantur imperatores, quasi Religiosa ueneratione ac obseruatione digni, & bonis augurijs admodū profuturi Romanæ ditioni gubernādæ, sicut ubiq; ī Titulis Iustiniani, & apud Iurisconsultos intelligendū est: nō ab augendo, ut Accursius totius antiquitatis ignarus cōminiscitur.

Hinc Quintilianus auspicacißimum exordium dixit pro felicißimum: & augurari pro diuinari usurpamus. Cice. de diuinatio. lib. j. Calchas (ait) ex passerum numero, belli Troiani annos auguratus est. Item inaugurari, procooptari atque consecrari in aliquem ordinem: à quo rursus contrario modo secludi, rectè nuncupamus exaugurari. Aul. Gelli. lib. 3 cap. 2.

Itaque auspicia & diuinationes earum rerum quæ in republica, aut facienda, aut fugienda essent

quiq; in Senatoirum ordinem eligere & elegi deberent, ad patres Iure Senatorio uult lex pertinere quanquam id multis modis immutatum sit ut ex Pomponio accipiemus.

Comitia autem quorum hic fit, mentio, à simul itãdo dicta: cõuentus sunt populi ad eligendos Magistratus. At concilia cẽsentur, cũ populi pars conuenit. Vnde comitia consularia, prætoria, Tribunitia, Ædilitia, & deniq; omnium magistratuum creandorum nuncupabantur istæ populi coitiones.

Cæterum tres differentiæ comitiorum fuerũt Nam quædam calata: quædam curiata: quædam centuriata uocabantur. Calata comitia, pro collegio Pontificum habebantur, inaugurandi Regis uel Flaminis causa, alioqui semper in foro. Curiata ex curijs, hoc est tribubus constabant. Erant autem Romæ tribus initio tres: tandẽ cœperũt esse trigintaquinque, manente tamen nomine, ut de centurijs agrorũ dicit Columella lib. VI. Ex his enim pro conditiõe census & ætatis, per lictorem conuocabantur. Centuriata deniq; comitia erant, cũ per singulas centurias calculus unus pro suffragio ferebatur. Sic & ciues ob multitudinem, centenario numero distribuebantur in creandis consulibus.

Imperia, Potestates, Legationes.

Non sol

Non ſolum illud publicè intereſt, ut imperia & Legationes Senatus decreto, iuſſuq; populi deſignentur ad obcundam huiuſmodi functionem: Verumetiam hoc cum primis expedit, ut quo tempore Senatui uiſum fuerit, pro coditione rerũ modò celerius modò tardius, Vrbem exeant. Sunt enim multa, quorum conficiendorum maxima ſpes eſt in celeritate & contrà, pleraq; cunctationem quandam requiſierunt. Hanc igitur cenſuram & cognitionem, penes Senatum Populumq; eſſe oportet.

Ex hoc Iure Tituli prodierunt. ff. & C. De offici. Cõſul, & lega. Item. ff. De legationi. Et. C. lib. X. Vbi de conſenſu quoq; publico. qui in Legationibus rerum maiorum exigitur, multa ſunt ſtatuta

Duella iuſta, iuſtè gerunto.

Grauis ſententia eſt. Porrò multum diſtant: bellum eſſe iuſtum. & iuſtè geri. Poteſt enim iuſtũ eſſe bellum, cum tamen nõ rectè geratur: quemadmodum dixit ille. nõ tam uincere, quàm uictoria rectè uti oportere. Et ex diuerſo, nonnunquam belli cauſa iniuſta eſt, cũ interim in militari diſciplina nihil delinquatur à Ducibus. Vtrunq; iſta Lex complectẽs: Iuſta bella, uult iuſtè geri.

Quid igitur eſt iuſtum bellum? Vlpianus ſic diſ

finit in.l.Hostes.ff. De capti. & postlimi.reuers. Hostes (ait) sunt, quibus bellum publicè Populus Romanus decreuit: uel ipsi, populo romano. Cæteri uerò, latrũculi uel prædones appellãtur. Cicero autem in Officijs, inspecta penitus bellorum causa, pulchrè disputat: ob eam tantùm causam bellũ esse suscipiendum, ut in pace uiuatur. Profecto Iustitiã belli, ex iure naturæ metiri oportet, hoc est, ex defensione necessaria, per.l.Vt uim .ff.De Iustit & Iur.

Iustè autem tunc geritur bellum ut describit Cicero ibidem, cum parta uictoria cõseruantur illi, q nec crudeles, nec immanes in bello fuerunt. Idq; est quod hic dicit Lex: Socijs parcendũ, eosq; cum rebus omnibus seruandos esse. Quod Romani semper ferè secuti sunt.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Tusculanos enim, Sabinos, Hernicos, & Faliscos, in prælio uictos: non solum seruarunt, sed & in Ciuitatem acceperunt. At contrà, Carthaginem & Numantiam perfidas Ciuitates, funditus euerterũt In summa, plures propemodum prouincias & Ciuitates, uirtute & liberalitate, quàm armorum ui ad Imperium suum redegerunt.

Domum cum laude redeunto.

Rebus

Rebus militaribus feliciter gestis, Lex uult eos domum cum laude uenire. Quæ clausula haud dubiè sumpta est ex Solonis instituto, qui semper dicere solebat: duabus potissimum rebus Rempublicā cōtineri: præmio, & pœna. Nihil profectò Romanos ad res magnas strēnuè subeundas æquè commouit, quàm gloriæ præmium, quod plurimis modo, tum in uita, tum post mortem à maioribus propositum esse uidebant.

Et hinc primum illud est factum: quòd Dux exercitus re feliciter gesta, Imperator diceretur etiā post bellum: Scilicet referens hoc honoris nomen, quoniam optimum militiæ suæ exemplū dedisset: Idem obseruabatur de ijs, qui fœderis feriēdi prouinciam utiliter expedissent. De hoc enim Plinius accipi uult lib. VII capi. XXVI. dum laudes Pompeij recensens: Toties (ait) Imperator, antequā miles. Cicero Philip. 4. Faciam igitur (inquit) ut Imperatores instructa acie solent, quanquàm paratissimos milites ad præliandum uideant, ut eos tamen adhortentur. Nunc uerò nomen Imperatoris trāslatum est ad significandam sacrosanctam Romani Principis dignitatem, ut in Titulis Iustiniani Cæsaris & nostrorum Principum maximorum.

Deinde, mos triumphandi, honor qui à Senatu decerneretur omnium maximus, sequebatur uictores.

res. Solenniter autē decernebatur, & causa cognita, secundum Leges triumphales, quarum prima erat: Ne quis triumpharet, nisi quinq; milia hostiū una clade cecidissent. Secunda: Vt huius rei ueritas apud Quæstores Vrbanos assereretur iureiurādo. Tertia: Ne quis ad triumphandum admitteretur, nisi auxisset Imperium, non etiamsi recuperasset amissam Prouinciam.

Modus autem triumphandi talis erat. Victores corona primum laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor equi albi trahebant, Romam inuehebantur. Præcedebat Senatus: sequebatur Populus: post hunc ordo militaris. Ante currū uictoris, ibant Duces uicti, catenam ferream collo gestantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Vrbem atque domum reducebantur. Cicero in Pisonem: Quid tādem (inquit) habet iste currus? Quid uicti ante currum Duces? Quid simulachra Oppidorum? Quid aurū? Quid argentū? Quid Legati in equis & Tribuni? Quid clamor militum? Quid tota illa pompa? Quid uehi per Vrbem? Vnde sunt qui triumphum à tribus ordinibus: Senatus, Populi, & militum, dici existimāt.

Eòdem pertinet statuarum laus, quas & post mortem Senatus ei, qui de Republica optimè meritum

tus esset. decernere solebat. Vides ne igitur, quot præmiorum genera produxerint uerba huius Legis: Domum cum laude redeunto: scilicet ut cæteri ad imitationem uirtutis allicerentur?

DE TRIBVNIS PLEBIS. CAP. X.

Plebes, quos pro se contra vim auxilij ergo, creassit, Tribuni eius sũto. Quodq; hi prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto.

Sanctiq; sunto: neue plebem orbam tribunis, relinquuntor.

INTERPRETATIO.

Plebes quos pro se.)

De Tribunis plebis multa superius dicta sunt, & plura dicentur ex Pomponio. Interim obseruẽt Tyrones Iuris: Plebes hic dici prisca locutione, cũ nũc frequentius Plebs dicamus. Gelli. Plebes (inquit) in qua Ciuiũ gentes Patriciæ non insunt. Hos Lex uult esse sanctos, hoc est, ab omni iniuria munitos: quoniam auxilium ferre solebant aduersus uim Senatus, erantq; Ciues sine his orbi, quasi amissis defensoribus. Orbus enim prorie dicitur oculis priuatus. Per translationem is intelligitur, quicunq; aliqua re chara priuatus sit, ut uxore, liberis, parentibus. Sic plebes hic orba dicitur, amissis Tribunis.

DE

DE SENATV.

CAP. XI.

Omnes Magiſtratus auſpicium iudiciumq; habento.

Ex'q; ijs Senatus eſto: eius decreta rata ſunto.

Aſt ſi poteſtas par maiorue prohibet. S C. præſcripta ſeruanto.

Is ordo vicio vacato: cæteris ſpecimen eſto.

INTERPRETATIO.

Omnes Magiſtratus auſpicium.)

Quatenus ad Religionẽ pertinet, omnes Magiſtratus auſpicato creari debẽt: quãtum uerò ad humanam cenſuram reſpicitur, uult Lex omnibus poteſtatibus eſſe Iudiciũ, in quo de illata fortè iniuria diſpiciatur. Deinceps (inquit Cicero) omnibus Magiſtratibus auſpicia & Iudicia dãtur. Iudicia, ut eſſet Populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles conuentus, probabiles impedirent moræ. Sæpè enim Populi impetum iniuſtũ, auſpicijs Dij immortales repreſſerunt.

Debent nobis iſta deſeruire in foro ut edocti à CHRISTO *ſeruatore noſtro, intelligamus multò magis omnes noſtri ſeculi Magiſtratus auſpicio uero & infallibili creãdos eſſe, hoc eſt, ex uerbo Diuino*

uino.l.In nomine domini.C.De offici.Præfect.Præto.Nouell.De arm.in princi. Quare solēnis est forma Iurisiurandi, quod præstare debent Magistratus ante ingressum publicæ functionis.Nouell. Iusiuran.quod præsta.ab his.

Exq; iis Senatus esto.)

Romulus primùm condita Vrbe Senatorium ordinem instituit, centum patribus quorum consilio uteretur, electis. Posteà Tul. Hostilius & Tarquinius Priscus Senatus maiestatem auxerunt. At Tarquinius ille Superbus, magnā partē, morte & exilio perdidit, sicut Liuius eleganter tractat.

Eius decreta rata sunto.)

Nam ita res se habet (ait Cicero) ut si Senatus, dominus sit publici consilij, quodq; is creuerit, defendant omnes. Et si reliqui principes ordines consilio Rempublicam gubernari uelint: poßit ex temperatione Iuris, cum potestas in Populo, authoritas in Senatu sit, teneri ille moderatus & concors Ciuitatis status, præsertim si proximæ Legi parebitur. Viden' quomodo temperata quadam istitutiōe, Senatui sic defertur potestas, ut Populo non adimatur. Inde semper sic dicere solebant. S.P.Q.R. hoc est, Senatus Populusq; Romanus. Hæc omnia latius infrà tractabuntur.

Ast si po

Ast si potestas par maiórue prohibet. S. C.)

Superius cap. j. dixit Lex: Ni par maiórue potestas Populusq; prohibeßit. Semper enim hoc temperamentũ obseruauit, ut intercedendi Ius Populo reseruaret. Itaq; sic est accipiendus hic locus: Si par aut maior potestas prohibuerit decreta Senatus, seruanda sunt Senatusconsulta, per cognitionẽ Populi ex æquo & bono præscripta: non uerò quomodo semper uoluerint Patres, nimia fortè dominandi libidine adfecti.

Is ordo vitio vacato.)

Oportet quidem nullum omninò uitium esse in Senatu: si aliqui tamen fuerĩt mali, non ideo statim totus ordo damnandus est. Non enim (ait Cicero) de hoc Senatu, nec de his hominibus qui nunc sunt: sed de futuris, si qui fortè his Legibus parêre uoluerint, hæc habetur oratio. Subdit præterea multũ eleganter: quomodo fieri poßit, ut euitẽtur uitiosi Senatores: Id autem (inquiens) difficile factu est, nisi educatione quadam & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci aut temporis.

Cæteris specimen esto.)

Magis decet Magistratum bonis uiuendi exemplis, quam Legibus prescriptis imperare. Vt enim

(inqui

(inquit Cicero) cupiditatibus Principum & uitiis infici solet tota Ciuitas: sic emendari & corrigi cōtinentia. Et paulò infrà: Nec enim tantum mali est peccare Principes, quanquàm est magnum hoc per seipsum malum: quātum illud, quod permulti etiā imitatores Principum existunt. Nam licet uidere, si uelis replicare memoriā temporum: qualescunq; summi Ciuitatis uiri fuerint, talem Ciuitatem fuisse. Quaecunque mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in Populo secuturam. Et rursus: Quò perniciosius (ait) de Republica merentur uitiosi Principes: quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in Ciuitatem: neq; solum obsunt quod illi ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt: plusq; exemplo, quàm peccato nocēt.

Hanc itaq; Legem, de omnibus Magistratuum generibus oportet intelligi: non autem de singulis generum. Quod Cicero his uerbis declarat: Atque haec Lex dilatata in ordinem cunctum: coangustari etiam potest. Pauci enim atq; admodum pauci honorè & gloria amplificati, uel corrumpere mores Ciuitatis, uel corrigere possunt.

DE

DE SVFFRAGIIS. CAP. XII.

*alias cūſciſcentur

CReatio Magiſtratuum & Iudicia, Populi iuſſa, vetita, cum Senatus ſuffragio *conſciſcentur: optimatibus nota, plebi libera ſunto.

Nunc de ſuffragijs tractat Lex. Eſt autem ſuffragium, uox illa quæ dabatur in comitijs, & in tabellis deſcribebatur, qua unuſquiſq; ſuam declarabat uoluntatem de aliquo Magiſtratu creando, aut reo damnando. Initio autem uoce & palàm ferebātur, ut nunc quoq; fit: donec ferrentur tabellariæ Leges, quæ ſuffragia tabellis deſcribi uoluerunt.

Aliquando tamen ſuffragium pro auxilio accipitur, ut in Tit. C. De ſuffragi. Nā quod in Nouellis legitur Vt Iudices ſine quoquo ſuffragio fiant: inſulſiβimè uerſum eſt è Græco Iuſtiniani Codice Sed à Gregorio Haloandro homine doctiβimo, & de Republica optimè ſemper merito, ſic reſtitutum eſt: Vt Præſides abſq; ulla datione pecuniæ, ad officia mittantur.

INTERPRETATIO.

Creatio Magiſtratuum & Iudicia.)

Primùm loquitur hæc lex de ſuffragijs, idq́ue principalis

cipaliter: eum dicit Populi iussa: deinde de intercessione, cũ adijcit uetita. Intercedere enim post alia significata accipitur pro inhibere, coercẽre, uetare: Vnde intercessionem uulgò oppositionẽ dicimus. Et propriè intercedere fuerat Tribunorũ plebis qbus Ius intercedendi cõcedebatur. Nã in hoc creatos dicit Gellius. nõ ut Ius dicerent, sed ut intercederent opponerentq; sese iniurijs ac uiolentijs Cæsar bell. Ciui. j. Refertur stàtim (ait) de intercessione Tribunorum

Cum itaque uel Senatus iuditia, uel populi iussa aut intercessiones suffragijs consciscẽtur (sic enim legendum puto) tunc debent sine tabulis colligi. Vulgo nunc uota dicunt huiusmodi suffragia.

Optimatibus nota, Plebi libera sunto.

Ita mehercle attendi, nec satis intellexi quid sibi Lex aut quid uerba ista uellent, inquit Atticus apud Ciceronem Quare & nobis est curandum, ne aberremus in tam lato campo. Nam multa ac uaria sub his paucis uerbis Lex ut solet, cõplectitur. Tollit autem omnem occasionem ferendæ Legis, scilicet de tabellis, per quas insinuarentur suffragia introducendis: sicut postea contra hanc sanctionem multæ tabellariæ Leges latæ sunt. Quamobrẽ (ait Cicero) suffragandi nimia libido in non bonis cau-

 sis, eris

sis, eripienda fuit potentibus. Non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. Et infra: Sic enim (inquit) à me Lex est recitata de suffragijs: Optimatibus nota, plebi libera sunto. Quæ Lex hãc sententam coutinet: ut omnes Leges tollat, quæ postea latæ sunt: quæ tegunt omni ratione suffragiũ: ne quis inspiciat tabellam, ne roget, nec appellet.

DE QVÆSTORIBVS CAP. XIII.

* Aliàs coherario.
* Aliàs coherẽdi.

AT si quid erit quod extra magistratus * coærario æsussit, qui coæret Populus creato, eiq; ius * coærendi dato.

INTERPRETATIO.

At si quid erit.

Videtur mihi uerum quod Riuallius dicit hunc locum de Quæstura accipiendum esse, de qua post has tabulas ex Pomponio dicetur. Interim hoc solum obseruandum est à Tyronibus Iuris, quòd Lex priscis appellationibus utatur, dicatq; coærarium, pro ærarium, ut nũc uocamus, & coærare pro ærare: sicut cõfiscandi uerbũ hodie nobis est familiare. Proinde Aesußit dictum est, pro æris aliquid cedere, ueldes

uel deferri Fisco. Ideoq; sine aspiratione scribendū puto: quoniam nihil hic ad rem facit uerbum cohæreo, res, rere. Item coæret hoc loco, coniunctiuus ē à coæro ras, rare,. Vt sit sensus: Si extra Magistratus functionem delatū aliquid fuerit Aerario: id q̄ proprio quodam officio in Fiscum redigat, à Populo creari debet, quò magis Ius publicæ pecuniæ tali modo tractandæ, publica authoritate Ius habeat. Nam Quæstores inde sunt dicti, quòd publicæ & Vrbanæ pecuniæ, Aerariiq; curam gererent: quorū originem antiquißimam esse, & penè ante omnes Magistratus, Vlpianus tradit in .l.j ff. De offici: Quæstor.

QVIBVS IVS SIT CVM POPVLO AGENDI, AVT CVM SENATV. CA. XIIII.

Cum Populo, Patribusq; agendi ius esto Consuli, Prętori, Magistro Populi equitumq; eiq; quem produnt patres Consulum rogandorum ergò.

Tribunisq;, quos Populus rogassit, Ius esto cum Patribus agendi.

Idem ad plebem quod censuerint ferunto.

INTERPRETATIO.

Agendi ius esto.

Cum populo aut cum patribus agere uocat, quod Gellius lib.14.cap.7. Populum aut Senatum consulere dicit. Hoc autem quibus liceret, Lex ista recenset, ne paßim omnes ob quascunq; causas Senatũ molestarent. Cn. Pompeius initurus primum Consulatum, M. Varronem amicũ suũ rogauit ut ei scriberet introductoriũ: quid facere dicereq; deberet, cũ Senatum consuleret.

Cæterũ ut cõmodã incidẽte neceßitate, Senatus cõsulẽdi occasionẽ haberẽt: cõcessũ præterea his fuit Ius habẽdi Senatus, seu (ut nũc dicũt) cõuocãdi

Eiq; quem produnt patres.

De interrege loquitur Lex, quẽ Patres prodere magis q̃ creare extra ordinẽ tẽpore neceßitatis solebãt. Interreges autẽ initio dicebãtur centũ Patres, qui mortuo Romulo, donec alius Rex crearetur, Rempublicam gubernabãt, quisq; dumtaxat quinq; diebus per ordinem. Verum posteà Interregis creandi hæc fuit ratio. Cum reipublicæ causa abessẽt COSS. nec habẽdis comitiis interesse possent: siue aliquãdo COSS. uitio creati essent, nec placuisset aut non expediuisset comitiorum duntaxat gratia Dictatorẽ dici: Item, si graues discordiæ incidissent: tunc res ad interregem deducebatur, qui Consularia comitia haberet teste Fenestella. Et de hoc inter

rege

rege loquitur ista Lex, quem Patres creabant, ut comitia haberet, ac sententias loco Consulis rogaret.

PRÆCEPTA IVRIS DE MAGISTRATV. CAP. XV.

Væ cum Populo, quæ cum Patribus agentur, modica sunto. *Aliàs quæcunque in Populo quæcunque in Patribus

Senator qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto.

Loco Senator, & modo orator, causas Populi tenento.

Vis in Populo abesto,

Par maióri'ue potestas, plus valeto,

Ast qui turbassit in agendo, fraus * authoris esto.

Intercessor rei malæ salutaris ciuis esto.

Qui agent, auspicia seruanto.

Auguri publico parento.

Hanc enim lectionem sequor. *Aliàs actoris

Cicero istã Legem dicit præclarã esse. Cõtinet enim egregia quædam iuris præcepta de Magistratu, nec certè multùm dißimiliter, quàm Iustinianus librum quendam mandatorum scripsit ad Præsides Prouinciarum quem Holoander uir ad restituẽdas Leges à DEO Germaniæ donatus, elegãter inscripsit

post Nouell. Præcepta Præsidum: cum hactenus, De mandatis Principũ legeretur.

INTERPRETATIO.

Quæ cum patribus agentur.

Modica sunto, id est, modesta atq; sedata, dicit Cicero. subijciens tria iussa ad Senatum quæ ex Lege colliguntur. I. Vt adsit uocatus: Nam grauitatem (inquit) res habet, cum frequens ordo est. II. Vt loco dicat, hoc est rogatus. III. Vt modo: ne sit infinitus. Nam breuitas: non modo Senatoris, sed etiã Oratoris magna laus est in sententia. Nec est unq̃ longa oratione utendum, nisi magna rerum necessitas, uel utilitas euidens exigat.

Senator qui nec aderit.

Hoc enim est primum iussum, ut adsit Senatus, qui aut legitima causa absentiam purgabit, aut culpæ reus habebitur. Vnde non aberrant, qui nunc in Ciuitatibus pœnã adijcere solent in absentes Decuriones, aut etiã tardius aduenientes. Hæc enim disciplina in publicis functionibus modestiam retinens, mirum in modum laudabilis est.

Loco Senator.

Secundum præceptum, ut loci & ordinis habeatur ratio in Senatu, ob euitandam confusionem. Quatione

tione in Titu. ff. De alb. scriben. Vlpianus diligentissimè tractat de ordine Decurionum obseruando, Itaq; Senator, loco & ordine designato, dicere debet sententiam suã & nõ nisi rogatus. Nam nihil magis obstat consultationibus, quã si promiscuis interruptisq; uocibus more rixãtium, temerè profundantur sententiæ. Profectò usus mutuorũ colloquiorum, mensæ quidem deseruire potest ad exhilarandos animos: uerùm cum serijs deliberationibus publicarum rerum in Senatu pugnat ex dyametro, nec permittit liberum esse animi iudicium. Itaq; multò magis nunc in principum aulis prescriptũ huius legis retinendum est: ubi non nisi de maximis Reipublicæ rebus tractari solet.

Et modo Orator.

Tertiũ iussum addit Senator enim est, cũ loco & ordine dicit in Senatu: Orator aũt, cũ sententiã dicit causæ appositam: cũ rationes adnectit: cũ utilitatẽ publicam ostẽdit: cũ singulis addit iustã opiniõis suæ cõprobationẽ. Quæ omnia, modo fieri oportet et cõcinna breuitate, ut cæteri quoq; admittantur ad dicendum, & ne tempus inutiliter pereat exequendis ijs quæ dicuntur. Certè modus est pulcherrima uirtus, præsertim in publicis consultationibus.

Obserua igitur hoc loco, bone lector, quàm eleganti compendio Lex adeoq; tribus penè uerbis explicet tria præcepta latißimè patentia. Nostri nimis ingenti uerborum copia (si modo copiã rectè dixerimus tam inanem uerborum congeriem) non satis uidentur explicare ea quæ tum priuatim tum publicè tractant.

Causas Populi tenento.

Est Senatori (inquit Cicero) necessarium nosse Rempublicam: idq; latè patet: Quid habeat militũ: quid ualeat ærario: quos socios Respublica habeat: quos amicos: quos stipendiarios: qua quisq; sit Lege, conditione, fœdere: tenere cõsuetudinẽ decernẽdi: nosse exẽplaria maiorũ. Vides iã, qua scientia oporteat Senatorem esse instructum, ut causas Reipublicæ, oratione sua in consultationibus rectè tractet? Nam pertinent ista omnia ad inuentionem, quã primam esse debere, nemo dubitauerit.

Vis in Populo abesto.

In actionibus cum Populo, primum & maxiumm è, ut uis absit. Nihil est enim (ait Cicero) exitiosius Ciuitatibus: nihil tam contrarium iuri & Legibus: nihil minus ciuile est & humanum: quàm composita & constituta Republica quicquam agi per uim.

Et perti

Et pertinet hæc clausula ad actiones cum Populo, sicut præcedens accipitur quando cũ Senatu agitur.

Par maiórue poteſtas plus valeto.)

Hoc eſt, ſi par aut maior Magiſtratus interceſſerit bonis rationibus ductus, obtemperãdum eſt, & proprio errori cedendum. Parêre iubet interceſſori (ait Cicero) quo nihil præſtantius. Impediri enim bonam rem melius: quàm concedi malè. Qua ratione ex multis Tribunis prædurius aliquid uolentibus, unus ſe opponens, proferebatur. Et bonus ille Cato, cuius & Cicero cum magna laude meminit, ſæpè interceßit oratione ſua in Senatu, ne Reſpublica læderetur, & ſummis periculis ſe tandem expoſüit.

Aſt qui turbaſſit in agendo.)

Nihil tam plæclarũ eſt, quin ſi abutaris, fiat in Republica pernitioſum. Conceſſum autem eſt Iure, ut cum Populo agatur. Aſt ſi quis turbauerit publicam tranquillitatem, & commouerit ignobile uulgus ad ſeditionem, quod oratori adfectus mouenti facilimum fuerit: is de fraude ſua teneatur, uelut author ſeditionis.

Ex hoc fonte promanarunt Tit. C. De ſeditioni. Et. l. Capitalium. §. Solent item. l. Si quis aliquid. ff. De pœn. Et. l. Qui cœtum, in princi. ff. Ad

Leg.

Leg. Iuli de ui public. Sic & Constantinus Imperator in .l. Quoniam. C. eod. tit. constituit eum esse puniendum, qui caussam malorum præbuit inter multos.

Intercessor rei malæ, salutaris ciuis esto,)

Quis non studiosè Reipublicæ subuenerit, hac tā præclara Legis uoce laudatus? dicit Cicero. Profectò magnam salutem adfert Reipublicæ is, qui malæ rei sese opponit, quantum in eo est. Solon igitur non sine caussa tulit Legem suis Atheniensibus: Vt qui orta seditione, non sumeret arma, is grauiter puniretur. Prima frōte ea Lex iniqua uidetur, quæ ad arma trahit, cum reprimere potius ac manibus excutere debuisset: Sed ratio, quæ Solonem mouit, ex hoc fonte constat. Si enim mali soli ad seditionem prosilirent, bonis interim delitescentibus: quis rogo intercederet malorum hominum perniciosis conatibus? Proinde uoluit sapientißimus Legislator, ut omnes sumerent arma ad intercedendū pro Republica.

Qui agent auspicia seruanto.)

In publicis institutis, siue cū Senatu, siue cum Populo agatur, Lex uult seruari auspicia, quibus rati sunt semper fore, ut res feliciter succederet, & im-

minens

minens malum euitaretur. Nam qua dignitate res putati sunt Augures olim apud Ramanos ac alias Gentes, suprà diximus. Vt iterum admoneamur, quantò nos magis oporteat omnia facere in nomine CHRISTI seruatoris nostri. Sũt enim omnia id genus pseudo Religionis deliramenta per posteriores Imperatores rectè sublata, in Tit. C. De paga. & sacrifi. Item, De malefic. & mathema. Illud prætereundũ non est, & nobis deseruire potest: Quòd Gentes tametsi ueram Religionem ignorarent, ac in idololatria prorsus eßēt demersi, donec à CHRISTO & Apostolis eius, præsertim Paulo, ueritatem acciperent: attamen lumine quodam naturali intelligebant, magicam superstitionem damnandã esse, hoc est, ea præstigia quæ extra publicum ritũ certis quibusdam incantationibus, & nescio quibus ineptijs faciebant. Vnde Augustinus de Ciuitate DEI, scribit, in XII. tabulis fuisse legem, quæ magicas imposturas prohibebat, cum & Ciceroni uehementer displiceant. Et Dido apud Virgili. Aen. 4. sic dicit:

Testor chara Deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

De his intelligi uult Vlpianus in. l. j. §. Medicos. ff. De uari. & extra. cognitio. Non tamẽ (inquiens)

quiens(si incantauerit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo in posterũ utar) exorcizauit. Nõ sunt enim ista Medicinæ genera: tametsi sint qui hos sibi profuisse, cum prædicatione adfirment.

Pudet me hic referre, quàm Gntes in suo errore nos uicerint, & quantopere confundamur, quoties eorũ memoria nobis obijcitur: Videlicet, quia tam frequentes nunc sunt incantationum ac Diuinationum præstigiæ, ut plus illis ferè quàm nostræ Religioni tribuamus, frustrà reclamãte Apostolo per omnes suas Epistolas. Sed de hoc magis mirandum: quòd Magistratus ista ferant aliquando conniuentibus oculis: quibus oro ut CHRISTVS uerũ donet Spiritum, & oculos uidendi tales imposturas Sathanæ.

DE PROMVLGATIONE LEGVM: DE PRIVILEGIIS: DE SINGVLIS REBVS AGENDIS.

CAP. XVI.

PRomulgata proposita, in ærario cognita sunto. Nec plus, quàm de singulis rebus semel consulunto.

Rem populum docento: doceri à Magistratibus priuatisq;

uatisq; patiuntor.

Priuilegia ne irroganto.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium. ollosq; quos censores in partibus Populi locassint, ne ferunto.

Donum ne capiunto, neue danto, neue petenda, neue gerenda, neue gesta potestate.

Quisque earum rerum migrassit, noxiæ pœna par esto.

Censores fidè Legem custodiunto: priuati ad eos acta referunto: nec eò magis Lege liberi sunto.

Has Leges Cicero præclarißimas uocat, translatasq; de XII. tabulis: præsertim eas, quæ priuilegia tollunt, & quæ de capite Ciuis rogari, nisi maximo comitio uetant. Nec certè contemnenda sunt nobis in nostro foro omnia quæ Lex ista præcipit.

INTERPRETATIO.

Promulgata proposita.)

Rectè constitutum est, ut promulgatæ Leges agerentur in Aerarium, ac diligenter custodirentur. Primùm ne periret exemplar: deinde, ne quis fortè fraudem corrumpendo amittere posset. Qua ratione moti Romani: Leges XII. tabularum in æs incisas, reposuerunt in Aerarium, ut Tranquill. scribit in uita Iulij,

Hinc sumitur mos in Ciuitatibus nec certè repudians

pudiandus, quòd Statuta sua in publicam custodiã reponant. Veruntamen meminisse oportet: ne custodiantur solum Leges, sed ut obseruentur etiam. Ipsa literarum monumẽta recludi debent in Ærarium: at obseruatio palàm circunferri debet per totam Rempublicam.

Nec plus quàm de singulis rebus.)

Habet enim talis inconstantia, si eadem res per nouas consultationes sæpè immutetur, multa incommoda. Primùm: non contingit sine motu & turbatione, mutatio rerum publicarũ: Deinde, datur ansa leuioribus hominibus ad nouationem procliuis, ut sub prætextu emendandæ rei, sæpè tentent incõsueta statuere: quod Aristoteles in Politicis uehementer improbat. Optima igitur ratione hæc Lex uult non amplius quàm semel de singulis rebus per consultationem aliquid constitui. Interim tamen loquens regulariter, non tollit arbitrium boniuiri, ut foro seruiatur, & temporum conditioni ac rerũ inopinato accidentium.

Priuilegia ne irroganto.)

Tota uia errauerit, si quis putet hanc Legem prohibere omnia priuilegia: sed cum maximo delectu atq; cõsilio cõcedi uoluit. Sic enim & Cicero intelligit:

telligit: In priuatos homines (inquiens) Leges ferri noluerũt: id est enim priuilegium, quo quid est iniquius? Cum Legis hæc uis sit: scitum & iussum in omnes ferri: de singulis, nisi cẽturiatis comitijs, noluerunt. Audis, Leges non esse ferendas de singulis. Item, comitia esse adhibenda maxima, ut certa ratione concedãtur priuilegia? Veriti enim sũt prudentißimi uiri, ne paßim sine delectu concederentur priuatæ Leges indignißimis hominibus: & ne tandem per hanc occasionem, totius Iuris obseruatio dissolueretur, facerentq; uilißimi quiq; quid uellent, confidentia priuilegiorum.

Multò minus igitur eleuare uult hæc Lex priuilegia, quæ summa quadam Aequitate certis hominum generibus concessa sunt, quæ Iurisconsulti adpellant Ius singulare, ut Paulus in. l. Ius singulare. ff. De Legib. Nam his sublatis, bona & certè melior pars Iuris tolleretur. Exempla autem priuilegiorum de quibus loquitur ista Lex, adferre huc potes ex. l. j. §. Planè. ff. De constitu. Princ. Et ex. §. Sed & quod Principi. Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. Nam talia indulta, si non ex plena cognitione præstentur, summam habent iniquitatem.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium.)

Gra

Grauißima priuilegij cauſſa eſt. cum de capi- te priuati Ciuis aliquid ſtatuitur: Ideo Lex requi- rit ea in re maximum comitium , ut iudicia totius Populi ſuffragijs conſciſcerentur. Accipit autem Cicero maxima comitia, hoc eſt, cēturiata, ſicut ap paret latius in oratione pro P. Seſtio. Sed & hoc lo co ſatis id declarat. Deſcriptus enim (inquiens) Po pulus cēſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet in ſuf fragium conſilij, quàm fuſe in tribus conuocatus.

Perpende igitur rogo te, bone lector, quanti o- lim æſtimauerint cenſuram & cognitionem de pri uilegijs, cuius nunc ferè nō habetur ratio. Priuile- gia hodie dicimus, aliâs beneficia, aliâs indulta, ali â s diſpenſationes: & interim non perpendimus, q̃ magna res ſit relaxare Ius & ordinationem DEI per huiuſmodi conceßiones, niſi grauißima cauſſa ſuadeat. Extat in Iure Pontificio Tit. De priuile. Nos latius in lib. De Iure ſingulari, tractauimus.

Donum ne capiunto, neue danto.)

De captis pecunijs & ambitu, tractāt hæ leges, au thore Cicerone. Nā uirtuti ultrò ſunt offerēdæ: nō autem pecunia redimendæ dignitates & publicæ adminiſtrationes. Neque igitur in deſignādo, neq; in gerendo, neque in deponendo Magiſtratu pecu

niaria

niaria corruptio interuenire debet. Initio autem Magistratum precibus ambire licebat: deinde cœperunt pecuniâ redimi suffragia, quod hac Lege prohibetur. Tãdem cum ambitio & largitiones miscerentur, utrunq; sublatum fuit, ut in Tit. ff. & C. Ad Leg. Iuliam de ambit.

In Magistratu autem pecuniam capere, ac uenalem habere Iusticiam, semper abominabile fuit. Vnde est Tit. ff. et C. Ad Leg. Iul. repetũda. Ex eodem iure factum est Plebiscitum, cuius meminit Modestinus in Tit. De offici. Præsid.. Plebiscito (inquiens) continetur, ne quis præsidum, munus donũue caperet, nisi esculentum potulentũmue, quod intra dies proximos prodigatur. Vlpianus autem latius explicans hoc temperamentum, in l. Solet. ff. De offici. Procon. Non uerò (inquit) in totum xeniis abstinere debebit Proconsul, sed modum adijcere: ut neque morosè in totum abstineat, neq; auarè modum xeniorum excedat. Quam rem Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus, elegantißima epistola sunt moderati, cuius epistolæ uerba hæc sunt: Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vet⁹ prouerbiũ est: οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Nam ualde inhumanum est, à nemine accipere: sed paßim, uilißimum est: & per

omnia, auarißimum. Demum subdit: Sed nec xe-nia producenda sunt ad munerum qualitẽ. Tracta-tur etiam hæc materia in Tit. C. De Sportul.

Quisquis earum rerum migrassit.

Hoc est, quisquis excesserit aliquid horum statuto-rum (sic enim migraßit, pro excesserit dictũ est) noxiæ pœna par esto. Nam qua quis pœna sit adfi-ciendus ob contẽptam hanc Legem, Iudicijs magis quã uerbis faciendum est, ut in suo uitio (ait Cice-ro) quisq; plectatur: Vis, capite: auaritia, mulcta: honoris cupiditas, ignominia sanciatur. Obseruã rogo diligenter has sententias, quæ ad multa tibi deseruient in Republica.

Censores fidè Leges custodiunto.

Cura Legis seruandæ Censoribus data fuit, præter ea quæ superius dicta sunt de moribus hominum cõ-seruandis. Cicero autem pulchrè: Hæc detur (in-quit) cura Censoribus, quandoquidem eos in Repu-blica semper uolumus esse: apud eosdem qui Magi-stratu abierint, ædant & exponant, quid in Magi-stratu gesserint, deq; is Censores præiudicẽt. Vult itaq; hæc Lex eos qui Magistratu functi sunt, pu-blico Iure rationem referre, causamq; exponere Censoribus, si quid forte deliquerint in officio: ta-men accusatori priuato, integram dictandi iudicij facult-

facultatem seruari

Ex hoc fonte est Tit. C. Vt omn. Iudic. tam Ciuil. quam mili. Et Nouell. Vt præsi. absq. ull. dati. pecun. §. Necessitatem. Vbi constituitur, quod omnes Magistratus post depositam administrationem per quinquaginta dies, in ciuitatibus uel alijs locis permanere, ac fraudum suarum rationem reddere debeant. Vulgo subire Syndicatum appellant: Latinè causam dicere, nuncupandum est.

Hoc munus autem custodiendæ Legis, Romani à Græcis sunt mutuati. Cicero: Græci (ait) hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creantur: nec ij solum literas (nam id apud maiores quidem etiam nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabãt ad Legesq; reuocabant.

Hactenus igitur sit disputatum ex hac Lege de Magistratibus, quæ post Religionem, publici Iuris altera pars est: ut proinde totum iam breuiter uideas eius Iuris ordinem, nihilq; desiderare poßis, quã si nomina Magistratuum exactius aliquantò uolueris intueri in foro huius seculi, uel si plura de origine eorum uidere placeat: quorum utrunq; pro uiribus in scolijs ad Pomponij Legem infra præstabimus. Interim uideamus ea quæ de iure priuato reliqua sunt ex XII. tabulis.

DE IVRE PERSONARVM: DE PATRIA POTESTATE: DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS.

TIT III.

VT Iuris priuati quotcunq; tãdem Leges apud nos extant Græcarũ tabellarum, ordine quodam explicemus (Nam cur non etiam in quibuslibet reliquijs Legum methodus fuerit seruanda?) primúmq́; à patria potestate exordiemur, ut Iura personarum primo loco tractemus, iuxta ordinem.l.ij.ff.De stat.homin.Et.§.ulti.Insti. De Iur.Natura.Genti.& Ciuil.

Vendendi filium, patri potestas esto.

Tutores liberis in potestate, testamento parentes danto.

Si non sint dati: adgnati qui successionem sperant tutores sunto.

Sed si aliqua sit insidiarũ suspicio, apud alios pupillus educator,

Tutor cum pupillorum matre, ne habitato.

Prodigo, bonorum suorum administratio, interdicta esto.

Si furiosus existet, adgnatorum gentiliumq́; in eo pecuni

pecuniaq; eius, potestas esto.

Suspecti tutores remouentor,

Filius arte carens patris in curia, eidem necessaria vitæ subsidia ne præstato.

Alioqui parentes educare cogitor.

In decimo mense, legitimus infans nascitor.

Vendēdi statu liberos, Ius potestasq; esto.

INTERPRETATIO.

Vendendi filium.

Putant pleriq; Romulum concessisse primum parētibus potestatem uendendi liberos, idq; postea relatum fuisse in XII. *tabulas, teste* Dyonisio Halicar. *lib.ij. Certe ex.l.ij.C.De patri. qui fili. suos distraxe. apparet usq; ad uitæ & necis arbitrium, porrectam fuisse potestatē patriam, quam natura tamē pietate quadā non ad talem introduxit tyrānidem. Sed quid non tentauit hominum insatiabilis dominandi cupido, quæ nec sanguini pepercit? Idem cōstat ex.l.In suis hæredibus, in fi. ff. De liber. & posthu. Et.l.ulti.C.de patri. potestat.*

Qua ratione, tum Imperatores, tum Iuriscōsulti paulatim huic tam præduro Iuri detraxerunt, & ad naturalem æquitatem reduxerunt, ut in.l. Qui filios.C.Quæ res pig: obliga. poss. uel non.l. Diuus Adrianus.ff. Ad Leg. Pompe. de parric. Et in Tit. C.De his qui paren. uel liber. occide. Solum enim

parentibus honesta relinquitur emendatio, & ex maxima causa exhæredatio,ut .C. De emenda.propinquo. Et Nouell. Vt cum de appella.cognosci.§. Aliud quoq;.

Imò, si parentes intolerabili iniuria adfecerint liberos, quanquàm actione iniuriarum non teneantur. l. Prætor edixit .§. Præterea. ff. De iniuri. Possunt tamen liberi officium iudicis inuocare, ut cõpellantur tam iniqui parentes ad emancipationẽ. l. ult. ff. Si à parent. quis manumiss. fuer.

Ex hac Lege promanarunt omnes Tituli Instit. & .C. De patri. potesta. ff. De his qui sunt sui uel alie. iur. De adoptioni. & emancipati. Item, De agnoscen. liber. De liber. exhibend. Et reliqui id genus

Tutores liberis in potestate.

Secũdum naturam fit uerisimile, neminẽ diligẽtius de bonis tutoribus cogitaturum, quã parẽtes ipsos Ideo Lex permittit ac suadet, ut parentes in testamentis suis dent liberis impuberibus tutores: ne post mortẽ illorum, incerta sit eius rei sollicitudo. Quare Caius in. l. j. ff. De testament. tutel. Lege XII. tabularum (inquit permissum est parẽtibus: liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus (si modo in potestate sint) tutores testamento dare. Extant Ti.

C.De

C. De testamenta. tutel. Et instit. Qui testa. tuto. dar. poss.

Sed quid de testamento matris? Item, quid de naturalibus liberis? Respondeo: Si mater tutorem dederit: Aut si naturalibus liberis datus fuerit, cõfirmari eum oportet. idq; cum inquisitione, ut satisfiat regulæ huius Legis quæ potestatem exigit. l. j. & l. ult. C. De confirman. tutor. l. ij. ff. eod. tit.

Formam autem inquisitionis longè elegantissimam & breuem tradit Hermogenianus in. l. Naturali. ff. De confirman. tuto. Si quæratur (inquiens) an ex inquisitiõe rectè datus sit tutor, quatuor hæc consideranda sunt. an & hic dederit, qui dare potuerit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit.

Si non sint dati: adgnati qui successionem sperant.

Quibus aũt (inquit Iustinianus) testamento tutor datus non est: his ex Lege XII. tabularum adgnati sunt tutores, qui uocantur legitimi. Sunt autem adgnati, cognati per uirilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósue ex eo: Itẽ patruus, & patrui filius, nepósue ex eo. At qui per fœmininu sexus psonas cognatiõe iũgũtur adgnati

non sunt, sed aliâs naturali iure cognati. Itaq; amitæ tuæ filius non est tibi agnatus: sed cognatus & inuicem tu illi eodẽ Iure cõiũgeris. Quia qui ex eana scuntur, patris, nõ matris, familiã sequũtur. Instit. De lgit. adgna tutel.

Sed ne fallamur in ui ac potestate huius Legis sic subdit Iustinianus in dict. tit. Quod autem Lex XII. tabularum ab intestato uocat ad tutelã adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Quod tunc quoq; occidere intelligitur, cũ is, qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit.

Rationem autem huius Legis tractans Vlpianus in. l. j. in princi. ff. De legiti. tuto. Hæc (inquit) summa prouidentia: ut qui sperarent hanc successionem, ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Profectò, hanc prudentiæ rationem, Ciuiliter & urbanè metitus est Vlpianus ex utilitate pecuniaria. Cæterũ, uera ratio ex Iure naturali colligenda est: quia scilicet adgnatus cum proximũ sanguinis & successionis locum teneat, natura exigit ab eo, ut pueri quoq; tutelam suscipiat, etiam si nulla sint eius bona. Nam tutela (authore Seruio) est uis atq; potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui

propter ætatē se defendere nequit. Iure Ciuili data ac permissa. Vnde appellantur tutores, quasi tuitores ac defensores personæ potius, quàm bonorū. l. j. ff. De tutel. Instit. eod. tit. §. j.

Deniq; ex hac Lege XII. tabularum sciendum est: libertorum & libertarum tutelam, ad patronos liberósque eorum pertinere. Quæ & ipsa Legitima tutela uocatur: non quia nominatim in ea Lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si uerbis Legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hæreditates libertorum libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat Lex ad patronos liberósue eorum pertinere: crediderunt ueteres, uoluisse Legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Instit. De Legiti. patro. tutel. Vnde Vlpianus in. l. Nominis. ff. De uerbo, signi. Verbum (inquit) ex Legibus, sic accipiendum est. tam ex Legum sententia, quàm ex uerbis. Et hic est uerus sensus. l. j. ff. De legi. tuto. dum dicit: Item patronis. Nam hæc Lex patronorum nō meminit specialiter, iuxta. l. Tutela legitima. ff. eod tit.

Quo autem ordine secundum successionis gradus deferatur tutela, satis explicatur per Iustinianum, Nouell. De hæredi. ab intestat. uenienti. §. Ex his. Fit etiam mentio Legis XII. tabularum in. l. j C. De legit. tutel.

Tutor

Tutor cum pupillorum matre ne habitato.)

Omnes Legislatores magnam egerunt curam, ne pueri in ea ætate qua seipsos tueri non possunt, ullo modo læderentur. Quod sané tametsi incontractibus multis modis fieri soleat: unde Ius singulare illud restituendi in integrum, à Prætore introductum fuit, de quo alibi scripsimus: tamen omnium maxime lædi possent pueri orbati parentibus, in ipsa educatione, de qua tum hìc grauiter, tum in Tit. ff. Vbi pupil. educa. uel mora. debe. diligentißimè tractatur. Solet Prætor (inquit Vlpianus in. l. j.) sæpißimè adiri, ut constituat, ubi filij uel alantur, uel morentur: non tantum in posthumis, uerum omninò in pueris. Et solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & non nunquam à uoluntate patris recedit Prætor. Denique, cum quidam testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educaretur: Imperator Seuerus rescripsit: Prætorē existimare debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum. Id enim agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione alatur partus & educetur. Idem Vlpianus in. l. penult. Eo. tit. Si disceptetur (ait) ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id Præsidē statuere oportebit. In causæ cognitione uitandi sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari. Ecce, quam

diligens

diligēter Iurisconsulti, præscripta huius Legis XII tabularum uelut normam mathematicam, suis respō sis adhibuerunt.

Prodigo bonorum suorum.)

Vlpianus in .l.j.ff. De curato. furio. Lege (inquit) duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorū suorum administratione. Quod moribus quidem ab initio introductum est. Sed solent hodie Prætores uel præsides, si talem hominem inuenerint, qui neq; tempus, neq; finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dißipando profundit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. Et tādiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mores receperit.

Quod autem Vlpianus dicit hoc Ius ab initio moribus fuisse introductum: Accursius more suo uarians, ostendit se non intellexisse, cum utraq; sentē tia idem dicat. Nos suprà ostendimus secundum Ciceronem: Romanos à Græcis multa accepisse quæ in more essent, tum etiam de suis obseruationibus pleraq; in tabulas adiecisse, ut est uidere ex .§. Et non ineleganter Instit. De iur. Natura. Genti & Ciui. Videlicet si eum locum conferas cum Lege Pomponij, quam infrà tractabimus. Quare admonet nos Vlpianus: ab initio fuisse cōsuetudinē, quæ

tam ius

tam iusta fuerit uisa, ut in XII. tabulis discriberetur pro Lege.

Si furiosus existet.)

Iustinianus Insti. De curato. Furiosi quoq; (ait) & prodigi, licet maiores uigintiquinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex Lege XII. tabularũ. Sed solet Romæ Præfectus urbi, uel Prætores, & in prouincijs Præsides, ex inquisitione eis curatores dare. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

Sed qui sciet Magistratus qualis quisq; sit, utrũ sobrius administrator rerum suarum, an dilapidator: utrum sanus, an furiosus? Respondeo: Possunt matres & propinqui petere, ut illis bonorum administratione interdicta, curatores dentur. Vlpianus in. l. ij. ff. Qui pet. tuto. uel cura. Quæ autem de matre (inquit) prædicta sunt, ostẽduntur ex Epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt. Diuus Seuerus Vlpio Rufino. Omnem me rationẽ adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo. Et ideo mater, quæ uel nõ petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus accusatis reiectisue, non confestim aliorũ no

mina

mina ediderit, Ius non habeat uindicandorum sibi bonorum intestatorum liberorum. Idem Vlpianus in l. His qui ff. eod. tit. Diuus Pius (ait) matris querelā de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in hæc uerba: Non est nouū, quosdam, etsi mentis suæ uidebuntur compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducātur in egestatem. Eligēdus itaq; erit, q eos consilio regat. Nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorū pertinet, furiosum faciunt exitū. Iam te rogo, bone lector, adeoq; obtestor, ut bona fide dispicias, num satius sit has grauissimas maiorum sententias & fontes ad uerba sic recensere, quàm barbaras illas commentariorum altercationes? Vide autem quàm hæc pulchrè conueniant cum diuino Dauidis oraculo: Pupillum & uiduam suscipite. Possetne aliquid propius ad naturalis Iuris formulā accedere? Facessant igitur deliramenta fabularum in Ciuili disciplina: & simus aliquando Germani, quibus germana placeat Iustitiæ Religio, constāsq; & perpetua uoluntas.

Suspecti tutores remouentor.)

Vult Lex remouendos esse suspectos tutores & curatores (nam utrorumq; eadem est ratio) nec expe

ctādum

ctandũ esse finitæ administrationis tempus, quo sera fortaßis fuerit penitētia. Vlpian. in l. j. ff. De suspect. tutor. Hæc clausula (inquit) frequens est & perquàm necessaria. Quotidie enim suspecti tutores postulantur. Et paulò post: Sciendum est, suspecti crimen ex Lege XII. tabularum descendere. Hoc est, per Legem decernitur delictum esse, & nos omnia peccata per Legem cognoscimus. Quia si Lex non diceret, non esse delictum, ut eleganter Apostolus ad Roman. explicat. Verum si Vlpianus uideret hoc seculum nostrum, diceret certè id quod Cicero de custodia Legum scribit: Extremæ Leges sunt, nobis non usitatæ, Reipublicæ necessariæ: Legum custodiam nullam habemus. Certè, nec, nos hodie suspecti criminis iudicia exercemus: & cum omnia tribunalia scateant litibus, nullam tamen de suspecto tutore caussam reperias, quasi nulli nunc uiuant suspecti tutores: quod utinam uerum esset. Idtiē & Tituli De excusationi. tutor. & curat. raroadmodum perducuntur in forum nostrum. Quis enim nunc uelit excusari à tutela locupletis pupillis? Imò, quis non potius intendat apud Iudicem, se ad tutelam proximiorem esse, quàm aduersarium? Sic corrumpuntur hominum mores auaritia, omniũ uitiorum matre.

Suspectus autem tutor quis censeri debeat, diffinit

finit Iustinianus ex responso Iuliani, Instit. De suspect. tutori. Suspectus autem est (ait) qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, ut Iulianus quoque scripsit. Et infrà: Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimuero tutor uel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Idem dicit Vlpianus in. l. Suspectum. ff. De suspect. tutori.

Filius arte carens, patris incuria.)

Maximè secundum naturam est: quòd sicut parẽtes alere debeant liberos: Ita rursus liberi egenis parẽtibus alimenta suppeditent, ut elegantißimè tractat Vlpianus in. l. Si quis à liberis. ff. De agnoscẽ. uel alend. liber. Et hanc eandem regulam, sequẽte clausula ista Lex breuiter sancit. Attamen si pater desidia sua sic negligat filium, ut nulla eum arte curet educari, unde poßit uitæ necessaria sibi comparare: tunc nec uicißim tenebitur patrem alere.

Si fortè cui dura hæc Lex uisa fuerit, is meminisse uelit: quàm impius, quàm crudelis sit pater, qui filium à DEO donatum, & à se genitum tã turpiter contemnat, ut nulla arte expolitum, obbrutescere patiatur. Optimi authores diffiniunt: necari

propemo

propemodũ liberos, qui nulla imbuãtur disciplina: cui sentẽtiæ multũ accedit. l. Necare. ff. De agnoscen. & alend. liber. Itaq; cum aduersus naturæ Legem peccet parẽs uel insulsus uel perfidus: meritò naturæ beneficijs priuatur & aliments.

Et hoc quidem tempore quo pacto educentur liberi, quibus imbuantur artibus (ut interim de litterarum studijs nihil dicam) quibus moribus instituãtur: res ipsa demonstrat. Tandem cum per talem neglectam liberorum educationem tota Ciuitas corrumpitur: tum execramur tempora: incusamus cœlum & terram, nihilq; nisi omnium rerum expectamus interitum: non animaduertentes interim, nostra culpa id fieri, non temporũ iniuriâ: & nobis (DEO authore) in manu esse, quô malum hoc emendare liceat: si præscriptum huius Legis honestatisq; præcepta in educandis liberis sequamur. Audio multos quotidie desiderare prisca illa & aurea Romanorum secula, quæ tamen redire nõ possunt: sed cur non priscam & auream liberorũ educationẽ imitamur, quam faciliter adsequi possemus? Profectò si quis uineam habeat adulterinis uitibus corruptam, unde nihil fructus redeat: nonne paucis annis ad fructum eam redegerit, si iustas uites supponat in locum demortuarum? Id rustici

non

non ignorant: cur ciues nolunt doceri? Sed surdis canimus, nisi DEVS aures donare uelit.

E meretrice natus patrem non alito.

Quò magis Lex inuitaret homines ad iustas nuptias, deterretq; ab illicito coitu: constituit, ne filius meretricis aleret patrem. Sed in naturalibus liberis & qui utcunq; patrem sciunt, quadam humanitatis ratione receptum postea fuit, ut decernerentur parentibus alimenta. Vlpianus in. l. Si quis à liberis. §. j. ff. De agnoscen. & alen. liber. Ego & matrem (inquit) cogemus, præsertim uulgò quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam. Tractatur latius in Tit. C. De naturali. liber.

In decimo mense legitimus infans nascitor.

Magnæ olim disceptationes nascebantur ex obseruatione temporis nati partus. Nam aliâs pater causabatur prematurè fuisse natum, ideoq; filium suum nō esse ex uxore, quam ante nuptias grauidam fuisse putasset: aliâs eueniebat, quód morte soluto matrimonio, uel fortè diuortio, partus post tempus à natura datū diceretur æditus: ideoq; filium legitimum recusabant, sicut & nostris temporibus utrūq; accidit sæpissimè. In hac igitur opinionum diuersitate, ut certa esset forma ad quam casus istos exigere liceret: sic statutum fuit, Si post contractas

nuptias septimo mense partus nasceretur, legitimū filium censeri. Paulus in Tit. ff. stat. homi. Septimo mense (inquit) nasci perfectum partum, iam receptum est propter authoritatem doctißimi uiri Hypocratis. Et ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse.

Rursus si aut post mortem, aut post diuortium nascatur decimo mense, censendus est legitimus infans, hoc est, iustus & uerus mortui patris filius, ut hic. Vlpianus in. l. Intestato. §. ult. ff. De suis & legi. Post decem menses mortis (inquit) natus nō admittetur ad legitimam hæreditatē. De eo uero, qui centesimo octogesimo secundo die natus est, Hypocrates scripsit, ut Diuus Pius Pontificibus rescripsit, iusto tempore uideri natum. Hinc Iustinianus Nouell. De restitutio. dotal. rer. §. Alterum uero illud. Nam nondum (ait) elapso anno, sub finem undecimi mensis peperit, ut nequaquam ex defuncto fœtū susceptū queamus dicere, neq; uerò fœtura ipsa in tam longum tempus protensa est. Tractat de his multa Gellius lib. iij. cap. XVI.

Huc pertinent omnes Tituli ff. De liber. agnos. De uen. inspicien. Et reliqui ferè Tit. in lib. 25. 26. & 27. Vt inde discant studiosi Iuris, ex quantulo fonte

fonte tam multi promanarint riuuli Legum, quibus causarum circumstantiæ succedentibus seculis, docente experientia, sint determinatæ atq; in certam formam diffinitæ.

Vendendi statuliberos Ius potestasq; esto.

Multa haud dubiè in XII tabulis de Iure personarum & seruitute scripta fuerunt, sed eas totas non habemus. Verùm quando de statuliberis præcipuè dubitare poterat: num uendi possent: quoniam interim fauore quodam, ac si ad libertatem peruenissent, reputandi uiderentur: Ideo de his permittitur uendendi facultas. Modestinus in Tit. ff. De statu libe. Statuliberos (inquit) uenundari posse, Leges duodecim tabularum putauerunt. Duris autem cōditionibus in uenditione minimè onerandi sunt: uelutì ne intra loca certa seruiant, néue unquam manumittantur.

Satuliber autem est (authore Paulo in. l. j. ff. eod. tit.) cui statutam & destinatam in tempus uel in conditionem habet libertatem. Fiunt autem statuliberi cōditione, bifariam uidelicet expressa, uel ui ipsa, hoc est, tacita. Conditione expressa quemodo fiant, manifestum est: ut relinquo Titio seruo libertatem, si Sempronius Bononiâ redierit. Vi ipsa fiunt, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur

tur. Nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, statu liberi sunt, hoc est si reuera & consilio manumittentis fraudati nō sint creditores, fiunt liberi, alioqui non ualebit data libertas. Quoniam fraus cum affectu in Lege Aelia Sentia accipitur. §. In fraudem. Instit. Quib. ex caus. manu non lic.

De seruis autem, quin uendi possent, nulla prorsus erat dubitatio: quoniam domini in eos uitæ & necis habebant potestatem. §. In potestate itaque: Instit. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Donec tam prædura seruitutis forma, & à Iure naturali in totum recedens, paulatim ad humaniores effectus per Imperatorias leges, & nunc tandem per consuetudinem satis emendata fuit.

DE SVIS ET LEGITIMIS HÆREDIBVS.

TIT. IIII.

Intestatorum hæreditates, primò suorum hæredum, velint nolintue, sunto.

His deficientibus, adgnatus proximus familiam habento.

Quemad

Quemadmodum testandi causa, ex uoluntate relinquentis bona sua dependet: Ita succeßio ab intestato, gradus habet ne tota cognatio irruat in bona. Primus itaq; gradus succedentium ab intestato secundum naturam quam hæc Lex sequitur, est eorum qui sui dicuntur: quia domestici hæredes sunt, & uiuo quoq; patre, quodammodo domini existimantur. §. Sed sui quidem. Instit. De hæred. quali. & differen. Modestinus in. l. ff. Quis ord. in bone poss. seruet. Intestatorum gradus (inquit) hi uocantur primum sui hæredes: secundò legitimi: tertio proximi cognati: deinde uir & uxor. Apostolus quoq; dixit: Si filius, ergo hæres.

INTERPRETATIO.

Intestatorum hæreditates.

Iustinianus hunc locum citat in. §. j. Instit. De hære quæ ab intesta deferun. Intestatorum autem (inquiens) hæreditates, ex lege XII. tabularum, primum ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes existimantur (ut suprà diximus) qui in potestate morientis fuerint. ueluti filius filiaue: nepos neptisúe ex filio: pronepos proneptisúe ex nepote ex filio nato prognatus prognataue, quasi in futurum & per prognationem natus nataue. Sic enim prisci prognatas dicebant, sicut nunc, deinceps nati, appellantur

lantur Instit. De patri. potesta. in fi. & alibi sæpè. Adi. Nouell. de hæredi. ab intesta. §. j.

Intestati autem propriè dicuntur: primum qui cum possent testamentum facere, testati non sunt: deinde, qui testamentum fecerunt quidem, sed hæreditas ex eo non est adita, uel ruptum, uel irritũ est. Planè, qui testari non potuerunt, propriè non sunt intestati: puta impubes, furiosus, uel cui bonis interdictum est. Sed hos quoq; pro intestatis accipere debemus: sicut etiam captum ab hostibus & ibi defunctum, authore Vlpiano in. l. j. in princ. ff. De suis & legi.

Ex hoc itaq; loco, ut rectè teneas uetustissimi ac summi Iuris differentias, illud obserua: Quòd lex XII. tabularum stricto quodam Iure utebatur, præponebatq; masculorum progeniem, & eos qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iungebantur, prorsus non agnoscebat: adeò, ut ne quidem inter matrem & filium filiamue, ultro citroq; hæreditatis capiẽdæ Ius daret, donec Prætores hoc ad Æquitatem reducerẽt post alios Principes. Instit. De senatuscon. Tertyllia. Sic enim Iuriscõsultissimus Haloander restituit.

Velint nolintue.

Secuta Lex XII. tabularum regulam prædictam

summi

ſummi Iuris, conſequens eſſe duxit, ut qui dicerentur ſui, iidem & neceſſarij eſſent, ne fluctuaret ac incerta uideratur ſucceſsio. Voluerũt enim priſci in hoc cõſtãtiam quãdam eſſe, & inflexibilem Iuris ordinem. Et propterea aberrarũt: quia nõ oportet ex una regula ſic metiri omnes caſus, ut pro ratiõe & circumſtãtia nõ diſcedatur ab ea paululum.

Quemadmodum igitur in hoc nimis à natura diſcedebant, quòd diſcrimẽ tam magnum inter maſculos & fœminas, quatenus ad bona paterna attinet, conſtituerent .§. Cæterum. Inſtit. De legi. agna ſucceſ. l. Maximum uitium. C. De liber. præteri. Ita Rurſus in eo hallucinati ſunt quòd liberos tam arcto uinculo ad ſucceſsionem aſtringebant: etiam ſi iuſta eos ratio nonunquam uoluerit exemptos eſſe neceſsitati. Quare meritò per Prætorem & principes emendatum eſt: poteſtate deliberandi liberis cõceſſa, ut ſi maluerint abſtinere bonis paternis, nõ detur in eos creditoribus actio .§. Sui aũt Inſtit. De hæred. quali & differẽ. l. Ei qui ſe. ff. De. acquiren. hæred. l. j C. Si ut ſe ab hæred. abſtine Tractatur in Tit. C. De Iur. deliberan.

Habet autem magnum fructum, ut hos fontes ueteris & præſentis politiæ perluſtres ſobria quadam & forenſi diſputatione. Primum, ut diſcas in

 ueſtiga

uestigare fontes legum quibus nunc utimur: Dein*de, ut uideas errorem Gentium, & causam erroris teneasq; ueram condendæ Legis rationem, ne in respondendo, uel iudicando, uel etiam docendo ab*erres à scopo. Habent enim omnia ista imaginem quandam ferendæ Legis: cum & magistratus, & Iudex, & Doctor, easdem semper formulas hones*statis præ oculis habere debeant, quilibet in suo functionis genere. Vt ecce, quid sciremus, utrũ ius nostrum sit optimum in successione, nisi collatũ cũ Veteri, exigamus ad notitias & principia Iuris naturalis? Et quomodo id in alia re faciemus, nisi hoc exemplo discamus ad similia procedere, ac æquum ab iniquo decernere?*

His deficientibus, adgnatus.

*Iustinianus Instit. De legit. adgna. successi. in prin. Si nemo (inquit) suus hæres, uel eorum, quos inter suos hæredes Prætor uel constitutiones uocant, ex*istat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas. Et ibi in §. j. declarat qui sunt adgnati.*

Obserua autem, quòd hæc L. ex simplicitatem, Iusticiæ amicam amplexa: non distinguit inter adgnatos masculos & fœminas, sed omnes ex æquo ad suc

ad successionem uocati: certè in hoc laudanda, quoniam proximè ad naturam directa fuit: quippè cũ successio, sicut & alimentorum ratio inter uiuos, ex æquitate descendat charitateq; sanguinis, ut dicit Vlpianus in.l. Si quis à liberis §. Vtrum autem ff. De agnoscen. & alend. libe. Sed ecce, succedentibus authoribus, qui in Iure se peritiores putabant displicuit ista simplicitas Legis, & cœperunt subtili quadam excogitata ratione adgnatos distinguere. Tandem Iustinianus hanc Legem XII. tabularum & eius uestigia secutus est eod. titu. §. Et hæc quidem Lex. Vbi collige, Iuris tempora nobis tria proponi: Videlicet tempus XII. tabularum: tempus mediæ Iurisprudentiæ per quam tabulæ fuerunt auctæ: & tempus Imperalium & nouellarum constitutionum.

Familiam autem hîc appellat hæreditatem. Vnde est Titul. ff. Fami. ercisсũd. hoc est, hæreditatis diuidendæ. Paulus in. l. Pronunciatio. ff. De uerbo. significa. eleganter tractat huius uocabuli translationes, cuius uerba subscribere, ut sunt per G. Haloandrum restituta, operæpretium fuerit. Familiæ appellatio (inquit) qualiter accipiatur, uideamus. Et quidem uariè accepta est. Nam & in res, & in personas deducitur, In res: utpote in Lege duodecim tabularũ, his uerbis: ADGNATVS PROXIMVS

XIMVS FAMILIAM HABETO. *Ad personas autem refertur familiæ significatio, ita cum de patrono & liberto loquitur Lex familiæ:* IN EA (*inquit*) FAMILIA : *& hic de singularibus personis Legem loqui constat.*

Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationē, quòd aut Iure proprio ipsorum, aut cōmuni uniuersæ cognationis continetur Iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: utputa patremfamiliâs, matremfamiliâs, filiumfamiliâs, filiamfamiliâs, quiq; deinceps uicē eorum sequuntur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familiâs appellatur, qui in domo dominiū habet, recteq; hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. Non enim solam personam eius, sed & Ius demonstramus: Deniq; & pupillum patremfamiliâs appellamus Et cum pater familiâs moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. Singuli enim patrum familiarum nomen subeunt. Idemq; euenict in eo, qui emancipatus est. Nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet. Communi Iure, familiam dicimus omnium adgnatorum. Nam & si patrefamiliâs mortuo, singuli singulas familias ha

lias habent: tamen omnes qui sub unius potestate fu erunt, rectè eiusdem familiæ appellabūtur, qui ex eadem domo & gente proditi fuerunt.

Seruitutum quoq; solemus appellare familiā, ut in edicto Prætoris ostendimus sub titulo De fur tis. Vbi Prætor loquitur de familia publicanorum. Sed ubi non omnes serui, sed corpus quoddā seruo rum demonstratur eius rei caussa paratū, hoc est. uectigalis caussa. Alia aūt parte edicti omnes ser ui continentur, ut de hominibus coactis, & ui bono rum raptorū. Item redhibitoria, si deterior res red datur emptoris opera, aut familiæ eius, & interdi cto unde ui familiæ appellatio omnes seruos com prehendit. Sed & filij continentur.

Item appellatur familia plurium personarum, quæ eiusdem ultimi genitoris sanguine proficiscū tur: sicut dicimus familiam Iuliā, quasi à fonte quo dam memoriæ. Mulier autem familiæ suæ, & caput & finis est. Hæc Paulus Iurisconsultus.

DE SVCCESSIONE EX TESTAMENTO, ET DE LEGATIS.

TIT. V.

HAERE-

HAereditates in testamēto iure facto datæ ratæ sunto.

Vtiquisq; legasset suæ rei, ita ius esto.

Qui erit testator, libripensue fuerit: si graui crimine damnetur, in testimoniū feriatur: improbus intestabilisq; esto.

Hæc pertinent ad materiam testamentorum, sicut præcedentia ad caussam intestati.

INTERPRETATIO.

Hæreditas in testamento.)

Sicut formulæ contractuum Iure sunt introductæ ad alienandas res inter uiuos: Ita Lex ista cōfirmat ultimas uoluntates quæ in testamentis scribuntur, scilicet quid quisque de rebus suis fieri uelit, quē earum uoluerit esse hæredem & dominum. Vlpianus in Tit. ff. De uerbo. signifi. Lege (inquit) obuenire hæreditatem, non impropriè quis dixerit etiā eam quæ ex testamento defertur. Quia Lege duodecim tabularum, testamentariæ hæreditates cōfirmantur.

Nihil aliud est hæreditas (inquit Caius. ff. De uerbo. significa.) quàm successio in uniuersum ius quod defunctus habuit. Quo loco ne fallaris: Iuris con. ad uulgarē loquendi usum respiciens, ut foro deseruiret, additionem magis hæreditatis, q̄ ipsam

hæredis

hæreditatem diffinit. Nam cum hæreditas sit rela-tio iuxta æqualitatem & inæqualitatem: ipse defi-nire maluit iuxta actionem & passionē, ut est adi-tio. Quamobrem Vlpianus in. l. Pecuniæ. §. Hære-ditas. ff. De uerbo. signifi. Et in. l. Hæreditas. ff. De petitio. hæredita. Hæreditas (inquit) nomen Iuris ē, quod & accessionem & decessionem in se recipit. Et sine ullo corpore, Iuris intellectum habet. Hanc rationem cum Bartolus nō satis discerneret in Tit. ff. De adquiren. hæredita. non uidetur exitum in-uenire interpretationis suæ admodum curiosæ.

Vti quisque legasset suæ rei.)

Hoc est: Quemadmodum unusquisq; delibe-rasset decreuisset de re sua post mortem ad alium transferenda: Ita pro Iure seruandum fuerit. Iusti-nianus Nouell. De his qui nuptias iterant: ut excellē-tissimus G. Haloander nobis restituit, cū anteà De nuptijs, extra materiā planè legeremus. §. Atq; hoc primum. Sanciat enim (ait) quisq; in rebus suis, ut dignum est, & pro Lege uoluntas eius esto: quē ad modum nobis Lex etiam omnium uetustissima, & quæ prima ferè Romanis cōstituit Rempublicam, nēpe duodecim tabularū, uetere & patria lingua his penè utens uerbis, inquit: VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SVA, ITA IVS ESTO:

neminé

nemini facta potestate, ut in rebus alienis aliquid præter illius uoluntatem disponat, neq; si sacrā impetret formam, aut quicquam omnium.

Vides igitur quàm latè pateant hæc pauca uerba, siue per posteriores Legislatores determinationem acceperunt. Vnde Pomponius in Tit. ff. De uerbor sinific. Verbis (ait) XII. tabularum his, VTI QVISQVE LEGASSET SVÆ REI, ITA IVS ESTO: latißima potestas tributa uidetur, & hæredes instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas cōstituendi. Sed interpretatione coangustatum est. uel Legatum authoritate, uel Iura constituentium.

Legatum autem modestinus. ff. De legat. ij. sic definit: Legatum est quædam donatio testamēto relicta. Iustinianus Instit. De legat sic ait: Legatū est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. Florentinus deniq; nō nihil exactius rem cōsiderans. ff De legat. j. Legatum (inquit) est delibe ratio hæreditatis, qua testator ex eo qđ uniuersum hæredis foret, alicui quid collatum uelit. Vbi Accursius se torquet circa deliberationem: cū non uideret corruptum esse locum.

Ex hac Lege prodierunt tres libri. ff. De legatis, & reliqui omnes, in quibus de acquirēda uel admitten

mittenda hæreditate, tractatur.

Qui erit testator, libripensue fuerit.

Sensus huius Legis est: Eum qui de graui atq; infami crimine damnatus fuerit, neq; ad testandum, neque ad testificandum posse Iure admitti. Nam improbus est existimandus, & intestabilis ita iudicatus. Et accipiendum est actiuè & passiuè hoc uerbum (intestabilis) sicut & (testamenti factio). l. iiij. ff. De testament. ubi Bartolus docet. De testimonio autem probatur in. l. iij. §. Lege Iulia ff. De testib. Iustinianus Instit. De testamen. Testes autem (inquit) adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neq; mulier, neq; impubes, neq; seruus neq; furiosus, neq; mutus, neq; surdus, neq; is cui bonis interdictum est, neq; ii quos Leges iubent improbos intestabilesq; esse: possunt in numerum testium adhiberi.

Testamentum autem in eodem Titulo dicit Iustinianus ex eo appellari, quòd testatio mentis sit: alludens scilicet ad ipsam uerbi uocem, ut rem intelligamus commodè. Verumtamen, non est compositum, sed simplex nomē: ut Gellius rectè probat lib. 6. cap. 12. Deinde hunc locum ibidem explicans: Sed ut nihil antiquitatis (inquit) penitus ignoretur: sciendum est, olim quidem duo testamentorum ge

rum genera in usu fuisse: quorum altero in pace & ocio utebantur, quod calatis comitijs appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per mancipationem, id est, imaginariam quandam uenditionem agebatur: quinq; testibus, et libripēde, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo q familiæ emptor dicebatur. Scribit Gellius de his tribus generibus testamentorum lib. 15. capit. 27.

Libripens à libra & pendendo siue ponderando, dictus est quasi ponderator. Veteres enim primum ære graui non signato usi sunt: neq; in emptione & uenditione precium numerabant, sed preciū appendebant. Itaq; emptor hæreditatis hæc uerba solennia dicebat: Huius ego familiam quæ mihi empta est, hoc ære æneaq; libra Iure Quiritium meam esse aio. Deinde ære percutiens liberā, id æs dabat ei, à quo hæreditatem expectabat quasi loco precij. Sic enim & seruorum & liberorum emancipationes fiebant. Imaginaria enim solēnitas erat, quā Boëtius in Topicis Ciceronianis, nexum appellatam fuisse dicit. Porrò, uenditor nihil emptori tradebat: sed hæredem eum tali modo constituebat. scilicet

licet ut post mortem uenditoris, posset Iure hæreditatem adire. Sed abijt & hæc ceremonialis nimiaq; curiositas in desuetudinem, sicut & præcedētia duo testamentorum generá. Solum hoc aīaduertere licet mansisse, & quidem pulchrum est scitu: quòd septem testibus testamenta scribi omnes Legislatores posteà uoluerunt. Erant enim & in illa imaginaria uenditione septem, uidelicet quinq; ciues Romani, libripens, & emptor.

FAMILIAE ERCISCVNDAE.

TIT. VI.

Cohæredes á communione discedere volentes, agunto.

Pro hæreditaria parte, debitores hæredibus obligati sunto.

Pro portionibus hæreditariis, hæredes tenentor.

INTERPRETATIO

Cohæredes á communione.

Quādoquidem communio rerum, solet discordiam parere optima ratione Lex introduxit actionem, quam Familiæ erciscundæ appellarunt Iurisconsulti

sulti. Constituitur autem hæc actio per hoc uer[bum] quo Lex utitur (agunto) Vnde Caius in.l.ff Fam. ercisc. Hæc actio (inquit) proficiscitur ex lege [XII] tabularum. Nãque cohæredibus uolentibus à communione discedere, necessarium uidebatur, aliquã actionem cõstitui, quã inter eos res hæreditariæ distribuerẽtur. Papinianus quoq; commendat fratres qui à lite propter communem hæreditatem suborta, per diuisionem ultrò discesserint.

Eandem causam habẽt actiones Communi diuidundo, & finium regũdorum: de quibus in Pandectis sunt Tituli. Et.§. Quædam actiones. Insti. De actionib. Quocirca animaduerte: nõ aliam ob rationem has cõstitutas fuisse actiones, quàm quã omnes res in nostro commertio Iure gẽtium, hoc est, naturali, ab initio sunt diuisæ, ut quisq; suum habeat dominum. quoniam communio nunquam fineret Rempublicam esse trãquilliam.l. Ex hoc Iure.ff. De iust. & Iur. Multi ista tractãt sicut psitacus suum χαῖρε, nec causas rei considerant.

Pro hęreditaria parte.

Euidẽtissima ratio huius iuris, quare debitores defuncti nõ teneantur hæredibus, nisi pro portione hæreditatis: colligitur ex.l.j.§.j.ff. Si pars hæred. petat. Is qui hæreditatem (inquit Vlpianus) uel partem

tem hæreditatis petit: ius ex eo nõ metitur quod possessor occupauit, sed suo iure. Et ideo siue ex asse hæres sit, totam hæreditatem uẽdicabit, licet tu unam rem poßideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hæreditatem poßideas.

Debitores hæredibus obligati sunto.

Imperatores Diocletianus & maximianus in. l. ult. C. De hæredita. actionib. Creditores (inquit) hæreditarios aduersus legatarios nõ habere personalẽ cõuenit actionem: quippè cum euidẽtißimè Lex duodecim tabularum hæredes huic rei obnoxios faciat. Quem locum certè sine his fontibus nõ intelliges, sicut nec alias multas Cõstitutiões, ut. l. Pacto successorum. C. De pact. l. Licet. Et. l. Ea quæ in nominibus. C. Famili. erciscun.

Pro portionibus hæreditariis.

Hinc est dict. Titulus. C. De hæredita. actio. pro hæreditarijs partibus (inquit Detius) hæredes onera hæreditaria agnoscere, etiam in Fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus uel hypotheca. Tunc enim possessor obligatæ rei cõueniendus est.

EPITOME SVCCESSIONIS AB INTESTATO.

QVò magis studiosæ iuuentuti suppetias feram ad inuestigandos successionis intestatæ gradus quorũ ista Lex uno aut altero uerbo superius meminit, adieci Epitomen illius materiæ, quam Doctores nostri inuoluũt, certè non explicant, opinionũ ueniis. Res est quotidiana, & (nisi fallor) digna ut methodico quodam ordine breuiter tractetur. Proinde regulis aliquot totam rem expediam.

I Cognatio sanguinis, alia suprà numeratur parẽtum, alia infrà liberorum: alia ex latere, fratrum, sororum, & cæterorum. Ideoq; successio ab intestato quæ ex naturali cognatiõe causam trahit, in tres gradus diuiditur. Instit. De gradi. §. j. Nouell. De hæredi. ab intestat. uenien. in princi.

II Prima omnium successió est filiorum naturalium & legitimorum, ex eodem matrimonio, siue in potestate, siue emancipati sint, iam nati, uel posthumi, hoc est post obitum patris nati. Et succedunt in capita, iuxta illud Gala. Si filius, ergo hæres. Probatur etiam superius. Et §. j. Instit. De hære. ab intestat. deferun.

III Si ex pluribus filijs aliquis fuerit mortuus

relictis

relictis ex se filiis: hi succedũt auo cum patruis. loco sui patris in stirpes, seu iure (ut uocant) repræsẽtationis: hoc est, quotquot sunt, tantã partem accipiunt, quãtã pater eorũ si uiueret, accepturus esset. §. Si quis igitur descendẽtiũ. Nouell. De hæred. ab intesta. uenien. l. ult. §. Hoc etiam cognitum. C. De Episc. & cleric. l. Liberorum. ff. De uerbo signifi cat. Monstruosus partus, non succedit. l. Non sunt ff. De stat. homi.

IIII Liberi secundi uel ulterioris gradus, hoc est, nepotes, uel pronepotes, præ cæteris omnibus cognatis, succedunt auo suo in stirpes, non in capita, siue in linea æquali fuerint, siue inæquali, semp̃ seruato Iure repræsentationis, ut quisq; locum sui patris præmortui obtineat. Vt ecce, auus habet duos filios: ex altero duos ponamus, ex altero sex nepotes: moriuntur filij superstitibus nepotibus: mox auus. Quomodo iam succedent auo nepotes? Certè in stirpes: quia loco patrũ suorum præmortuorum, hæreditatem in duas partes diuidẽt: si patres fuissent quatuor uel plures, facerent itidem quatuor partes pro stirpe sua nepotes. §. Item si ex duobus. Instit De hære. quæ ab intesta. deferunt. l. Vt liberis. C. De collat.

V Liberi diuersarum nuptiarum, succedunt

parẽtibus suis præ omnibus alijs, in bonis dotalibus illius matrimonij ex quo nati sunt. Vt si mater cõtracto matrimonio suscipiat liberos, deinde mortuo marito eodemq; patre, nubat iterum, & ex eo quoq; cõiugio nascantur liberi: tum matri demum mortuæ succedũt liberi, in sui quotquot sunt matrimonij dotibus & lucris nuptialibus. Nouell. De his qui nupt. iter. §. Nec illud quoq;. Et, neq; uirũ quod ex dot. §. Si uero ueniat. Idem autem est de patre, iterum, uel tertium aut quartũ cõtrahẽte nuptias.

VI In alijs bonis quàm dotalibus, liberi multarũ nuptiarum, succedunt parẽtibus æqualiter, ut probatur locis iam allegatis.

VII Liberi naturales tantùm legitimati, propter Iuris authoritatẽ perĩde succedũt, ac si ex legitimo matrimonio nati fuißẽt. Nouell. Quib. mod. natur. effici. legit. Et quib. mod. ntura effici. sui. Vbi tractatur quædam differentia eorũ, qui legitimantur per oblationem curiæ.

VIII Liberi legitimi tantum, siquidem auo materno, uel proauo in adoptionem sint dati, succedũt nõ aliter quàm naturales & legitimi: quia cõcurrũt duo uincula. Si autem extraneo fuerint in

adoptionem dati à parēte qui eorum potestatem habet: tūc cum alijs illius filijs succedūt æqualiter, ut est uerior Doctorum sentētia. Nō extātibus uerò alijs liberis naturalibus, succedūt parēti adoptiuo in omnibus bonis. §. Sed hodie. Instit. De adopti. l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. eod tit. Iunct. l. Si te. C. De suis & legiti. liber. Arrogati, sine ulla differentia succedūt arrogāti, nisi emācipatio soluerit ius liberorum. l. ij. Et. l. Si arrogator. C. De adopti.

IX Liberi naturales tātùm nec legitimati (ut ēdum enim est uulgo notis uocibus) ex cōcubinatu, succedūt parēti sine legitimis liberis mortuo, in duabus uncijs, hoc est, in sexta parte totius hæreditatis, unà cum matre sua, uel etiam si mortua fuerit: In reliquis uero bonis succedūt proximi cognati Quòd si legitimi supersint, naturales repellūtur, alēdi tamen èx bonis paternis arbitrio boni uiri. Nouell. Quib. mod. natural, effici. sui. §. Si quis autem defūctus, & §. Si quis igitur habens.

X Matri autem succedunt naturales unà cum legitimis liberis: nisi sit illustris mulier. §. Nouißimè. Instit. De Senatusc. Orphitia. l. Si qua illustris. C. eod. tit.

XI Spurij non succedunt patri.§.Si aduersus ea Instit.De nupti.Hieronymus.34.distinct.c. Vidua Matris uerò & auiæ (quoniam semper sunt certæ) non est cur denegetur spuriis succeßio.l.Ex libera C.De suis legiti.l.Quia semper.ff.De in ius uocā. Vide gloss.in:c: Cum pridem.§. Personæ uerò:De renuntiatio.

XII Incestuosi liberi ex cognatis: nepharij, ex descendentibus:adulterini,ex adulterio nati, nullā habent succeßionem parentum.l. Si adulterium, in princ,ff.Ad leg.Iuli.de adulteri.l. Quinetiam. ff.De rit..nupt.Et.§.Ergo non omnes. Instit.eod. tit.Alimentis quoq; non censentur digni Iure Ciuili.Nouell.quib.mod.natural.effici.sui.§.ult.15.q. ult.c.Cum multæ.Et 32.q.4.c.Dicat aliquis. Sed Pontifices in hoc mitigarunt duritiem summi Iuris nempe quòd iniquum sit, infantem à DEO creatum, fame necari.c.Cum haberet, De eo qui dux. in uxo,quam pollu.per adulteri.

XIII Parentes naturales & legitimi, quorum succeßio secunda post liberos est, succedunt liberis suis præ cæteris omnibus cognatis,exceptis fratribus germanis, quos secum admittunt, siue filij de quorum succeßione quæritur, sint in potestate, siue sunt

ſiue ſint emancipati. Nec pater hodie præfertur matri, ut olim. l. ij. ff. Ad Senatuſcõ. Tertyllia. Hãc regulam oportet intelligi de bonis filij mortui aduentitijs. Nam in illis quæ à patre ſunt profecta, aut à matre, uel per lineam paternam aut maternã pater excludit matrem: & contrà, mater patrem, teſte Bartolo in. l. Quod ſcitis. §. Si autem. C. De bon. quæ libe. Et in Auct. Itaque. C. Communi. de ſuc. Accedit. §. j. Inſtitu. Per quas perſon. uob. acquiri. Quæ enim (inquit Iuſtinianus) inuidia eſt: quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eũ reuerti? Et hæc ſententia uerior eſt, quicquid rixetur Baldus.

XIIII Parentes legitimatorum liberorum, non aliter ſuccedunt eis, quàm naturalibus & legitimis liberis. Hoc ſolum intereſt, quòd mortuo filio legitimato per oblationẽ curiæ, oportebat olim curiæ in ſucceßione ſeruare partem, ſcilicet quartam. Nouell. Quib. mod. natural. effici. ſui. l. j. & . ij. C. Quan. & quib. quart. pars debet. lib. X.

X V Parentes legitimi tantum, quales ſunt adoptiui, ſuccedunt liberis adoptatis, eiſdémque ſanguine coniunctis, puta nepotibus ex filia. §. Sed hodie. Inſti. De adoptioni. Extraneis uerò liberis adoptatis,

optatis, uel cognatis ex latere, qui extraneorũ lo co habentur, parentes adoptiui non succedunt. l. Cum in adoptionis. §. Sed ne articulum. C. De adoptio. Quare de matre uel auia quæritur frustrà, quoniã neq; adoptare potest, neq; liberos in potestate habet. §. Fœminæ. Instit. De adoptio. l. Matrẽ. C. eod. tit.

XVI Parentes naturales tantùm: ita succedũt liberis ex concubinatu, sicut liberi talibus parentibus succedere, supra dictum est regulâ IX. Nam eadem est inter eos relatio Iuris. §. De nepotibus. Nouell. Quib. mod. natura. effici. sui. l. Non est parentibus. ff. De inoffici. testament.

XVII Parentibus non datur ulla successio liberorum ex damnato complexu, sicut nec tales liberi succedunt ipsis. Mater tamen, eadem ratione spurijs succedit, qua spurij succedunt matri, ut suprà. Nisi tamen filij spurij, liberos ex se reliquerint, qui matrem excludunt. l. ij. §. Itaque etiam uulgò. ff. Vnd. cognat. l. ij. §. Liberi. ff. Ad Senatuscon. Tertyllia.

XVIII Fratres defuncti naturales & legitimi (nam post descendentes & ascendentes, tertia successio

ceßio estcognatorum ex latere) succedunt æqua liter in capita, secundum numerum personarum. Nouell. De hæredi. ab intestat. uenienti. §. Reliquum.

XIX Filij fratrum succedunt cum fratribus uel sororibus, in stirpes loco patris sui præmortui. Nouell. dict. tit. §. Si autem defuncto. Quod tamen nō ultra filios fratrum conceditur. Nouell. dict. tit. §. Huiusmodi uerò.

XX Filij fratrum uel sororum soli superstites succedunt patruo quoq; in stirpes, non in capita, ut probat Barto. in. l. j. §. ult. ff. Si pars hæredi. petat. Accursius in. §. Si igitur defunctus. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti.

XXI Si fratres germani extent cum fratribus uel sororibus consanguineis uel uterinis defuncti: tunc fratres utrinq; coniuncti, excludunt alios. Nouell. De consang. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc. Germani autem fratres dicuntur, ex utroque parente: cōsanguinei, ex eodem tantum patre non etiam eadem matre: uterini contrà, ex eadem matre, & duobus patribus:

XXII Vbi sunt fratres cōsāguinei uel uterini unà

cum fi-

cum filijs fratrum germanorum defuncti, ibi præferuntur filij fratrum, licet in tertio gradu sint, & fratres consanguinei uel uterini in secundo. Quod tamen Ius, non egreditur filios fratrum. §. Si autē defuncto fratres. Nouell. De hæredi. ab intesta uenienti.

XXIII Fratres consanguinei soli uel uterini soli, succedunt æqualiter & in capita. Filij autē præmortuorum, in stirpes. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti. §. Illud palam est.

XXIIII Si defunctus habeät tam consanguineos, quàm uterinos fratres, fortè etiam quorundam præmortuorum filios: tunc uidendum est quænam sint bona defuncti. Nam in bonis paternis, hoc est, quæ ex linea paterna ad eum peruenerunt, fratres consanguinei præferuntur. Et ex diuerso, in bonis maternis, uterini præcedunt. In reliquis uerò bonis: utriusque generis fratres simul succedūt æqualiter. Filij præmortuorum, in stirpes. Nouell. De consang. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc agere. Iunct. l. De emencipatis. C. De legit. hæredib.

XXV Cum neque fratres defuncti uiuunt, neque filij fratrum: tunc omnes deinceps à latere co

gnat.

gnati ad hæreditatem admittendi sunt, obseruatis gradibus, ut proximi præcedant, pares simul admittantur. Nouell. De hæredi. ab intesta. uinienti. §. Si uerò neq; fratres.

XXVI. Fratrum legitimatorum, eadem est successio quæ naturalium & legitimorum, de qua superius in regula XVIII. Cæterum, ipsi inter se inuicem sibi non succedunt, sicut nec reliqui ex cognatione legitimati Quod diligenter obserua. §. Filiũ uerò. Nouel. Quib. mod. natu. effic. sui.

XXVII Fratres legitimi tantùm, si ab auo fuerint adoptati, succedunt sibi quoque mutuò. Sin autem ab extraneo adoptentur, quanquàm parentis adoptiui successionem habeant, ut suprà dixi: ipsi tamen inter se & ad totam adoptiui familiam, nullũ succedẽdi ius adquirunt. l. Cum in adoptiuis §. Sed ne articulum. C. De adopti. Fratres autem legitimos seu adoptatos, neminẽ puto tam stultè interpretaturum, ut opinetur posse quẽquã loco fratris adoptari. Id enim cum natura pugnaret, quoniam nemo ex se gignat fratrem: sed ita sunt accipiẽdi fratres: si ab uno eodemq; auo adoptẽtur loco filiorum. l. Nec apud. C. De hæredi. instituen. Instit. De abopti. §. Minorem. Et §. Et tam filium.

Fratres

XXVIII Fratres naturales tantùm, siue cõsanguinei ex eodem patre, siue uterini ex eadem matre: succedunt sibi mutuò. Nisi fratres naturales & legitimi, hoc est, iusto thoro nati, consanguinei uel uterini simul extent, qui illegitimos excludunt Ratio: Quia nec legitimati per oblationem curiæ naturales, adquirunt succeßionem adgnatorũ uel cognatorum parentis. Nouell. Quib. mod. natura. effici. sui. §. Filium uerò. Nec obstat quod dicitur in §. ulti. Insti. De seruil. cognati. quòd fratres & sorores licet capite deminuti, debeant cognatis præferri. Nam nõ pertinet ad naturales tãtùm seu illegitimos.

XXIX Fratres spurij ex eadem matre, sibi succedunt inuicem: secus de his qui ex eodẽ patre sunt, puta si quis ex duabus meretricibus filios suscipiat §. Vulgò quæsitos. Instit. De succes. cognato. l. ij. & l. Si spurios. ff. Vnde cogna. Ratio diuersitatis est: Nam omnem succeßionem oportet esse Legibus adiutam, aliâs non recipitur. Sed spurij, quatenus ad patrem attinet, prorsus reijciuntur. §. Si aduersus ea. Instit. De nupti. Et. §. Si uerò effusa. Nouell. Quib. mod. nat. effici. sui.

XXX Fratrum incestuosorum & qui ex dam

nato

nato coitu procreantur, nulla planè successio est, ut suprà.

XXXI Vbi defunctus relinquit liberos uel parentes: ibi non est latius ad adgnatos uel cognatos ex latere respiciendum: præterquàm quod fratres germani cum patre & matre admittuntur, ut superius est probatum.

XXXII Vbi neque liberi, neq; parentes sunt: ibi circumspiciendum est ad gradus reliquorum cognatorum. Modestinus in. l. Non facile, in princi. ff De gradi. & adfinita. diffinit septimum gradum: Quatenus (inquiens) ultra eum ferè gradum, rerũ natura cognatorum uitam consistre non patitur. Cui uidetur subscribere Vlpianus in. l. j. §. Hæc autem bonorum possessio. ff. Vnde cognat. Sunt tamẽ qui existimant successionem, usq; ad decimum gradum porrigi in cognatis.

XXXIII Si defunctus, neque liberos, neque parentes, neq; ullos cognatos habeat prædicti gradus, quod utiq; rarius fuerit: tunc successio ad coniuges deuoluitur Iure Ciuili: ut scilicet uir uxori, & uxor uiro succedat. l. j. C. Vnd. uir & uxo.

XXXV Prædictis omnibus deficientibus, bona censentur uacantia, & fisco cedunt. l. Vacantia. C

tia.C.De bon.uacanti.lib.X.extant Tit.C.De hæ re.Decurio.Et,Si libera.Imper.soci.lib.X.de qui bus ut multa dicamus,reor extra foru esse De successione autem clericorum,est Tit.in Iure Pontificio,De successi.ab intestat.

XXXV In successionibus ab intestato, qui gradu sanguinis fuerit proximus: is ad succedendum quoque proximum locum tenet.l.Auunculo.C.Cõmu.de successio.Quæ regula in descendentibus et ascendentibus plana est sed in cognatis ex latere, qui aliâs eiusdem lineæ & ordinis,aliâs in diuersa linea sunt:Item in filiis præmortuorum, qui patris sui locum uendicant,sæpè non obtinet.Imò,nonnũquam cognatus remotioris gradus,excludit proximiorem,ut declarat Iustinianus in.§.Repetitis itaque.Instit.De seruil.successi.

XXXVI Serui olim successorem ab intestato, præter dominum,non habebant.l.Seruus. Et.l.Ancillæ.C.Communi.de successio.l.Quod attinet.ff. De regul.Iur.Sed hodie totum hoc, abolitatã præ dura & inclementi seruitutis forma, prorsus immutatum est,& possunt testari omnes qui nunc imaginem ueteris seruitutis repræsentãt,ut maximè agricolæ seu rustici nostri tẽporis: pro diuersitate tamen locorum.

XXXVII

XXXVII Adfinitatis Iure, nullà succeßio permittitur. l. Adfinitatis. C. Communi. de succeßi. Quid? estne iam dictum maritum uxori succedere Est quidem: sed uir & uxor coniuges sunt, & causam præstant adfinitati, non ipsi adfines sunt. Vnde Modestinus in. l. Non facile. ff. De gradi. & adfini. Adfines (inquit) sunt, uiri & uxoris cognati: non autem dicit, uir & uxor. Ad. c. Quod super his, de consangui. & adfinita.

XXXVIII Vbicunq; locum habere potest succeßio ex testamento: ibi cessat intestati quæstio. l. Quamdiu. ff. De Regul. Iur. l. Antequàm. C. Commu. De succeßio.

XXXIX Quandoquidem qui naturæ beneficium expectat: oportet ut secũdum naturam sit gratus: ideo sunt quædam causæ ex quibus liberi possunt à parentibus exhæredari, & contrà, parentes à liberis, ut Nouell. ut cum de appellatio. cognosci. §. Iustum autem persp eximus. Sunt item nõnullæ quæ sufficiunt ad excludendos cognatos, ut Nouell. De nupti. §. Ingratitudinis. Si quis ergo tã oblitus sit omnis pietatis, ut sic delinquat aduersus aliquem sanguine coniunctum: is neq; ab intestato potest ad succeßionem eius peruenire, si causa talis probata fuerit.

XL Multa ex his quæ suprà diximus, displicuerunt Ciuitatibus, uel quòd non satis intelligerent, uel quòd nimis dura quædam existimarent: ideoq; mirum in modum hanc successionis materiam per Statuta sua uariarunt, quæ utique cum ad rem publicam aliquam perueneris, facile perlustrare potes ut sequaris, nisi naturæ nimis repugnent: qualia sũt in multis locis, ne filius patris præmortui locum repræsentet. Quam obseruationem Sacratissimi Principes nostri ubiq; sublatam esse, meritò uoluerunt in maximis comitijs. Ego multa uidi in ciuitatibus Statuta quæ à Iure Romanorum nihil discrepabãt. Porrò hæc pertinent ad ordinem Iuris, quem ignorare non oportet, iuxta elegãtissimam. l. De quibus ff. De Legib.

SINGVLARIA QVÆDAM SVCCESSIONIS IN FEVDO.

I

Filij naturales & legitimi masculi succedunt in feudis, paternis, antiquis & nouis, æqualiter, iure repræsentatiõis seruato hoc est, ut nepos loco patris sui præmortui succedat c. j. De

c.j.De succeßi.feud.c.j.De succeßi.frat.uel gradi.succed.in feud.In usib.feudo.Vbi diffinitur feudũ paternũ, quod fuit illius parẽtis, qui est eius adgnationis cõmunis, hoc est, à quo uelut cõmuni stipite cœpit ea adgnatio. Sic antiquũ est, quod maiores quoq; in eadẽ familia habuerũt. Nouũ, quod in persona mortui cliẽtis beneficiarij primùm cœpit.

II Liberi fœminini sexus, uel masculi quidem sed per lineam fœmineam descendentes, non succedunt in feudis. Nisi inuestitura, hoc est, conceßio illa solennis per quam feudum conceditur, sic facta sit nominatim, ut filiæ succederent. Quo tamen casu non aliter succedunt, quàm si nullus extet masculus. Semper enim filij excludũt fœminas propter armorum expeditionem.c.j.§.Filia uerò De succesßio.feud.c.j.§.Ad filias uerò De succeßio.fratr.c.j.§.Hoc autem notandum.Tit.primo, In usib.feudo Et.c.j.§. Quinetiam.Tit. Episc.uel abba.uel abbatis.

III Liberi legitimati per subsequens matrimonium, nec soli, nec cum alijs legitimis liberis admittuntur.c.j.§.Naturales filij. Si de feud.conten.sit inter domi.& adgna.Vasal.ubi gloss. tractat de legitimatis per Principem.

IIII Liberi naturales tantùm, multò minus

 succes

succedunt in feudis, cum nec legitimatis detur locus. Minime ergo aut Spurij, aut ex dãnato coitu, possunt ad succeßionem peruenire. Et hæc succedendi puritas in militaribus illis beneficijs, multùm cõfert ad ingenuitatem, quam nobilibus nostro seculo rectißimè tribuimus iure gẽtium. Qui propterea nũcupãtur ingenui, nobiles & gentiles homines, ut nũc quoq; in Italia: quoniam maiores eorum illibatam seruarint natiuitatem, & nũquam seruitutem seruierint, itemque immaculato ac legitimo quoq; nati sunt thoro. Nec certè ista sunt somnia, ut quidam phanatici putant, cõfundẽtes iura personarum. Verum si his omnibus dotibus addant bonarum literarum studia, & optimum uitæ specimẽ bone DEVS quàm uerè tum dici possunt hi nobiles: quales ego multos hoc seculo adeòque principes, esse, Reipublicæ nostræ cõgratulor.

V Liberi legitimi tantùm seu adoptati, nõ succedunt in feudis. c. j. §. Adoptiuis. Si de feud. defunct. conten. sit inter domi. & adgnat. Vasall.

VI In feudis Marchiæ, Ducatus, uel comitatus, non est omnino locus succeßioni: sed per inuestituram ab Imperatore denuò huiusmodi feuda recipiuntur à liberis & adgnatis. c. j. De aliena. feud. Et. c. j. De feud. Marchi: uel Ducat. uel Comita. Vt

autem

autem harum appellationum causam rectè teneas, operæpretium fuerit subscribere uerba doctissimi interpretis, qui apud Corne. Tacitum sic scribit: A marca quod equum significat, equorum seu stabuli magistrum Marcstaller, etiamnum appellamus: & equitum præfectum eyn Marcgrauen. Militaris enim dignitatis & officij nomen est utrũque Porrò hodiernum Morauiæ uocabulum, Merẽlãdt equorum regionem significat, cum equas uulgò Merhen uocamus: Extant adhuc in Saxonibus duarum Marcarum nomina, ueteris & nouæ, quibus forsan equestris militia, huius appellationis causa fuit. Videntur enim equis olim Marcomani ualuisse, quemadmodum hodie Franci. Hæc ille.

VII Ascendẽtiũ ordo, ad successionẽ in feudis planè non admittitur. Peculiariter enim in his per usum recipitur, ne superiores succedant inferioribus, ut pater filio, auus nepoti. Sed contrà tantum inferiores, superioribus.

VIII Adgnati dumtaxat admittuntur ad successionem feudorum, non etiam cognati. c. j. §. Ad filias uerò. De successio. fratr. Quod intellige de feudis paternis uel antiquis. d. c. j. §. His uerò deficiẽtibus. Nam in nouis beneficijs, frater uel filius

fratris non succedit: sed feudum reuertitur ad dominum.c.j.§.In alio uerò.De successio.feud. Et.c.j.De benefici.fratr. & quali frat. in benefi.frat. succe.Vbi traduntur aliquot exceptiones huius regulæ.Et animaduerte hic,quã ista consuetudo accedat ueteri Romanorum Iuri, in excludendis cognatis fœminini sexus.

Illud deniq; nullo modo est ignorandum: Quòd si quis bona habeat feudalia & nõ feudalia(ut uulgatis uocibus utar) fœmina à feudis seclusa: utique ad alia parentis admittitur, ut sunt pecuniarij redditus, nomina, uestes, ac reliqua suppellex.

DE IVDICIIS DE IN IVS VOCANDO: DE DILATIONIBVS.

TIT. VII.

Vdicem arbitrumue Iure datum, qui ob rem dicendam accepisse pecuniam conuictus est: capite punito.

Ioue tonante fulguranteue, Comitia ne sunto.

Quodcunq; postremum Populus iusserit, id ius ratumq; esto.

Siquis

Si quis in ius vocatur, si morbus æuitasue vitium extitit: qui in ius vocabit, iumentum dato: si nolit, arceram ne sternito.

Si status dies sit cum hoste, venito.

Aduersus hostem, ęterna authoritas esto.

Si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, dies iudicij diffusus esto.

Tractemus nunc rem Iudiciariam, quam Lex ista breuiter quidem: sed grauissimè statuit.

INTERPRETATIO

Iudicem arbitrumue.

Pessimum certè delictum est uenalem habere iustitiã, fonsq; omnium malorũ rectè uocatur à Iustiniano Nouell. Vt Iudic. *sine quoq. suffra §. j. Igitur rectè* Lex XII. *tabularum tam seueram constituit pœnam, nempè capitis. Vult enim Iudicem & arbitrum puras habere manus, ne quid ob rem dicendã hoc est, ob administrandam Iustitiam & ueritatem tuendam, pecuniæ accipiat. Nam qui Ius dicit, nihil magis curare debet, quàm ut rem ipsam dicat sine ullo fuco iniquitatis au calumniæ.* Insti. De offic. Iudic. *in princi.* Et *scripsi in formula inuestigandæ actionis.*

Arbitrum autem iure datum eleganter dicit, ne putemus hic tractari de receptis arbitris, de quibus extat Tit. in lib. Pandect. *iiij.* E*nimuerò intelligi hic uult, quem nunc dicimus*

Iudicem delegatum & commissarium, cum aliâs tota causa, aliâs quædam litis pars mandatur, cum Iudex ipse adesse nequeat. Et huius arbitri frequẽs est mentio in Iure. l. Arbitrio. ff. Qui satisfar. cogant. l. Pro socio. ff. Pro soci. Receptorum uerò arbitrorum duo genera, eleganter explicãtur à Proculo in. l. Societatem. Et. l. In proposita. Et à Paulo in. l. Veluti. ff. Pro soci. Nã hoc modo arbiter à litigatoribus electus, qui totius rei potestatem habeat ab arbitrãdo, hoc ẽ, cẽsẽdo & existimãdo dictus ẽ.

Pœnam uerò corrupti iudicis, posterius seculũ nonnihil uariauit, ut in Tit. C. & ff. Ad Leg. Iuli. repetunda. Marcellus in. l. Lege Iulia. §. ult. sic ait: Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur, & plerique, uel exilio puniũtur, uel etiam durius, prout admiserint. Quid enim si ob hominem necandum pecuniam acceperint: uel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint, uel innocẽtem, uel quem punire nõ debuerũt? Capite plecti debent, uel certè in insulam deportari, ut plerique puniti sunt. Vtitur autem Lex Iulia quoque hoc uerbo (arbiter) pro iudice delegato.

Ioue tonante & fulgurante,

Multa superius diximus de augurũ disciplina quæ

inter

inter cætera hoc quoq; cõtinebat, ne quid comitiorũ aut rerum publicarum ageretur, ubi audita fuissẽt tonitrua, uel uisa fulgura quoniam ea quæ tunc fierẽt, interpretabantur Dijs iratis nõ placere. Erãt omnia tum superstitionis plena, cuius exempla cõgerere, quorsum pertinet?

Quodcunq; postremum populus iusserit.)

Cum Senatus aut populus Romanus multa iusserit, quæ simul seruari non possunt, quoniã ex dyametro inuicem pugnant: tũc postremum pro Iure seruandum est. Sic ubi Leges sunt scriptæ, quæ nullo modo conciliari possunt: semper ultimam sequi debemus. Vt sunt nouissimæ Imperatorum Constitutiones.

Alioqui si prima quidem facie uideatur repugnantia, quæ tamen facili negocio, circumspectis rerum & personarum circunstantijs, placari ac in concordiã reduci poßit, certè non protinus est pronuncianda Legum correctio uel mutatio. Quia sæpè priores accommodantur ad determinationẽ posteriorum: & contrà, posteriores interpretãtur priores, non tamen tollunt. Paulus in. l. Non est nouum Et in. l. Sed & posteriores. ff. De Legib.

Rectè igitur Bartolus in. l. Marcellus, in princ.

ff. Ad Se-

ff. Ad Senatusc. Trebellia. alijsq; locis, probat: etiã ex eadem ratione, nõ posse colligi correctionẽ Legum, per interpretationem, nisi & uerba accedãt expressa. Ratio est: Quia mutationem Legum, sequitur mutatio morum & nouitas, quæ mouere solet & conquassare Rempublicam. Quare Aristoteles lib. Politico. ij. probat, receptas Leges non esse mutandas, etiam si quid incommodi habeant. Et Vlpianus in. l. ij. ff. De cõstitu. Princ. In rebus (inquit) nouis constituendis, euidens esse utilitas debet. Euidens autem utilitas diffiniri rectè potest: ut si Lex uel cõsuetudo, nisi mutetur, aut tollatur, paulatim sit occasionem datura ad corrumpendã naturæ rationem: sicut in prædura seruitutis forma, alijsque multis rebus immutatis uidemus.

Si quis in Ius vocatur.)

Religionem Iudiciorum, maiores uoluerunt esse præcipuam, ne Magistratus contemneretur, qui minister Legis est, mediante Iudiciaria cognitione. Quapropter hæc Lex sancit, ut etiã morbo aut alio uitio, non tamẽ mortali nec rebus agendis obstãte, adfectus ueniat ad Iudicem: etiam si ire aut ambulare admodum commodè non poßit: uidelicet, ut ne differatur Iuris cognitio. Sed interim quò magis uenire poßit, additum est temperamentum, ut

is qui

is qui aduersarium in Ius uocauit, det ei iumētum, hoc est uectabulū, quod à pecoribus trahatur seu iumentis. Quòd si tam delicatus fuerit in Ius uocatus, ut nolit uulgari uectabulo uti: certè uocans nō est adeò grauandus, ut sternat ei arceram, id est, uectabuli genus undiq; tectum in formam arcæ, quale etiam nunc uidemus apud diuites in usu haberi. Sic enim Sex. Cæcilius hunc locum intelligit: nō autem de simplici iumento, ueluti equo uel mula ad equitandi usum concesso, sicut Phauorinus uidetur hanc Legem exaudire. Nam quilibet morbus uel leuißimus, poteſt eundi & equitandi commoditatem adimere, ut tamen uehi poßit æger.

Ergo non hoc uoluit iſta Lex, ut graui morbo laborantes ueniant ad Iudicem, quia inhumanū planè id esset: Sed hoc intendit, ne quoduis uitium homini facilè in singulas horas accidēs, impediat statim sacrosanctam Iuris executionem. Alioqui cum Lex XII. tabularum de grauiore morbo loquitur, semper adijcit hancuocem (sonticus) ut paulò inferius apparebit. Iulianus morbum sonticū definit in l. Quæsitū. ff. De re iudicat. Modeſtinus in. l. Morbus. ff. De uerbo. significati. Certè magna in hoc Iure simplicitatis imago relucet, qua usi sunt ueteres Nūc uero, cum uictori reſtituantur litiū sumptus

à ui-

à uicto, non obtinet de dando iumento quod hic sta tuitur, ut est Tit. C. De fructi. & liti. expē §. Hac autem omnia. Instit. De pen. temer. litigan.

Si status dies sit cum hoste, venito.

Hoc est: Is qui iudicio sisti promiserit aduersario, secūdum suam uel fideiussorum promißionē se sistat ad diem statutum. Hostis enim hic pro aduersario accipitur. Cic. li. Offici. j. Equidem illud etiam (inquit) animaduerto: quod in proprio nomine perduellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nūc peregrinum dicimus. Appellatus est aūt hostis ab hostio, quod est æquo, quoniam peregrini suis, ut nos nostris utentes Legibus, pares nobis uidentur. Et quia in cōflictu, ex æqua caussa pugnam adire solent: Ideo concinna ē translatio ad litigatores, qui pari Iure de eadē cōtēdunt caussa, ut uictoriam consequantur: ideoque uictos & uictores nuncupamus. De hostibus & bello indicto, loquitur Pomponius in. l. Hostes. ff. De uerbo. significa.

Aduersus hostem, æterna authoritas esto.)

Id est: Facultas experiundi in iudicio cum aduersario, sit perpetua. Hoc enim est, quod Iustinianus

nianus Instit. De perpetu. & tempora. actionib. nos admonet: eas quidem actiones quae ex Lege, Senatusue consulto, siue ex sacris cōstitutionibus proficiscuntur, perpetuò solere antiquitus cōpetere, donec Imperatores actionibus certos fines dederunt. XXX. & XL. annorum Quoties igitur audis hanc uocem (perpetuò) cogita (quatenus ad actiones attinet) ex ista Lege totius antiquitatis esse fontem, unde iam nunc æternas seu perpetuas Ciuiles actiones appellamus, tametsi certis finibus cōclusæ sint.

Si Iudex vel alter ex litigatoribus.)
Hunc locum Vlpianus satis interpretatur in l. ij. ff Si quis caution. Si quis (inquiēs) in Iudicio sisti promisit: & ualetudine, uel tempestate, uel ui fluminis prohibitus, se sistere nō potuit, exceptione adiuuatur: nec immeritò. Cum enim in tali promißiōe præsentia opus sit: quemadmodum potuerit se sistere, qui aduersa ualetudine impeditus est? Et ideo etiā Lex duodecim tabularū, si Iudex uel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diē iudicij esse diffusum.

Dffundere autem diem olim dicebatur id, quod nos continuare terminum usq; in diem crastinum

cupamus

cupamus. Tria enim erant de differendis Iudicijs pronunciandi genera. Aut diffundebatur dies, id est, in posterum diem reijciebatur: Aut cōperēdinabatur, hoc est, in tertium diē differebatur: Aut denique Iudex pronunciabat sibi non liquere: quæ ampliatio uocabatur. Vlpianus in. l. Si de meis. ff. De recept. arbit.

DE REI IVDICATA.
TIT. VIII.

AEris confessi, rebusq́; iure iudicatis: triginta dies iusti sunto.

Post deinde manus iniectio esto: in ius ducito, ni iudicatum facit.

Aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito, vincito, aut neruo aut compedibus XV. pōdo, ne minore: aut si volet, maiore vincito.

Si volet, suo viuito.

Ni suo viuit: qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: si volet, plus dato.

In vinculis sexaginta dies habeto.

Inter eos dies, trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producito, quantaq́; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.

Tertijs autem nundinis, si interea pactus non sit, capitis pœnas dato; aut trans Tyberim peregre venum ito.

Etsi

Et si plures forent quibus reus esset iudicatus, tertijs nundinis partes secanto.

Si plus minusue secuerunt, sine fraude esto.

Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, è saxo Tarpeio deijcitor.

Hic locus tractat de his, qui uel ex confeßione sua, uel alijs legitimis probationibus conuicti per actorem, & condemnati per Iudicem fuerint: quodnam tempus habeant ad soluendũ. Proinde, si quis fortè miretur, quare Lex tam crudelem capitis pœnam in debitores pecuniarios constituerit: is cogitet quàm graue sit fallere fidem, quæ Iustitiæ fundamentũ est, ut ait Cicero lib. Offici. j. Actum enim fuerit de humano cõmertio, si nulla fidei habeatur ratio, si non sit aliquid quod pertimescant improbi debitores, cum decipiendo plerunq; contrahant debita, tandemq; dicere soleãt: se nõ habere unde soluant. Quare diligenter & cum iudicio hæc sunt legenda.

INTERPRERATIO.

Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis.)

Hoc est, pecuniæ quam per confeßionem aduersarij in Iudicio factam, constiterit esse debitam, triginta dies iusti sunto. Nam confessus pro iudicato est:

est: quia quodammodo sua sententia damnatur, di-cit Paulus in. l. j. ff. De cōfess. Item eius pecuniæ nomine, ob quam reus cōuentus fuerit ritè damnatus, iidem dies legitimi sint. Quia condemnatum acci-pere debemus eum, qui ritè condemnatus sit, ut sen-tentia ualeat. Cæterum, si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnationis uerbum non tenere, authore Vlpiano in l. iiij. §. Cō-demnatū. ff. De re iudicat. Porrò hæc uerba (Æris confeßi) accipiuntur paßiuè, prisco & uulgari usu loquendi.

Triginta dies iusti sunto.)

Iustos appellat Lex, sicut nunc legitimos dici-mus, quasi Iure concessos debitoribus post condem-nationē, ut interim aduersus eos nihil agere liceat. Cœperunt autem humanitate quadam duos menses largiri posteriores. l. Debitoribus. ff. De re iudi-cat. Sed & Imperatores, cum cæteris omnibus cle-mentiores uideri uellent, duplicarunt id tempus, ut esset quadrimestre: quod iustum tempus siue le-gitimum nuncupatur. l. ij. & iij. § ulti. C. De usur. rei iudic.

Post deinde manus iniectio esto.)

Id est, prehēdi potest Iure priuato. Nam sic usa est Lex his uerbis (manus iniectio) sicut & Valerius li.

V. Lucius uerò philippus (inquit) consul, aduersus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. Nam segnitiem pro rostris exprobans, alio sibi Senatu opus esse dixit. Tantumq; à pœnitētia dicti absfuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquētiæ uiro, id in curia grauiter ferenti, manum iniici iuberet. Ille reiecto lictore: Non es (inquit) mihi Philippe Consul, quia nec ego tibi senator sū.

Atqui manum iniicere, propriè olim dicebatur ille, qui nulla expectata Iudicis authoritate, rem suam aut sibi debitam uendicare posset impunè, ut apud Quintilianum li. VII. Vlpianus in. l. Sed si hac ff. De in Ius uocand. Paulus in. l. penulti. ff. De seru: exportand: Sic & recentiore Iure, creditori permittitur manus iniectio in debitorem fugientem, uel eum qui abstulerit res alienas. l. Ait Prætor. ff. Quæ in fraud. credito. Si debitorem meum (inquit Vlpianus) & complurium creditorum cōsecutus essem fugientem, & pecuniam secum ferentem, abstulissem quod mihi debetur. Eodem modo adulterum propria authoritate retinere licet. l. Capite quinto. ff. Ad Leg. Iuli. de adulteri.

Ni iudicatum facit.

Nisi expediat ea quæ cōprehēdūtur in sentētia Iu

dicis Cicero pro flacco. Itaq; recupatores (inqt) cõtra istã rẽ minimè dubiã, prima actiõe iudicarũt. Cũ iudicatũ nõ faceret, additus Hermippo, & ab hoc ductus est. Celsus in .l. ult. ff. Si cert. petat. At si iudicatũ (inquit) fecerit Titius, nihil Seius tenebitur

Vincito, aut neruo aut compedibus.

Prisca quadam simplicitate Lex curiosè describit modum uinciendi debitoris. Videlicet compedibus XV. Pondo, hoc est, quindecim libris. Est enim indeclinabile nomen neutrius generis, ferè semper plurale quòd & festus olim pro libra acceptum fuisse sentit. Tametsi põdo continebat propriè XII. libras sicut, aßis XII. uncias. Vnde Liuius dixit: Argenti pondo bina. Si autem uoluerit creditor propter causæ magnitudinem, ut maiori pondo uinciatur debitor quàm quindecim librarum, concessum id quidem est. Videtur enim Lex singulari huius uerbi numero uti, pro eo quod est maiori pondere. Porrò compedes, catenæ, nerui, manicæ, sub uinculis continentur.

Posterioribus uerò seculis, alia forma custodiendorum reorum & carceris, recepta fuit, ut uidere licet ex Tit. ff. & C. De custodi. reor. Venuleius ff: De uerbo. signi. Vinculorum (inquit) appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodiæ uero, tantum publica custodia. Vlpianus

in. l.

in.l.Verum est.Caius in.l.Qui neque.ff.eod,tit.Priuati uerò carceres maxima pœna prohibiti sunt.C De priuat.carceribus.

Ni suo viuit.

Æquũ quidẽ illud est, ut si suo uoluerit uiuere uinctus debitor, omnino sit audiẽdus: Cæterũ, si uel inopia, uel alia ratõe nõ poßit suo uiuere, iustũ Lex cẽset, ut is q̃ eũ uinctũ habebit, libras farris in singulos dies porrigat, adeoq; plus si uinctus pro consuetudine & natura sua exigat. Loquitur enim de chœnice Græcorũ seu uictu quotidiano, quẽ secũdũ libras decernere solebãt. Quò respexerũt etiã Honorius & Theodosius Imperatores in.l.Iudices.C.De Episc.audienti. Victualem (inquiunt) substantiam non habentibus, faciant ministrare libellis duobus aut tribus diurnis, uel quot existimauerint cõmẽtarieñses, decretis. Libellis aũt neutrius generis à libũ est diminutiuũ. Accedit multũ, qđ is q̃ uictum uel stratũ pferri ad uĩctos prohiberet, tenebatur actione iniuriarũ.l.Si uictũ aut stratũ.ff.De re iudicat.

In vinculis sexaginta dies habeto.

Optima ratiõe tẽpus adijcit Lex, quo creditoribus liceat habere debitores suos uinctos. Nã carcer ad continẽdos homines, nõ ad puniẽdos haberi debet, dicit Vlpianus in.l. Aut damnum.§. Solent etiam. ff. De pœ. Multò minus creditores retinere

debent suos debitores in compedibus priuatim.

Inter eos dies, trinis nundinis.

Hoc est, in tertias nundinas. Siquidē nūdinæ à nono die dictæ sunt, quasi nouendinæ. Tempus autem trium nūdinarum, trinūdinū, aut trinum nūdinum duobus uocabulis nunupabatur. Rectè quidem institutum: primùm, ut rustici octo diebus in agris manentes nono die repeterent Vrbem ad mercatum: unde iam nunc nundinas nostras appellamus. Deinde, ut si quid suffragijs Populi Romani ferendum esset, id per ternas nundinas recitaretur, & quò magis omnes noscerent, promulgaretur. Qua ratione apud græcos fuit receptus mos, ut leges trinūdino promulgarentur, sicut Iustinianus quoq; nouas constitutiones uult insinuari, ut exinde post duos mēses ualeant. Nouell. Vt fact. nou. constituit.

Ad Prætorem in comitium producito.

Vult Lex produci uinctum debitorem trinis nundinis ad Prætorem in comitium seu Iudiciū, ut repetatur publicè, in quantam pecuniam fuerit creditori suo condemnatus debitor uinctus: fortè si qs familiaritate aut misericordia ductus, soluere uoluisset eam pecuniam, hominemq; miserum uinculis liberare. Item, ut constaret omnibus, uincto non fieri iniuriam, aut à creditore, aut à iudice. Quam rationem Constantinus Imperator perpēdit circa eos

qui

qui propter delictum publicè custodiuntur, in. l. ij. C. De custo. reor. Ita enim (inquit) quasi sub publico testimonio, commemoratio admissi criminis fiet ut Iudicibus immodicè sæuientibus, freni quidē tē peries adhibita uideatur. Comitiū enim hic uocat, quod Paulus Ius appellat: hoc est, locum iudicij solennem, ubi Prætor cum suis adsessoribus conuenire solebat.

Tertiis autem nundinis.

Si intra id tempus trinundinum, nō fuerit pactus cū creditore de soluēda quouis modo pecunia: tum postea, aut capitis pœnas det, aut trans Tybrim uēdatur, ut ex precio creditor debitum suum cōsequatur. Nā creditoribus planè addicebantur, hoc est, adiudicabantur tales debitores. Vnde addicti, obærati, seu nexi uocabātur, Sic & addicere pro adiudicare accipitur in Tit. ff. De in diem addicti. Et in Tit. ff. De fidei commissa. libertati.

Posteà uerò remedium cessionis bonorū introductum fuit, per quod euitaretur carceris necessitas, utq; cessarent istæ ob æs alienū nimis crudeles in seruitutem addictiones, quæ omnibus modis in desuetudinem abierunt, ut est uidere in Tit. ff. De cessio. bono. Et. C. Qui bon. cede. poss. l. j. In hoc enim (inquit Alexander) tātummodo hoc beneficiū

eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. Igitur Ius custodiendi in carcere, nisi cedant bonis manet hodie, & frequens est: ne scilicet nimia pristinæ seueritatis relaxatione, occasio detur multis fraudibus quas uidemus quàm callidè exerceant pleriq; aduersus creditores suos.

Et si plures forent.

Quæ dicta sunt, accipi oportet de uno creditore, qui uinctũ habeat debitorem. Quid ergo si plures fuerint creditores, quibus cõdẽnatus sit debitor in pecuniã? respõdet Lex, tertijs nundinis intra quas nõ sit pactus, secãdũ esse hunc debitorẽ in partes, quæ unicuiq; pro portione debiti dẽtur: nec fraudi fore, si quo modo plus minusúe secuissent creditores, quàm debiti portio esset.

Sed cum hæc pœna crudelis admodum adeoq́; auditu horrenda sit, refert Gellius lib. XX. *cap.* j. *elegantem inter Sex. Cæcilium* Iuriscon. & Phauo*rinum philosophum disputationem de hac quoque Legis particula. Tandẽ Cæcilius sic diffinit:* Ad ter*rorem peßimorum debitorum, qui addictionẽ quoque solam contemnerent, constitutum esse id genus pœnæ.* Nihil profectò (inquit) *immitius, nihil immanius: nisi (ut re ipsa adparet) eo consilio tãta immanitas pœnæ denunciata est, ne ad eam unquam peruenire*

teniretur. Addici nanq; nunc atq; uinciri multos uidemus: quia uinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. Dissectũ esse antiquitus neminem equidem, neq; legi, neq; audiui.

Qui falsum testimonium.

Saxum Tarpeium miræ altitudinis erat, à quo Lex uult deijci eum qui falsum dixerit testimoniũ. Sed hodie, non potest quis sic damnari, ut de saxo præcipitetur, authore Modestino in.l.Si diutino.ff.De pœn. Est autem alijs pœnis utẽdũ, pro qualitate admissi. Martianus in.l.j.in princi. Vlpianus in.l.Lege Cornelia.ff.Ad Leg.Corneli.de fals.l. Damus licentiam.C.eod.tit.

Profecto semper id obseruatum animaduertere licet: quòd propter frequentiam delictorũ, pœnæ sit exasperatæ.l.Aut facta.§. ult.ff. De pœn.l. Famosi.ff. Ad Leg. Iuli.maiesta.l.j.§. puniũtur. ff.De abige. Quocirca Marcellus optimum modũ præscribit omnibus Iudicibus in.l.Respiciendũ.ff. De pœn. An putas Phauorine (inquit Cæcilius) si nõ illa etiam ex XII.tabulis de testimonijs falsis pœna aboleuisset: & si nũc quoq; ut antea, q falsum testimoniũ dixisse cõuictus esset, è saxo Tarpeio deijceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, quàm uidemus? Acerbitas plerũq; ulciscendi maleficij, bene atq; cautè uiuendi disciplina est.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE: DE VSVCA PIONIBVS.

TIT. IX.

VEnditæ res & traditæ, post pretium solutũ, aut si alio modo satisfactum ex istat, emptori acquiruntor.

Furtiuæ res non vsucapiuntor.

Si libertus ab intestato moriatur, nullum hæredem suum relinquens: patronus ei succedito.

INTERPRETATIO.

Venditæ res & traditæ.

Hunc locum satis explicat Iustinianus Instit. De rer diuisio. Venditæ uerò res (inquit) & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is emptori precium soluerit, uel alio modo ei satisfecerit ueluti ex promissore aut pignore dato. Quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum: tamen rectè dicitur & Iure gentiũ, id est, Iure naturali id effici Ratio autem huius Iuris naturalis, est in. §. Per traditionem. Instit. eod. tit. Ad l. j. ff. De cõtrahen. emptio.

Imaginaria

Imaginaria autem, hoc est, simulata emptio, quæ hoc prætextu fit, ut aliquid habeatur, quod alioqui habere non liceret: neq; dominium transfert, neque ullo modo subsistit. Nam nec reuera precium in ea interuenire solet. Vulgò simulatam dicimus, & inualidam ipso Iure. ut modestinus in. l. Contractus imaginarij. ff. De action. & obligat. Paulus in. l. Nuda. ff. De contrahen. emption. l. Imaginaria. ff. De regul. Iur. Verum, quando in imaginariam uenditionem res licita deducitur, ad hoc ut modico tempore apud emptorem duret: tunc Iure permissa olim fuit, ut ĩ manumittẽdis seruis et liberis, uel in faciẽdis testamentis, ut supra. Non uidebant enim prisci seculi homines alium modum soluendæ dominicæ aut patriæ potestatis, quàm ut uterentur istius contractus formula, ad alienationem rerum adcommodata. Porrò, indecorum esse putabant, si tanta potestas sine magna solennitate remitteretur.

Furtiuæ res, non vsucapiuntor.

Furtiuæ quoq; res (inquit Iustinia. Instit. De usucapio) & quæ ui possessæ sunt: nec si prædicto longo tẽpore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt. Nã furtiuarũ rerũ Lex XII. tabularum, & Lex Atilia inhibent usucapionem: ui possessarum rerum, Lex Iulia & Plaucia: & cætera quæ ad de

claratio-

clarationem huius regulæ Imperator subiungit:

Si libertus ab intestato moriatur.)

Olim (inquit Iustinianus) licebat liberto patronum suũ impunè testamento præterire. Nã ita demum Lex XII. tabularũ ad hæreditatẽ liberti uocabat patronũ, si ĩtestatus mortuus esset libertus, hærede nullo relicto. Instit. De successio. liberto. Sed Prætor posteà hoc Ius uariauit, uolens domino relinqui dimidiam bonorum liberti partem. Demum Iustinianus sua constitutione distinguit inter bona liberti, utrum sint intra centum aureorum ualorem, an uerò excedant. Non est operæpretium, ut curiosius hæc tractemuus: plana est earum rerum lectio, non multùm deseruiens foro nostro.

DE SERVITVTIBVS
ET FINIBVS REGENDIS.
TIT. X.

VIæ latitudo in porrectum octo pedes: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim habeto.

Si qui sepem vel maceriam iuxta alterius regionem effoderint: terminum ne excedunto.

Si autem murum, pedem vnum: si domum, duos pedes re-

des relinquunto.

Si vero sepulchrum aut foueam effoderint, quantum sit profundum, tantundem relinquunto.

Si puteum, passum.

Oliuam autem aut ficum, nouem pedes ab extranea regione plantanto.

In cęteris autem arboribus, quinq; pedes seruãto.

Si in agrum alterius arbor impendeat, vsq; ad quindecim pedes à terra altius coercito.

Et ne vmbra arboris vincino prædio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circuncidito.

Glandem in alienum fundum procidentem, colligere fas esto.

Si aqua pluuia nocet, arcęsto.

Seruitutum materia ex his Legibus admodum commodè colligi potest: quia tradunt regulas Iuris *cõmunis, contra quas si quis in suo solo permiserit quicquam fieri tunc constituitur seruitus.*

INTERPRETATIO.

Vię latiudo in porrectum.)

Citat hunc locum ferè ad uerbum Caius *in.l.* Viæ la*titudo.ff.*De *seruitu.rustico.prædio.* Via *autem cõstitui potest, uel latior octo pedibus, uel angustior: ut tamen eam latitudinem habeat, qua uehiculũ ire potest: alioqui iter erit, non uia authore Paulo in.l* Via *constitui.ff.eod.tit.*

Si qui sepem vel maceriam.)

Vetat

Vetat Lex excedi terminum sui soli ab ijs qui sepem uel maceriam effodere uoluerint. Seps enim uel sepes est, quæ obiecta introitum prohibet in agrum aut hortũ. Columell. lib. X. Talis humus, uel parietibus, uel sepibus, hirtis claudatur. Maceria autem uel maceries, murus est, siue paries, uel cõgeries lapidum, ad claudendum uineas. Neutrum autem fieri commodè potest, nisi effodiatur primũ locus, & paretur structuræ sepis aut maceriæ.

Reliquæ Leges, quantùm ad uerba attinet, nullam interpretationem desiderant. Et de sensu earum latius disputare, quàm quòd sint fontes sequẽtium Legum quæ in Pandectis extant, nostri non est instituti. Tractantur enim omnia hæc latius in Tit. ff. & C. De seruituti. urbano. & rustico. prædior. Caius autem Iuriscon. in. l. ult. ff. Fini. regun. recenset hanc Legem.

Illud obiter admonendum est: Quòd Imperatores hanc quinq; pedum præscriptionem sublatam esse uoluerunt, ut ex locorum potius qualitate discernantur fines, quàm ex certa Lege, sitq; libera finalis quæstio. l. Quinq; pedum. C. Fini. regundo.

De glande legenda Prætor edictum proposuit quod refert Vlpianus. ff. De gland. legend. Ait

Prætor

*Prætor(inquit)*GLANDEM QVÆ EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Glandis nomine, omnes fructus cõtinẽtur, ut in l. Qui uenenum. §. Glandis. ff. De uerbor. obligatio. Item, de aqua pluuia arcenda, eſt* Tit. *lib. Pandecta.* XXXIX.

DE INIVRIIS ALIISQVE DELICTIS.

TIT. XI.

DEfuncti iniuria non afficiuntor.

Si iniuriam alteri faxit, XXV. aſſes æris pœnæ ſunto.

Re, perſona, tempore, loco, atrociores iniuriæ iudicantor.

Si membrum ruperit meum, è pacto talio eſto.

Propter os verò fractum, nummariæ pœnæ conſtiutæ ſunto.

Vim ingenuæ virgini inferre, aut eam ſuaſione in ſuam ſententiam trahere, caueto.

Sororem aut filiam in ſtupro deprehenſam, vendito.

Si puerum quis caſtrauerit, licet pretioſiorẽ fecerit, quadruplum præſtato.

Qui fruges excantaſſet, pœnas dato: neue alienam

ſegetem

ſegetem pellexeris excantando.

Ne incantanto: ne agrum defruganto

Ne frugem aratro quæ ſitam, nocte furtim depaſcito.

Puberes ſi ſecanto, Cereri eos ſuſpendunto.

Impuberes, arbitratu Prætoris verberanto: ac noxam duplionemue decernunto.

Qui ſecus faxit, & terminum exaraſſit, ipſus & boues ſacri ſunto.

Matrimonia inter patres & plebeios, ſeparata ſunto

Qui hoſteis concitauerit: quiue opem hoſti tradiderit, pœnam capitis dato.

Mœchum in adulterio deprahenſum, necato.

Aſſiduo vindex aſſiduus eſto.

Proletario ciui, quiuis volet, vindex eſto.

Si quadrupes pauperiem fecerit, animal quod cōmiſit noxam dato, aut noxæ æſtimationem ferto.

Videamus nunc de uarijs iniuriarum & delictorum generibus.

INTERPRETATIO.

Defuncti iniuria.

Non eſt pugnãdum cum manibus, nec decet adfici iniuria eos qui hac uita ſunt defuncti. Nam nihil nobis tum amplius cum illis commercij eſt. Si q̊d ex bonis controuerſiarum natum fuerit, hoc aduerſus hæredes expediendum eſt ciuiliter. Superius plura de hoc dicta ſunt, iuxta Tit. Nouell. Ne defunct. ſeu reliqui. eor.

Si iniu-

Si iniuriam alteri faxit.)

Hanc pœnam olim pro simplicitate temporū ueteres statuerunt, quā in hodiernū diem multæ Ciuitates sequūtur, ut ex statutis suis modica pecuniæ pœna, grauem iniuriam plectantur. Sed Prætores postea, permoti hominū malitia sēper aucta, introduxerunt iniuriæ æstimationem: præsertim ob unius insignem improbitatē, quam apud Gellium li. XX c. j. Phauorinus Philosophus refert, ubi & hāc Legem impugnat: Quis enim (inquiens) erit tam inops, quem ab iniuria facienda XXV. asses deterreant? Itaq; cum eam Legē Q. quoq; Labeo uester in libris quos ad XII. tabulas cōscripsit, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo improbus atq; inmani uericūdia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma uerberare. Eū seruus sequebatur crumenam plenam aßiū portitans, & quencunq; depalmauerat, numerari statim secundum XII. tabulas V. & XX asses iubebat. Propterea Prætores posteà hāc abolescere, & relinqui censuerunt, iniurijsq; æstimandis recuperatores se daturos edixerūt. Recuperatores autem dicebantur. quibus Prætor Iurisdictionē mādabat priuatarum causarum, à recuperādo seu iterum acquirendo quod amißum erat, dicti, quos nūc Iudices delegatos appellamus. Cæcilius uerò

Iuris

Iurisconsultus sic respondet philosopho: Nec ideò contemnas Legum istarum antiquitates, quòd ple-risque ipsis iam Populus Romanus desiuerit. Non enim profectò ignoras, legum oportunitates & medelas: pro temporum moribus: & pro rerum publicarum generibus: & pro utilitatum præsentium rationibus: proq; uitiorum quibus medendum est feruoribus, mutari atque flecti. Adi. l. j. & l. Lex Cornelia ff. De iniuri.

Re, persona, tempore.

Vlpianus in. l. Prætor edixit §. ulti. ff. eod. tit. Atrocem iniuriam (inquit) quasi contumeliosiorē & maiorem accipimus. Atrocem autem iniuriā, aut pro persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Personâ atrocior iniuria fit, cum Magistratui, cum parenti, patronóue fiat. Tēpore si in ludis & in cōspectu. Nam in conspectu Prætoris, an in solitudine iniuria facta fuerit, multùm interesse ait: quia atrocior est quæ in conspectu fit. Re, atrocem iniuriam haberi Labeo ait, utpote si uulnus illatum, os alicui percussum sit. Vulneris magnitudo, atrocitatem facit. Et nonnunquam locus uulneris: ueluti oculo percusso. Idem refert Iustinianus in §. Atrox iniuria. Instit. De iniuri.

Si membrum ruperit meum.)

Hæc

Hæc Lex (ut uides) statuit pœnam talionis è pacto hoc est, si ita maluerit inferens iniuriam, & nisi paciscendo redemerit pecunia iniuriam: ut uel hinc uideas Græcos Legislatores diligenter legisse tabulas Hebræorum, ac in multis secutos esse. Nam & Mosaica lex talionē statuit, Exod. 21. Si autem (inquiēs) mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionē pro adustione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore.

Cæcilius autem Iurisconsultus apud Gellium defendens & hanc Legis partem: Sed quoniam (inquit) acerbum quoque esse hoc genus pœne putas: Quæ obsecro te ista acerbitas est: si idem fiat in te, quod tu in alio feceris? Præsertim, cū habeas facultatē paciscendi, et nō necesse fit pati talionē, nisi eā tu elegeris? Quod edictū autē Prætoriū de æstimādis iniurijs, probabilius esse his potest? Nolo hoc ignores: hanc quoq; ipsam talionē ad æstimationē Iudicis redigi necessariò solitā. Nā si reus qui depacisci noluerat, Iudici talionē īperātinō parebat: æstimata lite, Iudex hominē pecuniæ dānabat: atq; ita si reo & pactio grauis, et acerba talio uisa fuerat, seueritas Legis, ad pecuniæ mulctam redibat.

Iustinianus Instit. De iniuri. Pœna autem iniuriarū (ait) ex Lege XII. tabularum introducta est.

Propter membrũ quidem ruptũ talio erat: propter os uerò fractum numariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna ueterũ paupertate. Sed post eà Prætores permittebant ipsis, qui iniuriam paßi sunt, eã æstimare: ut Iudex, uel tanti rerum condemnet, quãti iniuriam passus æstimauerit, uel minoris, prout ei uisum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ quæ ex Lege XII. tabularum introducta est, in desuetudinem abijt quam autem Prætores introduxerunt, quæ etiam Honoraria appellatur, in iudicijs frequentatur. Nam secundũ gradũ dignitatis uitæq; honestatem crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. Qui gradus cõdènationis, & in seruili persona non immeritò seruatur: ut aliud in seruo actore: aliud in medij actus homine: aliud in uilißimo uel cõpedito, ius æstimationis, cõstituatur: Sed & Lex Cornelia, de iniurijs loquitur & iniuriarũ actiqnẽ introduxit: quæ competit ob eã rem, quód se pulsatũ quis uerberatũue, uel domum suam ui introitam esse dicat. Domũ autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in cõducta, uel gratis siue hospicio receptus sit.

Vim ingenuæ virgini.

Quod hic Lex uim inferre dicit: alibi imperàtores raptum appellant.

Et quod cauendum esse iubet, uirginem suasione in suam sententiam trahere. Iurisconsulti, stuprũ siue in

ne ui nuncupant. Quò pertinet etiã si quis ut adstu prũ pueniat assectetur, uel alio modo pudicitiã tẽtet. Assectari enim est comitatũ præstare nõ tantũ foris, sed & domi per urbem: quasi aliquẽ præeuntẽ sectari uel officij, uel amicitiæ, uel alicuius commodi gratia, uti puer herum: filius patrẽ: discipulus præceptorẽ: cliens patronũ: amator puellã. Cicero de Oratore: Cumq; maior natu & consularis Sergius Galba, assectaretur Assectatio enim in re amatoria, principium esse solet ad stuprum.

Moses Exod. 12. sic præcipit: si seduxerit quis uirginem nondum desponsatam, dormieritq; cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere consueuerunt.

Iustinianus in eos etiam, qui non usq; ad cõplexum peruenerint, sed duntaxat tentare cœperint pudicitiam, actionem iniuriarũ concessit. §. j. Insti. De iniuri. Et, l. Item apud Labeonem. §.. Si quis uirgines. ff. eod. tit.

Duplex igitur delictum est ea in re: alterum quando ui rapitur: alterum cum blanditijs quibusdam expugnatur pudicitia uirginũ uel uiduarum. De priore quidẽ iã dictũ est, & loquitur Iustinianus in. §.. Itẽ Lex iulia, Instit. De public. Iudic: Sed eadẽ (ĩquit) Lege Iulia, etiã stupri flagitiũ punitur

ũ quis sine ui, uel uirginē, uel uiduam hon estè uiolētē stuprauit. Pœnā aũt eadē Lex irrogat peccatoribus, si honesti sint publicationē partis dimidiæ eorum bonorum: si humiles, corporis coërcionē cũ relegatione. De posteriore uerò tractat inferius Sin autem (inquiens) per uim raptus uirginis uel uiduæ, uel sanctimonialis, uel alterius fuerit perpetratus: tunc & peccatores, & hi qui opē huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ cōstitutionis diffinitionē. Ea autē constutio est in l. j. C. De rapt. uirgi seu uidua. Raptores (ait) uirginum honestarum uel ingenuarum, siue iã desponsatæ fuerint, siue non, uel quarumlibet uiduarum fœminarum, licet libertinæ uel seruæ alienæ sint, peßima criminum peccantes, capitis supplicio plectendos decernimus: & maximè si DEO fuerint uirgines uel uiduæ dedicatæ. Quod non solum ad iniuriam hominum, sed ad ipsius omnipotentis DEI irreuerentiam committitur: maximè cum uirginitas uel castitas corrupta, restitui non potest. Et meritò mortis damnantur supplicio, cum nec ab homicidij crimine huiusmodi raptores sint uacui.

Pontificij uerò canones in stupro uirginum magis uidentur sequi Mosen: ut aut ducat, aut dotet: Quod & humanius est. c. j. penulti. & ulti. De raptorib.

Sororem aut filiam.

De hac Lege paulò pòst dicemus.

Si puerum quis castrauarit.

Vetat Lex castrari pueros: quod & posteriores Legũlatores seueriore pœna prohibuerunt. Intelligi autẽ hic puerum posse pro seruo non negauerim, iuxta Pauli responsum. l. Puer. ff. De uerbor. signific. Ita tamẽ, ne quis dubitet multò magis & in liberis hominibus castrationem prohibitam esse.

Vlpianus in. l. Si seruus seruum ff. Ad Leg. Aquili. Et si puerum quis (ait) castrauerit & preciosiorem fecerit: Iulianus scribit cessare Aquiliã, sed iniuriarum erit agendum: aut ex edicto Ædilium: aut in quadruplum ex Lege XII. tabularum. Triplex ergo cõpetit actio. Sed tollitúrne altera per alteram in iudiciũ prodctã? Respõdeo: Ciuilis nõ tollitur per criminalẽ l. j C. Quand. ciuil. acti. crimi. præiudi. Sed criminalis p criminalẽ. l. Senatus. ff De accusati. Et ciuilis per ciuilem, nisi altera plus complectatur. l. j. ff. Vi bono rapto.

Postea cum istæ actiones ad repellendum tantũ crimen non sufficerent, introducta fuit pœna Legis Corneliæ de sicarijs. Marcellus in. l. iij §. Qui hominem Vlpianus in. l. iiij. ff. Ad Leg. Cor

nel. de sicari. Tandem grauißima pœna, hoc est, capitis ultimum supplicium ab imperatoribus est cōstitutum, in tit. C. De eunuch. Sic enim accipienda est in. l. ij. eod. tit. grauißima pœna, iuxta. l. Vltimum, ff. De pœn,

Qui fruges excantasset.

Interdicit Lex magicis incantationibus, per quas alienæ segetes, aut impediuntur, aut pelliciuntur alioue trāsferūtur. Hoc enim est quod sequēs clausula generalis ostēdit: Ne agrū defrugāto, quasi dicat: nullo præstigiarū genere fiat, ut ager ad sterilitatem perducatur, scilicet ne fruges ferat ullas, uel nō quales solebat anteà. Vergilius in Buco.

Atq; satas aliò uidi traducere messes Item:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos

Porrò incredibile dictu est, quàm uarijs superstitionibus hoc etiam tempore rustici secundum eorū incredulitatē uexentur à Sathana, ut putent aliâs lac ademptū, aliâs fœtum, aliâs segetes, & uniuersam agriculturæ rationem. non ad benedictionem DEI in uera fide: sed ad meras præstigias referunt. Quare meritò, hæc Lex incantationes prohibet, ac uehementer damnat: sicut superius quoq; admonuimus, Gentes in hoc fuisse nobis aliquantò prudentiores adeoq; modestiores. Oportet autē

Magis

Magistratus nostros hoc malum non relinquere impunitum. Et propterea Vlpianus quoq; in .l. Item apud Labeonem .§. Si quis. ff. De iniur. dicit teneri constitutionibus Principum eos, qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur, iuxta .l. Nemo habet. C. De mathema.

Ne frugem aratro quæsitam.

Magna emphasi Lex dicit: aratro quæsitam frugē, quasi uno uerbo cōprehendens omnes sudores rei rusticæ, quos aratrū requirit. Quocirca literis proditū est elegans exemplū de .C Furnio Crasino. Is enim manumissus, cū multò plures fructus in paruo agello, quàm ex amplißimis agris uicinitas perciperet: in magnam inuidiam deuenit, tandēq; ceu ueneficijs & incantationibus aliorū fruges pelliceret, à Sp. Albino Curuli dies ei dicta est. Et cū Furnius timeret iniquius iudiciū: omne instrumentū rusticū, graues ligones, ponderosos uomeres, bouesq; saginatos in forum attulit, filiam item ualidam & benè uestitam. Hæc sanè Quirites (inquit) mea sunt ueneficia, cæterum uigilias & sudores quos in excolēdo agro pertuli, ob oculos ponere nō possū. Quare ex hoc, omnium sententijs absolutus fuit

Introducta autem fuit ex hac Lege actio, quæ

de pastu pecoris appellebatur, cuius fit mentio in. l. Qui seruandarum. §. ult. ff. De praescript. uerb. Tametsi etiã utilis ex Leg Aquilia cõpetat actio. l. Si boues. ff. Ad Leg. Aquili. l. ulti. C. eo. tit. Quòd si non alienam frugem: sed glandem tuam depascas in alieno fundo cum uicini detrimento, conceditur actio praescriptis uerbis, ut in. d. l. Qui seruandarum. §. ulti.

Pubers si secanto.

Adijcit poenam pro rei & personarũ qualitate. Nã si puberes secuerint fruges, suspẽdi eos uult Lex Cereri, quã Deam frugũ putauerũt, crimẽq; grauius quã homicidiũ aut furtũ alterius rei. Impuberes uerò iubet uerberari arbitrio Praetoris, qui & dãni duplũ decernere debet actori. Nec uideatur cuiquam de impubere iniquũ quod hic dicitur: quia doli capaces sunt intra eam aetatẽ, & furtum committere possunt. l. impuberem. ff. De furt.

Tenentur etiam furti actione tales contrectatores alienarum frugum. l. Verum est. Et. l. seq. l. Fullo. §. Frugibus. ff. dict. tit. De arboribus item furtim caesis inferius dicetur.

Illud autem praetereundum non est: quòd Lex prisco more duplionem dicit & ipsus, cum nos du-

plum

plũ dicamus & ipse: Terentius sæpè habet ipsus. Et interim hoc loco animaduertere licet: Prætorē quoq; tempore XII. tabularum fuisse. Quod ad cognitionem antiquitatis multum confert.

Quisecus faxit, & terminum exarassit.)

Quilibet sui fundi terminos arando & colēdo debet obseruare, nec exarando excedere. Nā qui secus fecerit, ipse cũ iumentis sit sacer, & ultimo adficiendus supplicio, sicut Numa primũ constituit: Variata fuit tamen hæc pœna per succedentes Legislatores, ut in tit. ff. De termi. mot. Vbi Callistratus in l. ij. Diuus Adrianus (inquit) in hæc uerba rescripsit: Quin peßimum factum sit eorum, qui terminos finium cauſâ positos protulerint, dubitari non potest: de pœna tamen eorum modus ex conditione personæ, ex mente facientis, magis statui potest. Et refert deinde duas Leges agrarias Caij Cæsaris & Neruæ Imperatorum.

Matrimonia inter patres.)

Quò magis Veteres retinerent gradus personarũ & dignitatem cum decoro, distinguebant diligenter Senatoriũ seu Patritiũ ordinē à plebeio: ideoq; matrimonia inter Patres aut eorũ liberos, & plebeias personas noluerunt contrahi, contractaq; iusserunt

ferunt separari, ut hic uidemus. Iulianus. ff. De ri. nup. Lege Papia (inquit) cauetur: omnibus ingenuis, præter Senatores eorumq; liberos, libertinã uxorẽ habere licere. Accidit Paulus in. l. Lege Iulia. ff. eod. tit. Et Imperator in. l. iij. C. De nupt. Verum, huic Iuri detrahitur, quatenus ad libertinos attinet. Nouell. Vt libert. de cæter. aure. annu. §. Si quis autem. Hodie certè nulla matrimonij differentia est constituenda, modo ut publica honestas & legitima forma seruetur.

Qui hosteis concitauerit.)

Peßimum crimen est & pernitiosum, si quis ex ciuium numero hostes animet aduersus patriam, aut opem ferat illis consilio uel quouis obsequio. Martianus in. l. iij. ff. Ad Leg. Iuli. maiesta. Lex duodecim tabularum (inquit) iubet eum, qui hostes concitauerit, quiue opem hostibus tradiderit, capite puniri. Atq; utinam non domestica quoq; huius mali exempla demõstrari possent, de quibus aliâs plura

Mœchum in adulterio deprehensum.)

Superius dixit: Sororem aut filiam in stupro deprehensam, uẽdi debere. Hic uero permittit Lex mœchum in adulterio deprehensum, necari. Quod cũ per Legem Iuliam repetitum esset, pulchrè interpretan

pretantur, Põponius in .l. Patri, Vlpianus in .l. seq. Et Papinianus in .l. Nec in ea Leg. ff. Ad Leg. Iuli. de adulte. Ideo autem (inquit) patri, nõ marito, mulierem & omnem adulterum permißum est occidere: quòd plerunq; pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. Cæterum, mariti & calor & impetus facilè sæuientis, fuit refrenãdus. Et Vlpianus in .l. seq. Quod ait Lex: (inquit) CVM IN FILIA ADVLTERVM DEPREHENDERIT non ociosum uidetur. Voluit enim ita demum hãc potestatem patri competere: si in ipsa turpitudine filiam cum adultero deprehendat. Labeo quoq; ita probat, & Pomponius scribit, in ipsis rebus Venereis deprehensum occidi. Et hoc est quod Solon & Draco dicunt ἐν ἔργῳ. Qui locus sanè corruptissimus, ab Haloãdro nostro restitutus est. De marito tractat Martianus in .l. Marito quoq;. ff. eod. tit.

Verum huic occidendi licentiæ, cum mirum in modum abuterentur pleriq;, detractum fuit posterioribus Legibus, ut potius locum habeat id, quod de retinendo adultero testandæ eius rei gratia eleganter scribit Vlpianus in .l. Capite quinto. ff. dict. tit. Tractatur à Iurisperitis recentioribus in .l. Gracchus. C. eod. tit.

Illud obseruandum est: Quòd tametsi adulterium

rium in nupta admittatur: ſtuprum in uidua uel uirgine, iuxta. l. Stuprum ff. Ad Leg. Iul. de adulteri. ſæpè tamen hanc aut ſimilem differentiam, Leges non ſequuntur, foro deſeruientes:

Aſſiduo vindex aſſiduus eſto.)

Hoc eſt: Locupletis cauſſam & iniuriam, locuples uindicandam tuendamq; ſuſcipiat. Pauperis uerò litem, quilibet ciuis agendi facultatem habeat, ne poßit ei inopiæ exceptio opponi. Sic enim Cicero ipſe interpretandam hanc ſententiã in Lege Ælia Sentia, quæ eadem ex XII. tabularũ mutuata fuit, in topicis teſtatur.

Aßiduus enim pro locuplete accipitur, & ab aſsibus, id eſt, ære dando, quoties tempora Reipublicæ exigerent, dictus eſt. Item ab aßiduitate muneris publici, quod non niſi diuites ſubire poſſent, ut Gellius quoq; tractat lib. XVI. cap. X.

Vindex autẽ eſt, qui alterius cauſſam ſuſcipit uindicandã, ueluti quos nunc procuratores uocamus, ut dicit Boëtius in dicto loco Ciceronis. Proletarius item quis dicatur, Paulus poëta apud Gelliũ explicat: Qui in plebe (inquit) Romana tenuißimi pauperrimiq; erant, neq; amplius quàm mille quingentum æris in cenſum deferebant, proletarij appellati ſunt. Qui uerò nullo aut perquã paruo ære

cenſebã

censebantur, capitecensi uocabantur.

Si quadrupes pauperiem fecerit.)
Vlpianus: Si quadrupes (inquit) pauperiē fecisse dicatur, actio, ex duodecim tabulis descendit. Quæ Lex uoluit, aut dari quod nocuit, id est, id animal quod noxiam cōmisit, aut æstimationē noxiæ offerre. Noxia enim est ipsum delictum. Et rursus: Pauperies (ait) est damnum sine iniuria faciētis datū. Nec enim potest dici animal iniuriā fecisse, quod sensu caret. l. j. ff. Si quadru. pauperi. feciss. dicat.

DE FVRTIS.

TIT. XII.

FVrem qui manifesto furto prehensus erit: si furtum, aut noctu faciat, aut interdiu cum prehenderetur, se telo defendat, occidito.

E cæteris manifestis furibus, liberos verberato, & ei cui luci factum furtum erit, si se telo non defendant addicito.

Seruos autem manifesto furto prehensos, verberibus adficito, & è saxo præcipitato.

Pueros impubres, Prætoris arbitratu verberato, noxamq; ab his factam sarciri facito.

Furta

Furta quæ per lancem liciumq; concepta erunt, sicut manifesta vindicato.

Tignum alienum furtiuum ædibus vel vineis suis iniunctum, ne quis eximere cogitor, sed dupli pro eo per actionē de tigno iniuncto, prestare cōpellitor.

Si tibi furtim arbores cæsæ sint, agito.

INTERPRETATIO.

Furem qui manifesto furto prehensus erit.)

Furtum (inquit Paulus) à furuo, id est, à nigro dictum Labeo ait: quòd clàm & obscurè fiat & plerunq; nocte: Vel à fraude, ut Sabinus ait, & à ferendo, id est, auferendo: Vel à Græco sermone quòd φῶρας adpellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt. Furtum, est contrectatio fraudulosa, lucrifaciendi gratia, uel ipsius rei, uel etiam usus eius possessionisue, quod Lege naturali prohibitum est admittere. l. j. ff. De furt.

Furtorum autem genera sunt duo, manifestum & nec manifestum. Sic enim olim loquebātur, sicut nunc dicimus non manifestum. Caius in. l. ij. Itē Vlpianus in. l. iij. Fur (inquit) manifestus est, quē Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ adpellant, hoc est, qui deprehēditur cum furto. Et parui refert, à quo deprehendatur: utrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio. Sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo

furto deprehendatur: an uerò & si alibi fuerit deprehensus? Et magis est (ut & Iulianus scripsit) et si non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit: attamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit adprehēsus, priusquā eò loci pertulerit, quo destinauerat. Paulus in l. iiij. Quò destinauerit (ait) quis auferre, sic accipiēdū est: quò destinauerit eo die manere cum eo furto. Ex quibus ferè Iurisconsultorū respōsis, totā huius Legis seriē intelligere licet Quatenus uerò ad pœnas attinet quibus furta coērceātur, mirum in modum Legislatores ab initio uariè statuerunt, & crediderim in ullo delicti genere toties mutatam esse pœnam. Qua in re primū audiamus Gelliū lib. XI. cap. XVIII. Draco Atheniensis (ait) uir bonus, multaq; esse prudentia existimatus est: Iurisq; diuini & humani peritus fuit. Is Draco Leges quibus Athenienses uterētur, primus omnium tulit. In illis Legibus furē cuiuscunq; modi furti, supplicio capitis puniendum esse, & alia pleraq; nimis seuerè censuit sanxitq;. Eius igitur Leges, quoniam uidebantur impendio acerbiores: non decreto iussuq;, sed tacito illiteratoq; Atheniensium consensu, obliteratæ sunt.

Posteà Legibus alijs mitioribus à Solone cōpositis usi sunt. Is Solon ex septem illis inclytis sapientibus fuit. Is sua Lege in fures, non (ut Draco an

ea) mortis, sed dupli pœna uindicandū existimauit
Decemuiri autē nostri, qui post Reges exactos, Leges quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabu. scripserunt: neq; pari seueritate in puniendis omniū generum furibus: neq; remissa nimis lenitate usi sunt. Nā furem qui manifesto furto prehensus esset, tum demum occidi permiserunt: si aut cū faceret furtum, nox esset: aut interdiu se telo, cum prehenderetur, defenderet. Hæc Gellius, referēs penè uerba istius Legis de furto puniendo.
Sed iterum nōnihil discessū fuit à pœna Xuirorū reducta pœna Solonis pecuniaria. Cui Prætor adiecit pœnam quadrupli in furto manifesto, ut est uidere in §. Pœna. Instit. De obliga. quæ ex delict. nas. §. In duplum. Et §. Quadrupli. Instit. De acti. Quæ pœna Mosaicis quoque Legib. ferè accedit, Exo. 22. Hinc est, quòd actionem furti nec manifesti, appl͞lāt Ciuilē: quia ex Legib. Solonis habet pœnā dupli, cum ad rē ipsam quoq; secundum Solōis sententiam & sic in triplū cōpeteret. Sed duriore interpretatiōe quā requirebat hoc delictū, fuit receptum, ut triplū totum esset pœna, alijs actionibus ad rem ipsam cōcessis. §. ulti. Instit. De obliga. quæ ex delict. nascun. Quamobrē Iustini. in §. j. Instit. De noxa. acti. Sunt autem cōstitutæ (ait) noxales actiones, aut Legibus, aut edicto Prætoris. Legibus

ueluti

ueluti furti ex Lege XII. tabularum. Actionē uerò ex furto manifesto, quoniam quadruplū cōtinet incognitū planè Draconi & Soloni: Prætoriā nūcupāt. §. j. Instit. De perpe. & tem. acti. Furti quoq; (inquit Iustinianus) manifesti, quamuis ex Prætoris Iurisdictione proficiscatur, tamē ꝑpetuè datur.

Deinde, cum furta uehementer nocerentur omnibus, displicuerunt, ut rursus à pœna pecuniaria discederetur ad corporis castigationem Et cœperunt pleræq; Gentes membra furibus abscindere: cuius iam nunc imaginem retinemus, cum abscindūtur aures uel lingua, aut cum effodiuntur oculi. Sed hoc cum Iustiniano displiceret, permisit quidē aliud castigandi genus membri tamen dissolutione interdicta. Nouell. Vt null. Iudic. lic. hab. loc. serua §. ult. Fures autem (inquit) uocamus, qui occultè & sine armis huiusmodi delinquunt. Alios uerò grassatores, & cum ablatione rerum armatā uim coniungentes, legitimis relinquit pœnis, quæ sunt in. l. Capitalium. §. Formosos. ff. De pœn. Quem locum insulse multi torquent, nec percipiunt.

Illud autem semper obtinuit & nominatā immutationē nō habuit: quòd fur nocturnus, aut inter diu cōprehēsus telo se defendēs, rectè posset occidi, sicut hac Lege XII. tabularū secūdū Xuiros sācitū fuit. Ratio: quia utroq; casu, homicidij mala co

pulari uidebantur cũ delicto furti: nẽpe qđ noctũ sæpe occiderentur homines, ne clamore, facto furibus se opponerẽt. Et is, qui ablatis rebus se aduersus dominũ reposcentẽ furta defendit armis: quid aliud facit, quã qđ delictũ duplicat, uolens et rebus & corpori nocere? Subscribit ergo huic Iuri Vlpianus in. l. Si pignore §. Furẽ. ff. De furt. Et in. l. Furem nocturnũ. ff. Ad Leg. Corneli. de sicari.

Tandem cũ experientia doceret nullã pœnam pecuniariã in hoc delinquẽdi genere malitijs hoĩm sufficere: Federicus Imperator eius nominis primus constituit: eum qui rem quinq; solidis æstimandã furaretur, laqueo suspendendũ: Si minus, scopis castigandũ esse. §. ult. De pac. tenend. & eius uiolato In usib. feudo. Quanq̃ idẽ Federicus altero Tit: De pac. tenend. Iniuria (inquit) seu furtum legitimè puniatur. Quibus uerbis pleriq; Doctores putant superiorem constitutionem exauthoratam esse: quasi istud (legitimè) non pertineat ad suas, sed ad alias Romanorum Leges. Verum, quid prohibet etiam de sua eum Lege loqui? Porrò si consuetudinem adhibeamus interpretem, constat receptã esse uelut Iure gentium pœnam furcæ apud omnes.

Non possum hîc non adscribere ea quæ Gellius in loco superius citato referens: Id etiam (inquit)

memi

memini legere me in libro Aristonis Iureconsulti, haud quaquàm indocti uiri: Apud ueteres Ægiptios (quod genus homines constat in artibus reperiendis solertes extitisse, & in cognitione rerũ indaganda sagaces) furta omnia fuisse licita & impunita.

Apud Lacedæmonios quoq; sobrios illos & acres uiros (cuius rei non adeò ut Ægiptijs fides lõginqua est) non pauci neq; ignobiles scriptores qui de moribus Legibusq; eorum memoriã condiderũt: ius atq; usum fuisse furandi dicunt. Idq; à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neq; ad sumptũ libidini præbendum, comparandamue opulentiam: sed pro exercitio disciplinaq; rei bellicæ factitatũ. Quòd & furandi solertia & assuetudo, acueret obfirmaretq; animos adolescentium. ad insidiarum astus, & ad uigilandi tolerantiam, & obrependi celeritatem. O stultam Gentium prudentiam, quæ putat ex uitijs parari uirtutem.

Rectius certè M. Catonem dixisse, idem Gellius scribit: Fures priuatorum furtorum, in neruo atq; in compedibus ætatem agere fures publicos, in auro atq; in purpura.

Furtaquę per lancem liciumq;.

Ingeniosa est hominũ malicia ad peccandũ. Quare & fures ut propositam alienarum rerum contre-

ctationem interdiu cõmodius expedirent, nõ aperta facie domum intrabant: sed licio seu filo cincti, lancem duobus foraminibus aptatam ante oculos habebant: ut matres familiarium, aut uirgines, aliæue ancillæ in domo fortè fortuna obuiæ terrerentur, fugerẽtq; potius, quàm qđ de cognoscẽdo uel obseruãdo fure essẽt solicitæ, ac interĩ illi res subriperẽt

Lanx enim uas escarium paulò minus quàm patella excauatum, dicebatur. Erant autẽ lances maximæ, mediæ, minimæ, quarum fit mentio in.l. Qui lancem. Et in.l. Vestis.ff. De aur. & argent. legat. l. Si in rem aliquis agat ff. De rei uendicat. Cæterum, lances pro stateris more antiquo, quod ad lancium formam stateræ fieri solerent, accipiuntur in.l. Cum quis. C. De naturalib. liber.

Teli significatio hic comprehẽdit oẽ quod mittitur manu. l. Si caluitur §. Telum. ff. De uerbo signific. Sic enim Haloãder rectè legit, à caluo, uis quod est decipio. Noxa autem omne quidem delictum & damnum ex eo datum significat: hic tamen ad furtum pertinet. l. Plebs est. §. ulti. ff. eod. tit.

Tignum alienum furtiuum.

Vlpianus: Lex XII tabularũ (inquit) neq; soluere ꝑmittit tignũ furtiuũ ædibus uel uineis iniũctũ: neq; uẽdicare. Quod prouidenter Lex effecit, ne uel

ædificia sub hoc prætextu diruātur, uel uinearum cultura turbetur. Sed in eū, q̄ conuictus est iunxisse, in duplum dat actionē. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constet uineæq́; necessaria. l. j ff. De tign. in iunct.

Si tibi furtim arbores.

Paulus hunc locū pulchrè declarans: Si furtim (inquit) arbores cæsæ sint: & ex Lege Aquilia, & ex Lege duodecim tabularū dandā actionē Labeo ait Sed Trebatius ita utranq́; dandā ait: ut iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima cōsecutus sit, & ex reliquo cōdemnet eū. l. j ff. Arbo. furt. cæsar Caius sic addit in. l. ij. Sciendū est autem eos qui arbores, & maximè qui uites ceciderint, etiam tāquam latrones puniri. Seruatur hodie hæc pœna diligenter apud multos, ut uitam certa pecunia redimere teneatur arborem cædens.

Prætor quoq́; edictum proposuit de arboribus cædendis: ut nisi dominus arborem in alienas ædes aut fundum impendentem, adimere uelut interpellatus, liceat tunc ei, cui arbor officit, succidere eā lignaq́; tollere. Deinde ait Prætor: QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDEAT: SI PER TE STAT

QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Quod ait Prætor (inquit Vlpianus) & Lex duodecim tabularum efficere uoluit: ut quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur. Et hoc idcirco factũ est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Differentia duorum capitũ hæc est. Si quidem arbor ædibus impendeat: succidi eam præcipitur. Si uerò agro impendeat: tantum usq; ad quindecim pedes à terra coë. ceri.*

AD LECTOREM

Hæc habui quæ in has duodecim tabularũ Leges scribēda operæ pretiũ duxi: scilicet ad interpretationem Iuris foro nostro deseruientem, & fontes Legũ Romanarum magis respiciens, quàm ad multa prisci seculi exēpla. Nam si hæc requiras, adi Liuium, Valerium, & alios antiquitatis hystoriographos, qui syluã adeò exemplorũ tibi exhibebunt. Interim, bone lector, non tam quid ueteres egerint, quàm quid nos hodie facere oporteat imitatione uirtutis, sis curiosus, & fruere his tabulis.

Hoc praeterea admonitum te uolumus, Candide lector, ne anxiè Pomponij Legem secundam De origine iuris, hoc loco requiras, cuius crebram tamen in duodecim tab. mentionem fecimus. Nā quô minus eam adiecerimus, plurima certè causari non immeritò possemus. Verū ne per hoc quidquam quis damni sentiat, alio loco quod hic deest, supplebitur.

INDEX TITVLORVM EX ἐυσαγωγῆ Iuris naturalis, gentium & Ciuilis.

TITVLI, ET EORVNDEM CAPI

pita, quæ in XII. tabularum Legibus cõ prehensa sunt

De

Titulus.

De

REGVLÆ SEV THESES ET *axiωmata ex Isagoge Iuris naturalis, Gentium & Ciuilis.*

1 *Iuris interpretatio, à naturali Iure methodica ratione exordienda est* a.7.f.1.

2 *Naturæ norma, Lex bona à mala rectißimè distinguitur* ibidem

3 *Ab infinitis ad finita, nulla cognitio subsistit* ibidem

4 *In paruum quendam & angustum naturæ locũ omnes Legum partes, totamq; Ciuilis disciplinæ ciclopediam concludere oportet* ibi.

5 *Lex non opinionibus, sed summa quadam uirtutis ratione, ex hominis natura metienda est* ibidem

DEVS

6 DEVS caussa prima est omnium, nimirũ à quo omnes caussæ profluxerunt a.7.f.2

7 Lex à deligendo, non à distribuendo dicitur. ibidem

8 Lex, propria & perfecta significatiõe, notitia est naturalis à Deo nobis insita, ad discernendũ æquum ab iniquo ibidem

9 Ius est, quod natura iubet sequi aut uitari a.8.f.1.

10 Iuris nullus usus est, nisi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictanti Legis formulam. ibidem

11 Nullum animal est præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei b.1.f.1

12 Ius uel Lex naturæ, ratio summa est insita à natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria ibidem

13 Conscientia cuilibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini agresti & indocto. ibidẽ

14 Conscientia mille testes b.1.f.2.

14 Conscientiæ iudicium non fallitur ibidẽ.

16 Naturalia Iura in corde & mente hominis, uelut in uiuis quibusdam tabulis, ad imaginẽ Dei creatis, insculpta sunt ibidem

17 Nihil æque homini in hoc mundo necessarium, quàm regulæ quædam atq; rectè uiuendi principia

cipia ibidem

18 Ius naturale, cum ipso genere humano rerum natura prodidit B.1.f.2.& 2.f.2.

19 Cæcus est omninò captus humanus, nisi Diui= no præscripto tenaciter adhæreat B.2.f.1.

20 Ex ignoratione principij, tota series mate= riæ obscurratur B.2.f.2.

21 Per inobedientiam primi parentis & impostu ram Sathanæ, obscurata fuit ratio naturalis & extenuata ibidē.

22 Ratio dominari debet, ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere B.3.f.1

23 Iusti Magistratum non timent, sed amant uelut honestatis conseruatorem B.3.f.2.

14 Vtilitas à natura nullo modo seiungi aut po test aut debet ibidē

25 Leges cancelli sunt flagitijs hominum circū dati, ne transiliant mali ibidem

26 Pœnæ & omnes defensiones legitimæ, ex natura sunt, sicut & Magistratus ibibem

27 Iuri Romano nemo rectè operam dederit, ni= si prius fontes noscat & principia eius ibidem

28 Naturæ legē qui ignorat, iniustus est. B.4.f.1

29 Lex, est sententia, qua bona tū præcipiuntur, tum mala prohibentur ibidem

30 Ius, est authoritas seu facultas agendi secun= dum

EX LE-

REGVLÆ EX LEGIBVS XII. TABVLARVM.

Neq;

Anti

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm